

PÉCSI SZEMLE

várostörténeti folyóirat

2000.

tavas

NAGY ERZSÉBET: A PÉCSI SISAK

A Janus Pannonius Múzeum Régészeti osztálya egy pompás kivitelű, kitűnő állapotban levő kúpos vassisakot őriz gyűjteményében. A leletet 1927-ben építkezés közben találták.

Hitelesítő ásatás ugyan még nem bizonyította, de a leletkörülményekből kitűnik, hogy a díszes sisak egy feldúlt magányos sírból került elő. A lelőhely az egykori Ágoston, ma Ady Endre utcától északra, a Havi-hegy meredek oldalában levő víztároló területén fekszik, a Losonc utcából nyíló kis Domb utcában. „A sisakot **Schutták József** városi tanácsnok kertjében találták, ahol a városi víztartályt építik. A munkálatok közben akadtak rá ... A most kiásott sisak mellett néhány embercsont került napfényre, rendetlen összevisszaságban...” (Dunántúl, 1927. november 27.)

A sisak kúpos harangja négy, közel háromszög alakú vaslemezből összetett, a homlokat védő elülső lemez lényegesen vastagabb a többinél. Az ívelt vaslemezeket úgy szegecselték össze, hogy a két egyenes oldalú lapra kívülről, egymással szemben két, minkét oldalán karéjos lapot helyeztek, s az összeillesztésnél a két vaslemez közé domborított pontsor díszű karéjos bronzlemez került. A vaslemez-szélek profiláltak, a bronzszalag mellett még ma is élénk fényhatást keltenek. A harang tetejét négy szeggel felerősített szíromszerű tömör vascsúcs koronázza, a harang peremére erősített kis fülek pedig a nyakat és a vállakat védő sodronyvért felszerelésére szolgálnak. Magassága 23,3 cm, átmérője 21,2 cm - 18,4 cm, a vaslemezek vastagsága 0,2 - 0,5 cm.

E sisak jelenleg egyedülálló lelet a Kárpát-medencében, hitelesen feltárt párhuzamai a 10-11. századi Kelet-Európa leggazdagabb fegyveres sírjaiból származnak. A négy részből összeállított harangú kúpos vassisak keleti eredete vitathatatlan; az egyenesre vágott szélű lemezekből álló és a normann típusú, karéjozott szélű sisakok kialakulásának helye Dél-Oroszország területe.

A pécsi sisak azért is jelent különösen nagy értéket, mert az utolsó láncszeme a kúpos vassisakok fejlődési sorának. Készítésének ideje a 10. század második, a 11. század első felére tehető, ez a nehéz, kétélű normann kardok elterjedésének időszaka is.

Baranya megye 10-11. századi sírleleteit vizsgálva **Kiss Attila** arra a következtetésre jutott, hogy a területen a magyarok csak a 10. század utolsó harmadában telepedtek le, a korábban lakatlan vagy igen gyéren lakott vidéket a fejedelem mondotta magáénak, s csak késve indította meg a betelepítést. A pécsi sisak a megye területén előkerült legmagasabb társadalmi rétegre utaló régészeti lelet, talán egy, a fejedelmi szállás védelmére rendelt, a maga korában is kiemelkedő értékű, hatékony fegyverzettel ellátott katonai vezető hagyatéka.

A Janus Pannonius Múzeum állandó régészeti kiállításán tekinthetik meg az érdeklődők a honfoglalás korának e felbecsülhetetlen emlékét.

Gyűjtemény: Janus Pannonius Múzeum Pécs, Régészeti Osztály, ltsz. 2613

Irodalom: Kalmár János: Pécsi sisak a honfoglalás körüli időből. In: Pécs Szab. Kir. Város „Majorossy Imre Múzeumának” 1942. évi Értesítője. Pécs, 1942. 22-29.p. Kalmár János: Népvándorláskori sisakok. In: A JPM Évkönyve 1964. Pécs, 1965. 73-93.p. Kiss Attila: Baranya megye X-XI. századi sírleletei. Budapest, 1983. 252-255.p. (további irodalommal)

A PÉCSI SISAK

*Díszes vassisak, Pécs, Ágoston (Domb) utca
Fotó: Kőhegyi Zoltán*

G. ETÉNYI NÓRA

PÉCSI OSTROMHÍREK A REGENSBURGI BIRODALMI GYŰLÉS IDEJÉN 1664-BEN¹

„Igaz és valóságghú ábra a nagy török kereskedő város, Pécs ostromáról” hirdette egy 1664-ben megjelent német nyelvű röplap szalagcímében.² **Zrínyi Miklós** 1664. január 18-tól február 7-ig tartó téli hadjáratáról, az eseménnyel egyidőben számtalan nyomtatott tudósítás jelent meg a Német-római Birodalomban.³ Metszettekkel illusztrált röplapokat azonban csak a legfontosabb eseményekről adtak ki. Pécs városának és várának ostroma pedig a város jelentősége miatt nagy érdeklődést keltett. A röplapokat nagyvárosok forgalmas piacterein, templomok oldalára, városkapukra, vagy könyvkiadók ajtajára függesztették ki, hogy az olvasni nem tudók számára is közvetítsék távoli vidékek nevezetesebb híreit.

A magyarországi török elleni küzdelem változó intenzitással folyt, de mindig kiemelt jelentőségű hírek számított a 16-17. század folyamán. A 30 éves háború (1618-1648) lezárása után ismét a török elleni háború került az európai diplomácia homlokterébe.⁴ Nemcsak a diplomáciai tárgyalóasztalok mellett formálódott egy nemzetközi török elleni háború koncepciója, hanem ezt sugallták az 1660-as évektől egyre nagyobb számban megjelenő röpiratok is. Azonban a Köprülü-reformok után megújult Oszmán Birodalom, amint a kortársak is észrevették, bár kevésbé sikeres a háborúkban, egyre eredményesebb a diplomáciai tárgyalóasztalnál. Az 1663-64. évi magyarországi háború török támadással indult meg. **Köprülü Ahmed** nagyvezír egy látványos erődemonstrációval akarta megelőzni a nemzetközi török elleni szövetségrendszer kialakulását.⁵ A háború valóban kezdeti török előretörést mutatott, az erdélyi hadszíntéren már 1660-ban bevették a fejedelemség kulcs-erődjét Váradot, 1663-ban pedig a bányavidékek kapuja, Érsekújvár került török kézre. Ilyen előzmények után nemcsak katonailag, de lélektanilag is szükség volt a

¹ A tanulmány hosszabb változata Pécs a török korban (Szerk.: Szakály Ferenc, Pécs, 1999.) c. tanulmánykötetben jelent meg

² „Rechter und wahrer Abriss der Türckischen grossen Handelsstadt Fünffkirchen...” Magyar Történelmi Képcsarnok T 698a 12611. Cennerné Wilhelmb Gizella: A dunántúli végvárbrázolások tipológiai kérdései. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. Veszprém, 1978. 144. Cennerné Wilhelmb Gizella: A Zrínyi család ikonográfiája. Budapest 1997. 155. D 129.

³ Apponyi Sándor: Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok I-II. Budapest, 1900-1902. Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher, Flugschriften III-IV. Neue Sammlung I-II. Besorgt von Lajos Dézsi. München 1924-27. (App.H.) Hubay Ilona: Magyar és magyar vonatkozású röplapok és újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480-1718. Budapest, 1948. (Röpl.) Németh S. Katalin: Ungarische Drucke und Hungarica 1480-1720. Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel I-III. München-New York-London-Paris, 1993. (H)

⁴ R. Várkonyi Ágnes: Az ígéret ideje. In: Uő: Europica varietas – Hungarica varietas. Budapest, 1994. 129-135.p.

⁵ R. Várkonyi Ágnes: Apafi-Zrínyi-Comenius. Erdély a nemzetközi török háborúban 1663-64. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond 80. születésnapjára. Szerk: Sipos Gábor. Kolozsvár 1996. 502-524.p.

keresztények részéről is egy jelentős sikerre, mely igazolhatta a politika, de a nemzetközi nyilvánosság számára is, hogy valóban reális lehetősége van egy hathatós török elleni támadásnak. A két Zrínyi-testvér már 1663 végén ért el sikereket a téli táborba visszavonuló török sereg kisebb egységei ellen. **Zrínyi Péter** október 11-i ottocsáci és Zrínyi Miklós november 28-i muramenti győzelméről olasz és német kiadványok is megjelentek. Az 1663 januárjában megnyitott regensburgi birodalmi gyűlésen azonban még nem döntöttek a török háború kérdésében. **I. Lipót** császár 1663 decemberében személyesen is megjelent a birodalmi gyűlésen jelezvén, hogy döntő szakaszához érkezett a tanácskozás. A császári udvar kényes helyzetben volt. A török támadás ellen valóban szükség volt jelentősebb birodalmi támogatásra, azonban pusztán pénzsegélyt szerettek volna kérni a hatékony védekezéshez, offenzív háborút nem akartak indítani. A Német-Római Birodalom ugyanakkor gazdaságilag és politikailag a támadó háborúban volt érdekelt. Ez a sajátos ellentmondás tette lehetővé, hogy a magyar főméltóságok török elleni háborút sürgető politikája is megjelenjen a korabeli nyilvánosság előtt. A magyar főméltóságok, különösen Zrínyi Miklós horvát bán és **Wesselényi Ferenc** nádor elsősorban a titkos francia támogatást élvező Rajnai Szövetséggel, illetve annak elnökével, **János Fülöp** mainzi érsekkel alakítottak ki jól működő kapcsolatot.⁶ Feltételezhető, hogy János Fülöp mint birodalmi kancellár a magyar események birodalmi nyilvánosság előtt való megjelenését is segítette. Ezt könnyen meg is tehetette, hiszen a birodalmi cenzúrának Mainz volt a központja, a közeli Frankfurt pedig a kor egyik legjelentősebb nyomdaközpontjának számított, amelynek félévenként, ősszel és húsvétkor tartott könyvvására is nagy hírnévnek örvendett.

A téli hadjáratnak nemcsak stratégiai, hanem politikai jelentősége is volt, melyet csak fokozott az esemény körüli hírverés. A kiadványok nemcsak a hiteles tájékoztatásban játszottak fontos szerepet, hanem a török elleni háború propagálásában is.⁷ A téli hadjárat és Pécs ostroma egyrészt bizonyította, hogy a török legyőzhető, másrészt tavaszra egy újabb hadjáratához teremtett kedvező lehetőséget. Az eszéki híd felégetése késleltette a török sereg következő évi felvonulását, a készletek megsemmisítése pedig a török utánpótlást akadályozta. A jelentős kereskedőváros Pécs elfoglalása tehát elsősorban az élelmiszerraktárak megsemmisítése miatt volt fontos lépés. Zrínyi ezért is alkalmazta a felperzselt föld taktikáját a környéken. A téli hadjárat Kanizsa következő évi ostromát készíthette elő, ez pedig egy hosszabb hadjáratához teremtett megfelelő hátteret.⁸

⁶ R. Várkonyi Ágnes: Török világ és magyar külpolitika. Budapest, 1975.

⁷ A téli hadjárat nagy nemzetközi visszhangjáról: Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós 1620-1664. V. Budapest 1902. 76.p. 80-81.p. 123.p. 152.p.; Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Budapest, 1964. 774-778.p.; Bene Sándor: Adalékok Zrínyi Miklós téli hadjáratának történetéhez. Hadtörténeti Közlemények (103) 1993/3. 69-73.p.; R. Várkonyi Ágnes: Európa Zrínyije. Irodalomtörténeti Közlemények 1996. 1-39.p.

⁸ A téli hadjárat stratégiai jelentőségéről: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora Budapest 1965.; Perjés Géza: Zrínyi Miklós és az 1663-64-es nagy török háború. In: Esterházy Pál: Mars Hungaricus. Kiadta: Iványi Emma, Zrínyi Könyvtár III. Főszerkesztő: Klaniczay Tibor. Szerkesztő: Kovács Sándor Iván. Budapest, 1989. 25-99.p.; Georg Wagner: Das Türkenjahr 1664. Eine Europäische Bewährung. Eisenstadt, 1964.

Pécs a török terjeszkedéssel fokozatosan elvesztette védelmi funkcióját, 1566-tól Szigetvár, majd 1600 után Kanizsa lett a török határvédelem déli központja.⁹ Ez azt is jelentette, hogy a korabeli kiadványokban, melyek elsősorban az aktuális hadi eseményekről tudósítottak, nem sokat írtak az egyre inkább hódoltság várossá váló Pécsről. Amikor az 1664-es ostrom idején Pécs az érdeklődés központjába került, csak kevés ismerettel rendelkeztek a kiadványok készítői magáról a városról. A rölapokon is, amelyeken előszeretettel tértek ki a metszeteken szereplő várak és városok történetére, csak rövid leírást tettek közzé Pécs múltjáról és jelenéről. A rölap bevezető része szerint Pécs jelentős kereskedelmi és gazdasági központnak számított. Szép fekvése és gazdag természeti környezete miatt prosperál a város. A rövid bemutatás szerint a környék szarvasmarháiban, madarakban és halakban is gazdag. A város melletti szőlőskerteket is hangsúlyosan mutatja be a rölap. Nemcsak a környékbeli erdők, de a vizekkel való jó ellátottság is igen hangulatossá és termékenyvé teszi a környéket.¹⁰ A szöveges leírást kiegészítő metszet még további tudnivalókat mutat be a városról. A kép Anthon Salamon **Schmidtmayr** által készített hadmérnöki rajz alapján készült, így a város kiterjedésére és a vár elhelyezkedésére, a stratégiaileg fontos kérdésekre helyezi a hangsúlyt.¹¹ A Pécs ostromáról készült külön rölap azonban azt is mutatja, hogy a város ostromának nagy jelentősége volt a kortársak szemében is. A város alaprajza jól kivehető e metszeten, a vár melletti szőlőhegyek is jól láthatók, sőt a cseréppel fedett malmok is, bár az ostrom hevességének érzékeltetésére az ábrán kissé túl sok füst borította el a várost. Ennek ellenére a város vonatkozásában is több fontos információ leolvasható a metszetről. A Malom-pataknak nevezett Tettye patak partján látható sok vízimalom a város gazdag vízhálózatára utal. A virágzó török kulturális központról nem írnak a rölapon, bár az ábrázoláson jól kivehetően láthatók a város dzsámijai, fontosabb török épületek.¹² A Tettye patak túloldalán, a keresztény városrész központjában, a jezsuiták által használt templom az ottani óra is jól látható. A rölap megjelenésekor azonban az érdeklődőbb újságolvasók már több hírt is olvashattak a téli hadjáratról és Pécs ostromának előkészületeiről.

A várakozásteli hangulatot és a jól előkészített propagandát jelzi, hogy a téli hadjáratról annak megindulása előtt, előzetesen is jelentek meg híradások.¹³ Elsősorban a nyomdáikról és hetilapjaikról híres délnémet nürnbergi, augsburgi és

⁹ Rúzsás Lajos: Pécs hadi helyzetének hatása a város fejlődésére 1543-1686. In: Kisebbségtanulmányok. Dunántúli Tudományos Intézet, Pécs, 1961. 71-86.p.

¹⁰ Pécs ostromában szintén résztvevő Esterházy Pál hasonlóan mutatja be a várost: Esterházy Pál: Mars Hungaricus 1989. 142.p.; Egy magyar szemtanú naplója is a virágzó gazdagságú Pécsről mutatta be: Gróf Zrínyi Miklós téli hadjárata 1663-64-ben. Consignatio synoptica expeditionis domini comitis Nicolai a Zrinio versus Eszék... Közzéteszi: Berkeszi István. Századok 1886. 254.p.

¹¹ A hadmérnöki rajz az App.H. 912. mellékleteként maradt fent. Kiadva: Kiss Farkas Gábor: Pécs 1664. évi ostromának kéziratosa térképe. Baranya 1994-95. VII-VIII. évfolyam 153-158.p.; Cennerné 1997. 154. D 128.

¹² A török Pécsről korabeli leírást ad: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Fordította: Karácson Imre. Jegyzeteket átdolgozta: Fodor Pál. Budapest, 1985. 226-235.p.; Szőnyi Ottó: Pécs városa Evlia Cselebi tükrében. Archeológiai Értesítő XLII. Kötet. 1928. 241-255.p.

¹³ G. Etényi Nóra: Az 1663-64. évi magyarországi török elleni háború a Német-Római Birodalom nyilvánossága előtt. Kandidátusi értekezés. Budapest 1997.

frankfurti kiadók voltak naprakészek a hírek közzétételében. A folyamatos hírekkel megjelenő korabeli német nyelvű hetilapok rövid, ám lényeglátó híreikben az eseményeket megelőzően értesítéseket adtak a készülődő akciókról. A téli hadjáratról már 1663 végén megjelentek az első híradások, miszerint Zrínyi Miklós jelentős török elleni támadást készít elő. A hadjárat idején pedig 2-3 hét alatt kiadásra kerültek a hódoltsági területekről Grácon és Bécsen keresztül befutó katonai jelentések. Igazán részletes és megbízható beszámolók azonban csak közvetlenül a hadjárat befejezését követően, február végén jelentek meg.

Ekkor azonban a leghitelesebb és leginkább információ-gazdag beszámolók alapján készültek a nyomtatványok. A hírek magas színvonalára jellemző, hogy a két hadvezér beszámolója jelent meg leghamarabb, februárban a sajtópiacon. Első kézből származó információként Zrínyi Miklós egy levelének kivonatát és a birodalmi seregek főparancsnokának, a sebesülten fekvő **Wolfgang Julius Hohenlohe**-nak február 10/20-i jelentéséből készült rövidített változatot tettek közzé egyazon kiadványban.¹⁴ A címlapon nem emelték ki, de szintén az előző nyomtatványban jelent meg kivonatolva Zrínyi Miklós hadmérnökének, **Wassenhoven**nek a jelentése is. Hohenlohe a hadjárat eredményeit és veszteségeit értékelő jelentését külön is kiadták, bár ez is mindössze három oldal terjedelmű, mert a részleteket szóban jelentette Hohenlohe bizalmasa, **Waldeck gróf**.¹⁵

Ezek mellett több változatban az eseményeket napról napra rögzítő diáriumok is napvilágot láttak. A különböző kiadóknál megjelent hadi naplók alapvetően három változatra vezethetők vissza. A leghitelesebb forrás a katonailag szakszerű *Rövid és igaz beszámoló* című kiadvány.¹⁶ A hadjárat hivatalos hadi naplójának tekinthető leírást valószínűleg a gráci hadi tanács tudtával és információival tették közzé. A második típus a *Hadjárati napló*,¹⁷ amelyik a leglényegesebb információkat tömörítve adta közre. Az időjárási tényezők Wassenhoven jelentéséhez hasonlóan külön hangsúlyt kaptak benne. Feltűnően egyező módon kiemelte a pécsi jezsuiták, az azonosítható **Mucsei István** és az olasz **Calleli Rudolf** szerepét a lakosság mentésekor, és a törökök levelének fordításakor. A harmadik, csupán négy leveles változat már csak a leglátványosabb részleteket emelte ki, kevésbé a katonai szakszerűsége, inkább a közönségsikerre törekedve.

¹⁴ Universitätsbibliothek München.(UBM) Hist. 4018/17. „Relation aus beyder Herren Generalen und Grafen von Serini und Hohenlohe eigenen Schreiben extrachirt: von dem glücklichen Progress der Christlichen Waffen in der hungarischen Türckey: samt einem Journal, ...”

¹⁵ Herzog August Bibliothek (HAB) Gv Kapsel 7. 23. (H 817) „Extract Ihrer Hoch-Graeffl. Excellenz/ Herrn General Leutenant den Graffen von Hohenloe/ an den Löbl. Allianz Rath zu Regensburg getahnen Schreibens under dato Bettau den 20. Febr. 1664”

¹⁶ App.H. 912. (Röpl. 657) „Kurtzer und wahrhafter Bericht, der höchst Ruhm: und Denckwürdig, auch dergleichen von weit mehr als über hundert Jahr her, wider den Erbfeind Christlichen Namens, nicht tentirten Entreprise...” Fordítása: Kovács József László: Három írás Zrínyiről és Vitnyédiről. Irodalomismeret. 1995/1-2. 47-53.p.

¹⁷ UBM 4018/31. „Feldzugs-Journal oder sonders-ausführliche Erzählung/ was bey der/ Beyder Herrn Grafen von Serini und Hohenloh/ Hochgrafl Excellenzen/ gegen den Türcken...” Más kiadásban: App.H. 904. Röplap formában: Röpl. 639/b

PÉCSI OSTROMHÍREK 1664-BEN

Regiter und wahrer Abriss der Turckischen grossen Handelsstadt Kainffkirchen in Nider Ungarn: nebenst ausführlichem Bericht wie selbige im Anfang dieses 1664. Jahrs von dem Herrn Grafen Serini und Hohenloe/ erfürmet und verbrandt worden. Geschriben nach dem Leben / durch Anton: Salomon Schmidmayer von Schwarzenburg Kdn. K. Hof. W. Hof. Stud. Hausman und der Windisch und Terrimanischen Ormen Jugwarth.

Kainffkirchen in Nider Ungarn: gleichfalls dardist an und fallen gleich Voss in den Des. die ganze Stadt von ihnen in Brand gestekt / die darin Ungegriffen den beiden großen / wurde auch die gänzlich Disposition des Ansehens Christen aber / samt ihrem Vorrath / auff heucheligen Drossel mit Donau / usgo: g. ruff / noch selbigen Tag gemacht / und einem jeden Kauf- u. bergeschaffte Wägen mit davon führt / und auff für dreu oder vierhals Meilen vorder / sen gewisser Platz angemessen / daraufr er seht ansetzen / Christophlichen Grund und Boden geschradt werden. In diesen Wägen die Kainffkirchen der Drossel / den Regimenten Striden die Klängen bestochen: als / im ganzen: hat doch das Unglück kein Ende dabei nicht: / ist sehr lustig / und mit allerhand in Erfahrung / schon Dineren und Depuden / ihnen / vor allem seinlich / Personen / als der Baron von Dimerling / der Graf D. / menslichen Leben görtlichen Sachen / auff bester / dem Überfall / den Drossel in verschickte und bewachte. / der Drossel nebenst 200. Soldaten / ihr Leben darunter / anbe. rich. schönen Weinwachs / großen Werkst. / gab / verangeterter maßen / ein großer in die Stadt ge- / eingest. /

A der Stadt Grund
B der Stadt Wägen und
Drossel
C das Dimerling-Abor
D das Dimerling-Abor
E der Dimerling-Abor
F das neue Abor.
G die Zerst. /
H ein Zerst. /
K Zerst. der /
L die Zerst. /
M die Zerst. /
N die Zerst. /
O die Zerst. /
P die Zerst. /
Q die Zerst. /
R die Zerst. /

I der Stadt Grund
T das Drossel
V die Zerst. /
W die Zerst. /
X die Zerst. /
Y die Zerst. /
Z die Zerst. /

A der Stadt Grund
B der Stadt Wägen und
Drossel
C das Dimerling-Abor
D das Dimerling-Abor
E der Dimerling-Abor
F das neue Abor.
G die Zerst. /
H ein Zerst. /
K Zerst. der /
L die Zerst. /
M die Zerst. /
N die Zerst. /
O die Zerst. /
P die Zerst. /
Q die Zerst. /
R die Zerst. /

Pécs ostroma nürnbergi róplapon, 1664.
MNM TKCs 698/A-B

A Pécs ostromáról megjelent tudósítások propaganda jellege elsősorban a kiadványok nagy számában mutatható ki, ugyanakkor a kiadott hírek valóságűek és megbízhatóak. A nyomtatványok alapján megfelelő forráskritikával rekonstruálható Pécs 1664. évi ostroma. Pécs ostromának legfontosabb fázisai e tudatosan jól informált korabeli kiadványokból pontosan meghatározhatók.¹⁸ Az első fázis: az ostromlók megérkezése Pécs falai alá és az első sikerek közvetlenül a megérkezés után. Amint a hadinaplókból is kiderült, január 20-án egyesültek Hohenlohe és Zrínyi Miklós seregei Zrínyi-Újvárnál. Másnap vonultak tovább hajnalban Berzencéhez, ahová **Batthyány Kristóf** is megérkezett csapataival. A török elővárok, Berzence, majd Babócsa elfoglalása után indultak Pécs alá január 27-én. Elhaladtak Szigetvár mellett, ahonnan a törökök többször lőttek. A nagyfokú nemzetközi várakozást mutatja, hogy a kisebb incidens nyomán Szigetvár elfoglalásának reményéről is beszámoltak élelmes kiadók.¹⁹ Január 27-én éjszaka a keresztény seregek a Péccsel szemközti utolsó átjárónál táboroztak. Január 28-án Zrínyi Miklós másfél óra alatt felállította lovasságát, hogy Pécsre érve, menetből rögtön rohamot rendeljen el. Az előrenyomuló csapatokat segítette, hogy nagy köd ereszkedett a városra. Az ostrom hat és hét óra között kezdődött el, a törökök azonban a Budai kapunál kitértek.²⁰ Délben érkeztek meg Hohenlohe seregei, s rögtön letáboroztak a külvárosban. Rövid előkészület után már az első rohammal bevették a külvárost. A belső város ostromához azonban szabályos rohamot kellett indítani, úgy hogy a császári **Spick-had Puchard** főstrázsamesterrel rohamozott az egyik kapunál, a hegygel szemközt pedig **von Layen**, Waldeck gróf és Zrínyi Miklós a légrádi hajdúkkal. A harmadik irányt a siklósi külvárosnál a két császári **Piccolomini** ezred, és két század bajor sereg biztosította, akik egész éjjel lőtték a várat a siklósi és a szigeti külvárosnál. Január 29-én napfelkelte előtt fél órával jelzőgránátot lőttek fel, és minden oldalról megindult az ostrom. Az alacsony falak létrával megmászhatóak voltak, de néhol cölöpsor adott nagyobb védelmet. A híradások azt is megírták, hogy kik tűntek ki az ostromban. Kis idő elteltével az ostromlók benyomultak, és a tornyokban, valamint az utcán védekező ellenséget viaszorították. A védők a vár felé menekültek, de sokakat levágtak közülük, az előkelőbbeket pedig foglyul ejtették. A kiadványok a város leírásakor hosszan részletezték a város gazdagságát, hatalmas élelmiszerkészleteit és posztóraktárát. Egyes túlzó újsághírek szerint Pécs ostromakor nyolc tonna aranyat, több száz szekér élelmiszert és posztót sikerült zsákmányolni. Sőt, nemcsak a város, hanem a vár bevétele is majdnem biztosra vették a sok elfogott kincs hírére.²¹ Azonban a hadinaplókból az is kiderül, hogy a katonák dorbézolása miatt a jelentős élelmiszerkészletek, valamint az állatállomány, tevék, öszvérek és lovak nem válhattak hasznukra, mert tönkrementek,

¹⁸ A Kriegsarchivban a téli hadjáratról fennmaradt kéziratos beszámoló Pécs ostromára vonatkozóan nem tartalmaz érdemi információt. Österreichisches Staatsarchiv. Kriegsarchiv. Alte Feldakten Türkenkrieg 1664/2/14. Georg Wagner is nyomtatványok alapján elemzi a hadjáratot. Wagner 1964. 91-99.p.

¹⁹ G. Etényi Nóra: Szigetvár 1664. évi ostroma? Egy téves hír analízise és a Zrínyi-hagyomány. Történelmi Szemle 1999/1-2. 209-228.p.

²⁰ App.H. 912. Kovács József László 1995.

²¹ HAB Gv Kapsel 7. 13. H 136. Berichte aus den Türcken Kriege in Ungarn 1664. (Sérült)

elpusztultak. Ugyanakkor rengeteg ólmot is találtak. A *Rövid és igaz beszámoló* szerint nem lehetett megakadályozni, hogy az átfázott katonák a felesleges mennyiségű bortól ne részegedjenek le. A naplóíró az éjszakai ostrom alatt elszenvedett veszteségekről is beszámolt: az italtól használhatatlanná váló alsóbb rendfokozatú katonák harcképtelensége miatt sokan sebesültek meg. Nagy veszteséget jelentett „a várak megerősítésének titkát jól ismerő” **von Hemmerling** halála. A *Hadjárati napló* szerint a civil lakosságból sokan áldozatul estek, nők és gyermekek, sőt számos keresztény is, bár közülük a jezsuiták segítségével sokan megmenekültek. A nap jórészt fosztogatással és gyújtogatással telt a hadi napló szerint. A *Rövid és igaz beszámoló* is elítélően számolt be a pécsi dorbézolásról, de kevésbé hibáztatva német katonákat.

Pécs ostromának második fázisa a január 30-i hadi tanácskozással kezdődött. A rövid és igaz beszámoló szerint itt azt a határozatot hozták, hogy a haditerv elsődleges céljának megfelelően Zrínyi Miklós hadaival induljon tovább az eszéki hídhöz. Pécs városánál Hohenlohe seregei maradtak. A két sereg elválása után lehet lényeges különbséget kimutatni a különböző nyomtatványok között. A német nyelvű kiadványok többségének szerzői nem tartottak Zrínyi Miklós magyar és horvát csapataival, az összefoglalások mégis részletesen foglalkoztak az eszéki híd felégetésével. Zrínyi Miklós személyének és tetteinek adnak nagyobb publicitást a téli hadjáratról megjelentetett olasz és német nyelvű kiadványok. Kifejezetten Pécs ostromát állította a leírás középpontjába az a mainzi kiadvány, amely egyértelműen Hohenlohe köréhez kapcsolható.²²

Pécs ostromakor mutatható ki, hogy Hohenlohe is tudatosan építette ki propagandáját, Bécsbe küldött hivatalos jelentésének írott és nyomtatott változata a brandenburgi követ, Andreas Neumann jelentései között is fennmaradt.²³ A két sereg elválásának körülményeiről eltérőek a források. A *Rövid és igaz beszámoló* szerint az elvonulók közül egyesek megállapodtak Hohenlohéval, hogy amíg Zrínyi Miklós seregei vissza nem értek az eszéki hídtól, addig nem próbálják meg elfoglalni Pécs várát, amitől igen nagy zsákmányt reméltek. A nyomtatvány szerint, az ostromlók nem kötnek egyezséget a várvédőkkel, s nem kezdeményeznek döntő rohamot sem. A *Hadjárati napló* szerint viszont nem jelentett Zrínyi és Hohenlohe között semmilyen konfliktust a megegyezés. A hadjáratban szintén személyesen résztvevő **Draskovich János** leveléből ugyanakkor csalódottság tükröződik, amiért Hohenlohe csapatai nem foglalták el a várat, mire a magyar és horvát csapatok az eszéki hídtól visszatértek.²⁴ Egy magyar nyelvű kéziratos napló szerint is meglepődve fogadták a visszatérők, hogy nem sikerült Pécs várát bevenniük Hohenlohe seregeinek. Ha a *Rövid és igaz beszámoló* katonailag is szakszerű leírása alapján rekonstruáljuk Pécs ostromának második fázisát, akkor az tűnik ki, hogy Hohen-

²² „Kurtze und Wahrhaftige Relation Uber die von Ihnen Excell: H. Graff Niclass von Zerín, und Herrn Graffen von Hohenlohe...” Deutsche Presseforschungsinstitut Bremen (DPFIB) E 1664.

²³ Andreas Neumann jelentéseinek kivonata: Marczali Henrik: Regeszták külföldi levéltárakból. A török-magyar viszonyok történetéhez 1660-64 közt. Történelmi Tár 1881. 132-133.p.

²⁴ Draskovich János: Gróf Zrínyi Miklós 1664. évi hadjárataról. Hadtörténeti Közlemények 1892. 691-694.p.

lohe csapatai előkészületeket tettek a vár ostromára, a közelítő árkokkal már el is érték a várarkot. A Hohenlohe-féle beszámoló is azt bizonyítja, hogy az ostromot előkészítették, csak hogy sem az aláknázáshoz szükséges eszközökkel, sem pedig a várostromhoz jól értő hadmérnökökkel nem rendelkeztek. Ennek fényében nem meglepő, hogy olyan hangsúlyosan szerepelt a terepszemlére indult Hemmerling korai és váratlan halála. A Pécs ostromáról készült rölap ugyan január 28-ától foglalta össze az eseményeket, de elsősorban az ostrom második fázisát, a város elfoglalása után a vár ostromát mutatta be. A metszet azt mutatta, hogy a vár falai kifejezetten erősnek mondhatók. Sőt a városfalak is erősek és kis tornyokkal védettek.²⁵ A hadmérnöki rajz alapján készült metszetről elsősorban a vár ostromának előkészületei olvashatók le, a pontosan bejelölt ütegállások alapján szintén bizonyosnak tűnik, hogy előkészítettek egy nagyobb ostromot. Ugyanakkor az is biztos, hogy egy ilyen gyors hadjáratához, főleg téli viszonyok között, nagyobb faltörő és ostromágyúkat nem tudtak magukkal vinni a támadók. Az ostromra tett előkészületek közben is jelentős veszteségeket szenvedtek a támadók. A hadi naplók bejegyzései szerint Hohenlohét is meglőtték a bal oldalán, de sérülése nem volt különösen súlyos, ezzel szemben jó néhányan meghaltak már január 30-án. Pedig közben biztató híreket kaptak az ostromlott törökök helyzetéről. Február 1-jén egy megbízható keresztény – akinek nem közölték a nemzetiségét – beszámolt arról, hogy a várban hiány van vízből és kenyérből is, ráadásul sokan meghaltak és megsebesültek a gránátoktól. A támadók másnap is az ostromműveken dolgoztak, és viszonylag keveset lőtték a várat. Február 2-án erős török portya jött Szigetvárról felmérni az ostromlók erejét. Este a keresztények égő nyilakat lőttek be a várba, melyekkel nagy károkat okoztak. A *Hadjárat napló* szerint üzeneteket is beküldtek, a vár feladására szólítva fel a védőket. A törököktől érkezett válasz egy törökül is jól tudó jezsuita fordította le. A két pécsi misszionárius közül **Mucsei István**, aki már évek óta dolgozott hódoltság területén, valóban jól tudhatott törökül.

Zrínyi seregei az eszéki híd sikeres felégetése után február 5-én 9 óra körül érkeztek vissza Pécs alá, ezzel kezdődött a várostrom harmadik fázisa. A szétválás körülményeihez hasonlóan az újfent egyesített seregek tervei körül is sok az ellentmondás a forrásainkban. Főként a kéziratos és a nyomtatott iratok között mutatható ki lényeges eltérés. A kéziratos források a két hadvezér, Zrínyi Miklós és Hohenlohe között nagy ellentétekről számoltak be. Különösen Esterházy Pál tartotta jelentősnek az ellentétet, szerinte hosszútávon is megmérgezte Zrínyi és Hohenlohe viszonyát, hogy az ostromot feladták.²⁶ A nyomtatványok szerint viszont erről közös elhatározás született. A *Rövid és igaz beszámoló* szerint hadi tanácsot tartottak az ostrom folytatásának esélyeiről. Ezután az egyesített seregek kapitulációs ajánlatot tettek, melynek körülményeiről, arról, hogy milyen biztosítékokat adjanak a kivonulóknak, kisebb vita alakult ki. A *Hadjárat napló* szerint Zrínyi február 5-én tíz törököt fogott, akiktől megtudták, hogy a várban az aknafolyosóktól

²⁵ Evlia Cselebi számszerűleg túlzó leírása is a városfal erejét jelezheti. Evlia Cselebi 1985. 226-228.p.

²⁶ Esterházy Pál 1989. 147. Draskovich is írt a vitákról Draskovich 1892 694. A Consignatio szerzője szerint a magyar katonákat is nehezen tudta meggyőzni Zrínyi az ostrom felhagyásáról. Berkeszi 1881. 257.

féltek a védők, s ezért beszéltek a vár feladásáról. Bár a tárgyalásra beküldött két török nem tért vissza, a védők hajlandónak mutatkoztak a megadásra. A törökök a megállapodáshoz azokat a feltételeket szabták, melyeket előző évben az érsekújvári védőknek a győztes nagyvezír biztosított. Pécs esetében azonban elsősorban a várbeli tatárok miatt nem sikerült a megállapodás. Miután a tárgyalások nem vezettek sikerre, Hohenlohe támadást javasolt, mert kedvezőnek ítélte meg a helyzetet a vár elfoglalásához, Zrínyi azonban elvonulást javasolt a betegek és a sebesültek nagy száma miatt. Valószínű, hogy Zrínyi seregei a több menetelés miatt elcsigázottabbak voltak, mint Hohenlohe Pécs alatt állomásoztatott katonái. Az is szerepet játszhatott a visszavonulásban, hogy a visszaérkezés másnapján az időjárás kedvezőtlenre fordult, viharos szél fújt, és „térdig való hó” esett. A nyomtatványok szerint a hidegre fordult idő, a katonák kimerültsége, és a megfelelő ostromtechnika hiánya miatt várhatóan nagyon elhúzódó lenne az ostrom, és „más nem részletezett nyomós okok miatt” az elvonulás mellett döntöttek. A magyar kézíratos napló, a *Consignatio* szerzője szerint Zrínyi legfontosabb érve az volt, hogy Szigetvár és Kanizsa bevétele nélkül amúgy sem tudnák Pécsét hosszútávon megtartani, ezért érdemesebb az emberi életet kímélni, hiszen a hiábavaló emberveszteség kedvezőtlenül hatna a birodalmi segélycsapatok érkezésére.²⁷

A haditanács után az ágyúkat éjszaka vonták vissza az ütegállásokból. A nyomtatványok a város felégetéséről, melyről a magyar források oly érzékletesen számoltak be, nem írtak hosszabban. A város és a környék felgyújtásának híre messzire eljutott. A Bécsbe küldött francia megbízott, **Jeucourt** is meglepődve írt a felégetett falvak nagy számáról értesülve. A korabeli kiadványok úgy értékelték a hadjáratot, hogy a téli viszonyok ellenére kedvezőek voltak a feltételek, és szerencsére az idő száraz volt.

Az utólagos összefoglalókban természetesen a legjelentősebb siker, az eszéki híd felégetése számított a legérdekesebb hírek, a rölapokon elsősorban erről a február 1-2. közötti eseményről tudósítottak. Az összefoglaló beszámolókon elsősorban térképeket mutattak be a metszeteken, hogy a korabeli olvasók a Dráva és Száva között bemutató kis térképeken pontosan lássák, milyen mélyre nyomultak be a hódoltsági területekre a keresztény seregek.

Az 1664 márciusában megjelenő nyomtatványok már nem adtak részletesebb beszámolókat, a hadjárat eseményeit értékelték, pontosan érzékeltetve, hogy a hadjárat egy újabb támadást készített elő. Bár egy hetilap különszámából az is kiderült, hogy március végére Berzence ismét török kézre került, így Kanizsára ismét tudtak nagyobb utánpótlást szállítani.²⁸

A hadi események híreit és a diplomáciai tárgyalások helyszíneit már a korabeli kiadványokban is összekötötték. Miután befutottak a „helyszíni tudósítások”, hamarosan megjelentek az eseményeket értelmező röpiratok is. Hosszabb lélegzetű röpiratok, pamfletok már jóval kevesebb számban jelentek meg, mint a hírterjesztő kiadványok, s már csak a jól értesült, „felkészült” olvasókat segítették a tájé-

²⁷ Berkeszi 1881. 257.p.

²⁸ DPFIB Z 16a Einzehlz. Extract-schreiben Auss Pressburg/ vom 10. Martij. 1664.

kozódásban. 1664 februárjában került utcára egy a téli hadjáratot kommentáló pamflet.²⁹ A kiadványban élvezetes formában, három jó barát beszélgetéseként mutatták be az eltérő véleményeket, mintegy megjelenítve a korabeli közvélekedést. A viszonylag kis terjedelmű, könnyen értelmezhető vitairatban a háború és béke esélyeit latolgatták a szereplők. Az éppen aktuális események közül Zrínyi és Hohenlohe hadjáratának eredményeit értékelték sokféle szempont alapján. Nem konkrét hírekkel érveltek, pusztán a nagy sikert emlegették, mint a háború kedvező kimenetelének biztosítékát. Ugyanakkor a magyar résztvevő, Istvánffy uram, aki nem véletlenül viselte a híres történetíró nevét, szóvá tette, hogy milyen nagy pusztítással járt a hadjárat, és különösen Pécs városának bevételekor a katonák nemcsak a török katonákat, hanem a török asszonyokat és gyermekeket, sőt a keresztény lakosságot is bántalmazták.

A röpiratok és pamfletek nagyobb összefüggésekben, és hosszabb távon is készítettek számvetést a sikerekről és eredményekről. Mintegy félévvel később, 1664 augusztusában jelent meg az a pamflet³⁰, mely két jóbarát beszélgetése tükrében értékelt a magyarországi török elleni háború addigi fontosabb eseményeit. A két szereplő szinte konkrétan reflektált a téli és kora tavaszi nyomtatványok bizakodó híreire. A szereplők hosszan vitatkoztak arról, hogy érdemes volt-e a nagy kockázattal járó téli hadjáratot vállalni, s vajon nem túloztak-e a korabeli kiadványok, amikor a téli hadjárat eseményeiről számoltak be. A kissé szkeptikus barát szerint Zrínyi nem is találkozott jelentősebb ellenséggel, és nagyobb helyet sem foglaltak el tartósan seregei. Ennek ellenére a hadjáratban elpusztultak a környékbeli falvak, Pécs ostrománál pedig meghalt Hemmerling, és Hohenlohe is súlyosan megsebesült. Az északi hidat is hamar újjáépítették a törökök, sőt nyárra az is nyilvánvalóvá vált, hogy Kanizsa visszavétele sem sikerült. Az északi hadszíntér sikerei, Léva és Nyitra bevétele pedig nem feledteti a kanizsai kudarcot. A kételkedő barátot nem győzik meg az érvek, hogy a háború mindig nagy veszteségekkel jár, hiszen ezúttal magyar falvak pusztultak el. A pesszimista hangulat a beszélgetés végére ugyanakkor megváltozik, mivel befutott a szentgotthárdi győzelem híre, amely azt bizonyította a két barát számára, hogy valóban tartós siker érhető el a török sereg ellen, ami a téli hadjárathoz hasonlóan a török elleni harc aktualitását bizonyította.

²⁹ App.H 935. (Röpl. 664. RMK III. 2272. HAB T 456.4. Helmst 4. H 568.) „Unlangst gepflogene Unterredung eines fürnehmen Ungarn, und Teutschen Cavalliers: wobey zufferst die Frage ob bey jetzigen Conjunctionen, der Krieg oder Friede mit dem Türcken...“ Nemeskürti Harriet: Egy erasmista dialógus Zrínyi Miklósról és Magyarországról 1664-ből. Irodalomtudományi Közlemények. 1984/3. 321-327.p.

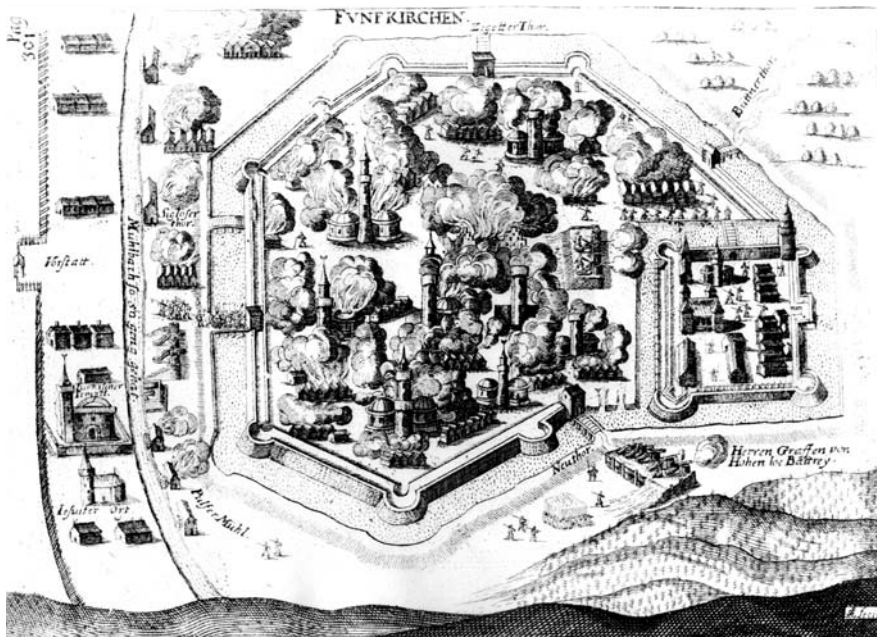
³⁰ App.H. 908. (HAB 182.5. Quod. 9. H 677) „Glück und Unglück Teutscher Waffen wider den Türcken. Das ist: Vernünfftige Betrachtung alles dessen was von dem Eintritt dieses 1664. Jahrs an bisz auf den halben Augusti...“

PÉCSI OSTROMHÍREK 1664-BEN

Pécs ostroma, 1664. január 19-29. rézmetszet, 1699.

Pécs ostroma, 1664. Lucas Schnitzler metszete. In: Ortelius Redivivus et Continuatus, 1665.

BOROS LÁSZLÓ

ITÁLIAI HATÁSOK A PÉCSI BAZILIKA MŰTÖRTÉNETÉBEN

Baranya és Pécs itáliai kapcsolatai csak egy részét jelentik annak az állandó, és Magyarország fennállása óta szinte folyamatos összeköttetésnek, amely a két nemzet kultúrtörténetéből ismeretes. Magától értetődő, hogy Pannónia Valeria tartományának fővárosa, Sopianae is már a 3-4. század folyamán ugyanabból a római birodalmi építészetre jellemző művészi formakincsből merített, amely a későbbi itáliai uralkodó stílust is meghatározta.

Az ókeresztény Péter és Pál sírkamra ábrázolt névadó szentjei nagy valószínűséggel vehetők számításba a pécsi egyházmegye, illetve a 11-12. századi székesegyház azonos titulusának megválasztásában. Amennyiben e kézenfekvő feltevélezt nem fogadjuk el, abban az esetben az alapító Péter király személyét, illetve védőszentjének emlékét kell azóta is tisztelnünk a bazilika névadójában. A titulus kérdésében akár az első, akár a második lehetőségnek adunk hitelt, mindkét esetben a római – itáliai eredet – kétségtelen.

Nem lehet feladatomban a 12. századi székesegyház faragványait készítő lombard kőfaragó mesterek tevékenységének elemzése, mindössze meg kívánom említeni, hogy a szinte egész Európára kiterjedő tevékenységet folytató észak-itáliai mesterek olyan formakincset plántáltak a székesegyházi faragványokban városunkba, amely termékenyítő példát állított a közelebbi (Somogyvár) és távolabbi (Gyulafehérvár) középkori templomépítkezések plasztikai munkálatai számára, s ez a nagy jelentőségű faragott kőanyag a *pécsi iskola* megnevezés alatt vonult be a művészettörténetbe.

Itáliai kapcsolatokra utal **Szathmáry György** (pécsi püspök, 1505-1521 között, majd esztergomi érsek, +1524) reneszánsz szellemű építkezése, melynek során tettyei palotája, a püspöki rezidencia bővítése és átépítése, valamint a székesegyház dél-keleti tornyához csatlakozó ún. *aedes Szakhamaryae* valósult meg.¹

A püspök nevéhez fűződő egyéb megrendelések, mint az 1690 körül *Gabriel Vecchi* generális által elhurcolt reneszánsz vörös márvány keresztelő kútja mellett művészi színvonalában kiemelkedő alkotás a Szathmáry-címeres pasztofórium. Az olasz kapcsolatok e kézzelfogható példája Szathmáry püspök és **Bakócz Tamás** esztergomi érsek szoros barátságának eredményeként valósult meg. Bakócz, a reneszánsz mecénás által emelt Maria Annunciata kápolna pompája a kortársakat is megragadta. Szathmáry püspök számára a kápolna itáliai lapidári faragták a napjainkban a székesegyház Corpus Christi kápolnájában álló vörösmárvány pasztofóriumot. A felületén alkalmazott velencei és firenzei reneszánsz motívumkincs néhány részletére közvetlen analógiát találunk Velencében, a Sancta Zaccaria kapuzatán, amely *Pietro Lombardi* műhelyének tipikus formavilágából származtatható.

¹ Szathmáry Györgyöt Oláh Miklós Zathmarius-nak, Istvánffy Miklós Sacmarius-nak írta, így szerepelt Szakhamary néven is

ITÁLIAI HATÁSOK

A reneszánsz kibontakozásának, majd hanyatlásának korszakában az ország középső és déli részei a török megszállás miatt nem fejlődhetek az európai keresztény művészet irányvonala szerint, ezért a hódoltság utáni évtizedekben egy merőben új stílus, a barokk, helyi gyökerek nélkül, import-művészetként honosodott meg e területen. Pécssett a székesegyház helyreállított és részben átépített belső terében és berendezésének kialakításában valósult meg az új formanyelv, amelynek átplántálásában a westfáliai származású, Európát látott **Franz Wilhelm Nesselrode** pécsi püspök (1704-1732 között) játszott elsődleges és meghatározó szerepet. Napjainkig fennmaradt az egykor a székesegyház déli mellékhajójában általa felállított barokk síremlék, amellyel unokaöccsének, a péterváradai csatában elesett *Franz Bertram Honsbruch*nak állított emléket.

Az emlékmű mestere az olasz származású **Lorenzo Mattielli**, aki 1714-től a bécsi udvar szolgálatában állott, majd Németországban, Drezdában telepedett le 1738-ban. Jelentősebb műveit a melki apátság, a bécsi Karlskirche, s az udvari könyvtár részére, számos szoboralkotását a drezdai udvari templom számára készítette. Pécsi munkája 1726-ban készült, jelenleg a székesegyház északkeleti tornyának alsó szintjén áll.

Az Olaszországból Európába áramló barokk művészet terjedésében fontos szerepet játszottak azok a különböző művészeti ágakban működő mesterek, akik a kedvezőbb megélhetési körülmények reményében vándoroltak messzi tájakra, s a mesterséget magasabb szinten művelők keresetté váltak a jobb módú egyházi és világi megrendelők körében. A 18. század negyvenes éveiben a pécsi káptalan olasz származású ágense Carlo Giacinto Trono bécsi illetőségű ügyintéző volt, aki a káptalan megrendeléseire anyagi szempontból is megfelelő mesterek felkutatásával, a velük folytatandó tárgyalások lebonyolításával foglalkozott.²

A műalkotások megrendelése vagy az ügymenetek élénkítése tárgyában a mindenkor püspök, illetve a káptalan gyakran fordult olasz származású közvetítőkhöz, főként ha a külföldi tárgyaló fél is olasz volt. **Klimó György** (pécsi püspök 1751-1777 között) több esetben is igénybe vette Nigrini bécsi államtanácsos, Jacopo Antonio Consolati ugyancsak bécsi kereskedő szolgálatait, s kiterjedt kapcsolatait Kertizza szerémi, Migazzi váci püspökök, valamint Pietro Gazzaniga bécsi professzor közbenjárását kérve tovább erősítette.³

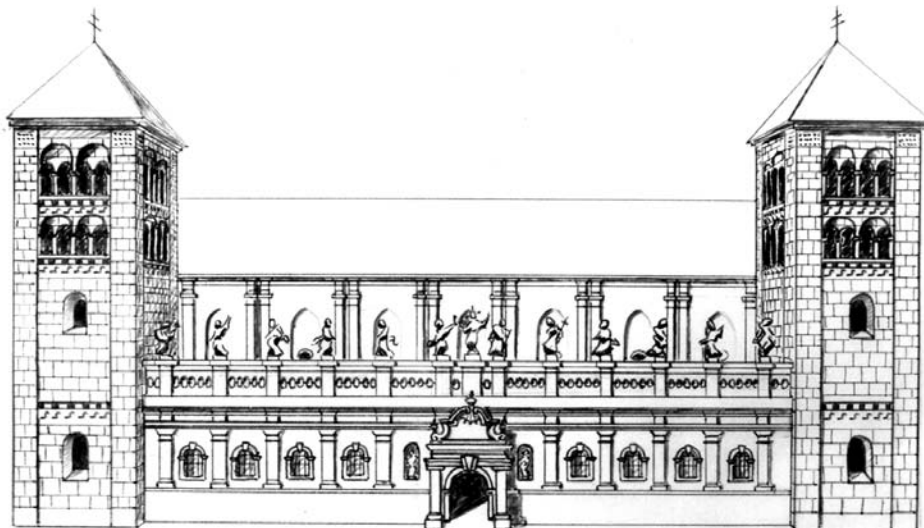
A székesegyház szentélyében 1762-ben felállított díszes faragású, szobrokkal ékített kanonoki stallumok, ha másodlagosan is, itáliai mesterkézre vezethetők vissza. A pécsi stallumokat készítő **Speth Ferenc** Pozsonyból települt Pécsre, aki **Georg Rafael Donner** műhelyében tanult. Donner mestere **Giovanni Giuliani**, a heiligenkreuzi stallum-együttes alkotója termékenyítő mintával szolgált tanítványa számára, amikor a pozsonyi dóm stallumait készítette. A Heiligenkreuz – Pozsony – Pécs stallumainak összefüggéseit, Giuliani – Donner – Speth mesterkapcsolatait már korábban kimutattuk.⁴

² Pécsi Káptalani Magánlevéltár. Fasc. 138. Bohus-hagyaték, Litera b.

³ Boros László: A Pécsi székesegyház a 18. században. Budapest, 1985. 53.p. – és a 220, 249. jegyzet

⁴ Boros: i.m. 41-42.p.

A tervezett 18. századi homlokzat. A szerző rekonstrukciója

A székesegyház építéstörténetének jelentős állomását jelentette volna az a nagyszabású, a homlokzatokra terjedő barokk szellemű átépítés, amelynek kivitelezésére Klimó püspök olasz mestert kívánt szerződtetni. A Bécsben gyakran megforduló püspököt az ott látott olasz-barokk épületek imponáló megjelenése arra készítette, hogy a pécsi székesegyház homlokzatait hasonló, reprezentatív felülettel lássa el. Az építkezést az 1760-as évek második felében az épület állapota is indokolta. A dóm történeti és építészeti jelentőségét nagyra értékelő Klimó csak olyan építésszel kívánt kapcsolatba lépni, aki a székesegyházat a jelentős európai világi és egyházi barokk épületekkel egyenértékűvé építi át. Ezért érthető, hogy a püspök, elképzelésének megvalósítására **Nicolaus Bagazzi** császári főépítész tartotta legalkalmasabbnak. Bagazzi (Pacassi), Nicolaus Jadot utódként 1753-tól vezette a bécsi udvari építészeti hivatalt. 1760-tól mint főépítész jelentős megbízásokat kapott az udvartól, s tevékenységet vállalt a pozsonyi és a budai királyi vár pompás épületeinek kialakításában.⁵

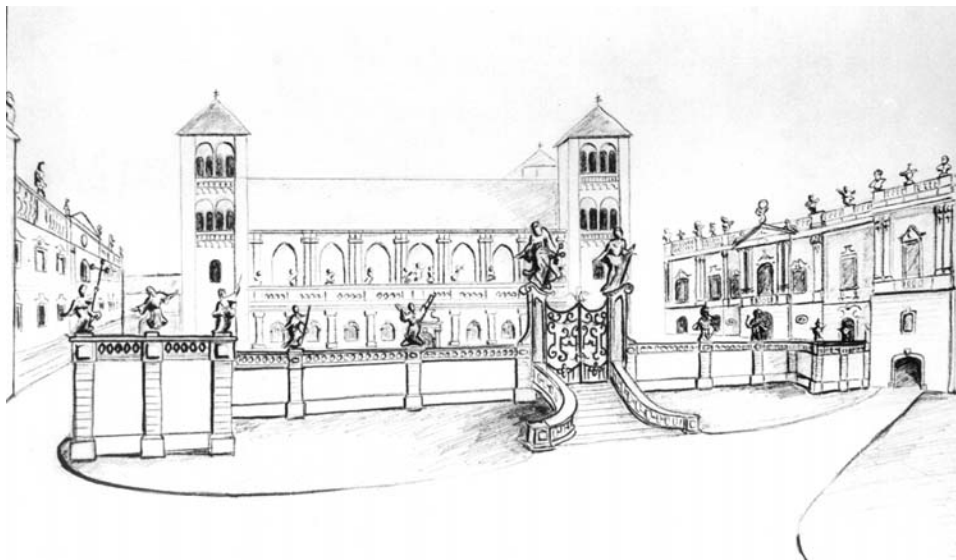
Klimó 1769-ben a székesegyház átépítésére több alkalommal invitálta Pécsre Bagazzit, aki a pécsi megrendelést nem vállalta feltehetően azért, mert éppen ez idő tájt Mária Terézia felkérésére a bécsi magyar kancellária palotájának építkezését vezette. Bagazzi pécsi működésére később sem került sor, s ez összefüggésben lehet azzal, hogy 1772-ben ismeretlen okból váratlanul megvált hivatalától.

Klimó halála után (1777) a restaurálási terv ismét előtérbe került. Utóda, **Eszterházy Pál László** püspök (1780-1799) ismét olasz építészhez fordult. A ter-

⁵ Pécsi Püspöki Levéltár. Klimó levelezései IV. p. 327.

ITÁLIAI HATÁSOK

A Dóm tér déli nézete Sartori tervei alapján. A szerző rekonstrukciója

vezet szövegrésze szerint az átépítés tervét római építésszel kívánták felülbíráltatni. Tulajdonképpen nem tudjuk, hogy a feladatra miért nem az eddig is művészeti normát és kapcsolatokat jelentő Bécsben kerestek mestert. Ez a meg nem nevezett „római architektus” feltehetően Eszterházy püspök kezdeményezésére került szóba, mivel Eszterházy a pécsi püspöki székbe római tanulmányaiból érkezett.

A tervek kivitelére a trentói származású **Antonio Giuseppe Sartori** építész és szobrász személyét választották, akivel már 1778-ban kapcsolatba léptek a székesegyház hajójában felállítandó márványoltárok készítése tárgyában. Sartori a két oltár kőanyagát Velence környéki bányákból szállította. A Szent Sebestyén- és Mihály-oltárokat 1781-ben állították fel.⁶

A Klimó-féle homlokzati tervek szerint Sartorival a székesegyház átépítésére költségvetést is készítettek, s a mester hosszabb ideig történő foglalkoztatásával számoltak. A tervből kitűnik, hogy annak összeállításában a káptalan három fő szempontot tartott szem előtt: 1. a középkori épületszerkezet fenntartását, 2. a belső középkori jelleg és az épület külseje közötti összhang megteremtését, 3. a dóm szimmetriájának és a barokk építészeti látványnak kialakítását.⁷

Az 1781-ben készült tervezet nemcsak a székesegyház homlokzatainak átalakítására vonatkozott, hanem kiterjedt a dóm környezetének rendezésére is. Sartori már 1779-ben megtekintette azt a budafai kőanyagot, amelyből a dóm elé egy mellvéddel kombinált lépcsőzetet szándékozott építeni. E mellvéd rajzát Sartori elképzelése alapján **Krammer János** építész készítette el.

⁶ Lásd: Boros László: A pécsi székesegyház barokk oltárai Sumonyban. In: Pécsi Szemle, 1999. ŐSZ

⁷ Boros: i.m. 59.p. és a 312., 324. jegyzet

A környezeti egység érdekében a püspöki palota keleti homlokzatát is galériával tervezte Sartori, s a káptalani épület szobordíszes homlokzata a székesegyházéval harmonizált volna. Ez az építészeti egység egy nagyszerű barokk térkomplexum városképi szempontból is jelentős együttesét alkotta volna, azonban a székesegyház és környezetének két évtizedig tervezgetett átépítését végül is több tényező, Bagazzi elfoglaltsága, majd a jozefinizmus szigorú rendeletei hiúsították meg. A 18. századi tervekből mindössze a káptalani épület építkezése valósult meg, a homlokzatok azonban már a copf stílus klasszicizmusba hajló leegyszerűsödött változatában öltöttek formát.

A székesegyház restaurálásának kérdése legközelebb 1805-ben került napirendre. Ekkor a püspöki teendők ellátásával megbízott **Pethő József** kanonok, aki már az 1781-es átépítési terv készítésében is közreműködött, az 1807-ben kezdődött átalakítást tervező **Pollack Mihály** klasszicista terve ellenére is keresztülvitte, hogy Pollack, homlokzati terveit lényegében a Klimó-féle olaszos ízlésű elképzelések szellemében készítse el. Megjegyzendő, hogy Pollack felkérése előtt ismét Rómában kerestek megfelelő építésszt, aki pécsi látogatása előtt magához kérte a **Giannone Péter** pécsi kőfaragó és építész felmérési rajzait, az átépítésre azonban nem vállalkozott.

Pollack a káptalan kérésére második tervváltozatot is készített, amelynek mintájául a római San Giovanni Laterano bazilika homlokzati osztása szolgált, ezzel azonban Pethő kanonok nem értett egyet, s erélyes fellépésének eredményeként valósult meg 1825-ben Pollack újabb, ezúttal gótizáló változata.

A székesegyház tornyainak fedésével kapcsolatos viták az ugyancsak itáliai példa elfogadásával zárultak, amikor is a római Szent Pál templom toronyfödém megoldása mellett döntöttek.⁸

A 19. század végi Schmidt-féle átépítés sem szakadt el az itáliai ízlés formavilágától. A székesegyház homlokzatai az észak-olasz építészet romanikájának reminiscenciáit érzékeltetik, s annak neoromán formarendje az árkádívek fölé helyezett törpegalériás fríz-szerű záróelem és a reá állított apostolok sora a horizontális és vertikális irányok harmóniájában ölt testet. A tornyok sárga homokkő burkolata, s a homlokzat fehér mészkőfelülete a német és olasz mintavételben is megnyilvánuló historizáló-eklektikus építészet alkotása, amely az előtte táruuló, déli fekvésű Dóm térrel együtt igazi mediterrán hangulatot áraszt.

A székesegyház építéstörténetében tapasztalható itáliai orientáció mindvégig kimutatható. A káptalannak és a püspököknek Rómával a 18. század folyamán felerősödő kapcsolatait nem tekinthetjük ötletszerű érdeklődésnek, amikor az átépítések terveinek elkészítését következetesen Bécsben vagy Rómában tevékenykedő olasz mesterekre bízta. A pécsi megrendelések mindig szem előtt tartották az európai művészet meghatározó legújabb irányvonalát, s azt is felismerték, hogy a művészi színvonalat a műfajok többségében az itáliai alkotószellem hordozói képviselték.

⁸ Boros László: A pécsi székesegyház Pollack-féle átépítésének története. In: Baranyai Helytörténetírás 1981. Pécs, 1982. 311.p.

BORSY KÁROLY

KLIMÓ GYÖRGY

AKI MEGSZERETTE PÉCS VÁROSÁT

Ha valaki csak egy kicsit is kezd érdeklődni, foglalkozni Pécs város történeti múltjával, előbb-utóbb találkozik Klimó György nevével, aki a 18. század második felében Pécs püspöke volt, s akinek tevékenységére kétszáz év távlatából is csak hálas tisztelettel emlékezhetünk. **Klimó György** 1710. április 4-én a Nyitra megyei Lopassó faluban (ma Lopasov) született, szegény sorsú jobbágyszülők gyermekeként. Értelmessége már korán megmutatkozott, így a további tanulmányok végzésére Nagyszombatba került, papnövendék lett s tanulmányai befejezése után 1735-ben pappá szentelték. Néhány évig káplán volt két helyen is, majd **Klobusiczky Ferenc** érseki helynök maga mellé vette titkárnak. Új főnöke irányította figyelmét a régi, történeti írások, könyvek felé. Igen gyorsan haladt felfelé az egyházi hierarchia fokozatain s 1741-ben már az esztergomi káptalan tagja, nyitrai főesperes, majd novii c. püspök. Kíváló képességei egyre jobban kibontakoztak, Bécsben is felfigyeltek rá és Mária Terézia kinevezte az udvari kancellária magyar ügyeinek tanácsosává. Időközben esztergom-mezei apáti címet is kapott és éppen hogy betöltötte a 41. életévét, mikor az udvar és az uralkodó alkalmasnak ítélte a már három éve üresedésben lévő pécsi püspöki szék betöltésére. Az időközben kalocsai érsek lett Klobusiczky Ferenc szentelte püspökké Pesten 1752. március 5-én, majd áprilisban Baranya megye és Tolna megye főispáni székébe is beiktatták.¹

Mit tudhatott Klimó a városról, az egyházmegyeről, amikor kinevezését megkapta? – nos, azt biztosan, hogy e terület egészében török uralom alatt sínylődött s ebből következően lakossága megcsappant, gazdasága alig-alig van, kulturális élete pedig a nullával egyenlő. Ennek ismeretében feladatát e területre szinte kihívásnak érezhette, hogy e sok negatívumot pozitív irányba tudja fordítani. Mint klasszikus műveltségű ember, a hibák-bajok fő okát a tudatlanságban, a műveltség hiányában látta s ezért már első pécsi éveiben az oktatás széles körű megalapozása felé fordult. Az egymás utáni években tett megyei egyházlátogatásain nemcsak a plébániák, templomok helyzetével foglalkozott, hanem mindenütt alapos vizsgálatot végzett az oktatás területén. Az így szerzett tapasztalatok nyomán alapított Klimó mintegy hatvan elemi szintű kisiskolát, húsznál több plébániát és hetvennél több templomot emelt, vagy romjaiból renovált.² A papnevelő szemináriumot elődje, **Berényi Zsigmond** építtette és avatta fel, ám akkor még csak két éves volt a képzés. Klimó úgy látta, hogy most már nagyobb figyelmet kell fordítani a képzés minőségi jellemzőire is és ezért új szakok beiktatásával előbb három, majd négy évre emelte a képzést. Állandóan figyelemmel kísérte a növendékek tudásbeli gyarapodását, gyakran a vizs-

¹ Csajághy Károly: Klimó György pécsi püspök élete. In: Munkálatai a 'pesti növendék papság' magyar iskolájának. Budán, 1838. 321-343.p.

² Szentkirályi István: Klimó püspök főispánsága. In: Dunántúl, 1929. január 13.

gákon is megjelent és a kiválóbb hallgatókat magasabb képzésre Budára, Nagyszombatba, sőt egyeseket, mint **Szalágyi Istvánt** és **Paffán Ignácot** a római *Collegium Germanicum-Hungaricum*-ba küldte. Ugyancsak korán felismerte a szemináriumot kiválóan végző **Koller József** nagyszerű képességeit. Őt előbb Bécsbe, majd Rómába küldte a vatikáni levéltárba azzal a feladattal, hogy a pécsi püspökség múltjáról és az egykori egyeteméről adatokat gyűjtsön és okmányokat másoljon. Koller a megbízatásnak kiválóan megfelelt és hazatérve igen értékes segítője, munkatársa volt Klimó kulturális terveinek, elképzeléseinek.³

Pécs városa, amely az 1703. április 19-i királyi rezolúció óta joghatályosan a püspök és a káptalan birtokában volt, évtizedeken át nem szűnt meg küzdeni azért, hogy az *oppidum* állapotából *civitas*, azaz szabad királyi város legyen. Meg kell mondanunk, hogy Klimó pécsi püspöki életének rendkívül nyomasztó, szinte tragikus vonását jelentette ez a szembenállása a várossal. Jobbágy-gyerek volt, tudta mit jelent a földes uraság, s kezdettől fogva ő csak püspöke akart lenni városának, megyéjének. Ő nem szabadíthatta fel a várost, mert püspöki esküje tiltotta, ám hogy mégis véget akart vetni ennek az áldatlan állapotnak, bizonyítja **VI. Pius** pápához 1775. október 26-án írt levele, melyben feloldását kéri esküje alól. Szinte drámai szavakkal festi, hogy a lelkeknek milyen kára származott ebből az áldatlan helyzetből. Levele végén ismételten kéri a pápa beleegyezését, hogy tárgyalhasson a felszabadítás körülményeiről.⁴ A pápa választát Caraffa bíboros tolmácsolta. Szenttelen szavakkal tudatta a pápa szomorúságát a fölött, hogy Klimó, ha csak feltételesen is, de hajlandó lenne lemondani a birtoklásról.

A diplomáciai csatornák sejtették azt, hogy a pápa merev elutasításának az is oka, hogy Mária Terézia, jóllehet külön követe volt a Vatikánban, nem kérte a feloldást.

Úgy tűnik, ez az egész felszabadítási ügy senkinek sem okozott lelkiismereti problémát, csak Klimónak. A város felszabadítására csak halálát követően került sor. Történetietlennek és tudatosan rosszindulatúnak kell minősítenünk az olyan beállítást (sajnos volt ilyen!), mely szerint Klimó György személye volt a város felszabadításának egyetlen akadálya.⁵

A városi kegyuraság megoldatlan kérdése nem gátolta Klimót sokirányú tevékenységében. Az uralkodó és a kancellária ismételten igénybe vette különböző királyi commissiók vizsgáló- vagy döntőbírájaként. Két ízben is kénytelen volt bíraskodni **Padányi Bíró Márton** veszprémi püspöknél, akinek több pere is volt a káptallal és a megyével.

Szent István jobbjára a mohácsi csata után kalandos úton Ragusába, az ottani dominikánus kolostorba került. Itt talált rá **Pray György**, a neves jezsuita történétíró. Javaslatára nyomán Mária Terézia elhozatta az ereklyét, mely 1771. május 20-án

³ Szönyi Ottó: Koller József. In: PBME Értesítője, 1908. 71-72.p.

⁴ Pécsi Püspöki Levéltár, Litterae Episcopales 4. kötet, 158.p.

⁵ Cserkúti Adolf: Pécs fölszabadulása a földesúri hatalom alól. In: PBME Értesítője, 1910. 45-53.p. – Babics András: Pécs város szabad királyi rangra emelésének története. 1703-1780. Történetírás, 1937. 5-6. szám – Sándor László-Tímár György: Pécs város 1780. évi szabad királyi oklevele. In: Baranyai Levéltári Füzetek, 1. sz. Pécs, 1981. 58.p. – Sándor László: Pécs város címere. In: Pécsi Szemle, 1998. TAVASZ-NYÁR 6-10.p.

Klimó György pécsi püspök. Mayer István rézmetszete

érkezett Schönbrunnba. Itt a valódiság vizsgálata után helyezték a királynő által készíttetett új tartóba. Erre az ünnepélyes aktusra az uralkodó meghívta Klimót is. Nem nagyon ismert, hogy ezt követően augusztus 20-nak Szent István ünnepévé és országos ünnepévé nyilvánítása Klimó kezdeményezésére történt.⁶

⁶ Fessler, I.A.: Die Geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen. Leipzig, 1825. V. kötet, 347.p. Szentkirályi: Klimó György Szent István jobb kezéről. In: PBME Értesítője, 1916. 21-23.p.

Klimó meglehetősen sokat levelezett és ezért az ő szemében a papír jelentős értéket képviselt. Így érthetően szívesen fogadta a káptalan nagyprépostjának, **Fonyó Sándornak** javaslatát egy papírmalom létesítésére. A malom felállítására Klimó a Tettye közelében lévő saját telkét ajánlotta fel és az építkezés költségeit is vállalta. Kikötése volt, hogy a szegény tanulókat évente ingyen papírossal lássák el. A malmot Klimó később a szemináriumnak ajándékozta és attól vette át a káptalan a vele járó kötelezettségekkel együtt.⁷

Klimó zenei képzettségéről nem igen tudunk, ám azt igen, hogy mindenkor figyelemmel kísérte a Dóm zenéjét és a működő zenekar tagjainak képzettségét is. Megkívánta, hogy a szemináriumban a kispapok képzést kapjanak egyházi zenéből is.⁸

A képzőművészetek iránt sem volt érzéketlen és gondot fordított arra, hogy a Dómban, de a falvak templomaiban is igényes kivitelű alkotások kerüljenek az oltárokra.⁹

Sok elfoglaltsága nyomán fáradtságát szívesen pihente ki a mecseknádasdi kastély parkjában, amely mellett szép arborétum és vadaskert is volt. Pécssett a mai Dischka Győző utca északi részén volt egy kertje, ezért volt az utca neve korábban Aloe-gasse, majd Kert utca. Itt különösen délszaki növényeket neveltek, melyek megszerzésében korábbi könyvtárosa, a későbbi djakovári püspök, **Kertiza Máté** volt fő segítőtje.¹⁰

Még Klimó püspök előtt, 1743-ban jöttek Pécsre ferences apácák, az ún. harmadrendi nővérek, akik a mai Mátyás király u. 15. sz. alatt lévő kis házukban leányiskolát nyitottak. Itt magyar és német nyelvi oktatás mellett varrást, kézimunkát és egyéb női házimunkát oktattak. Klimó megismervén tevékenységüket, természetbeni és pénzbeli adományokkal segítette őket. Mivel itt bentlakók is voltak, később az épületük bővítését is támogatta Klimó. Ezért van még ma is az épület bejárata felett a Klimó címer.¹¹

A középkori egyetemről szerzett ismeretei nyomán kezdett érdeklődni Klimó nagynevű elődje, Janus Pannonius iránt. **Koller** írja, hogy Klimóval tervezték egy lehető teljes Janus versgyűjtemény kiadását. Koller nagy művében részletesen foglalkozik Janus-szal és húsz oldalon közli az általa Olaszországban talált addig nem ismert verseket.¹² Klimó egyébként az erdélyi gróf Teleki Sámuellel (az ún. Teleki-téka alapítójával) is levelezésben állt, ugyanis Teleki gyűjtötte Janus verseit.¹³

Klimó a tudományok iránti fogékonyságának számos tanújelét adta, s ugyanígy állandóan élt benne a törekvés, hogy a már magas szintre emelt papkép-

⁷ Szita László: A papírkészítés és a papírgyártás Pécssett, 1764-1860. In: Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 79. Pécs, 1967. 74.p.

⁸ Bárdos Kornél: Pécs zenéje a 18. században. Budapest, 1976. 168.p.

⁹ Boros László: Adatok Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenységéhez. In: Vigilia, 1979. július, 494-495.p.

¹⁰ Bárdos István: Pécs régi német utcanevei. Pécs, 1933. 64.p.

Madas József: Pécs-belváros telkei és házai. Pécs, 1978. 768.p.

¹¹ Szentkirályi István: Az első leánynevelő intézet Pécssett. In: PBME Értesítője, Pécs, 1917. 8-13.p.

¹² Koller József: Prolegomena in histiriam episcopatus Quinque Ecclesiarum. Pozsony, 1904.

¹³ Petrovich Ede: Janus Pannonius Pécssett. In: Janus Pannonius. Budapest, 1975. 119-173.p.

zés mellett Pécsen a világi tudósképzés egyetem alakjában megvalósuljon. 1769. január 6-i keltessel felterjesztést intézett az uralkodó Mária Teréziához, melyben alapvetően hivatkozva a Nagy Lajos által alapított egyetemre, kéri az uralkodót, hogy engedélyezze és támogassa az egyetem felállítását. A tanári kar szervezését magára vállalta és az építkezés anyagi feltételei is biztosítottak voltak. Szükségesnek tartotta, hogy az egyetemen az akadémiai fokozatok is elérhetőek legyenek. Végül arra kérte a királynőt, hogy egy nyomda létesítésére is adjon engedélyt. Kérvényéhez csatolta az 1367-i pécsi egyetem alapítólevelének a másolatát. A királynő a felterjesztést átküldte véleményezésre a Helytartótanácsnak, s ezzel aztán a kérelem elindult a bürokrácia útvesztőiben. Azonban Klimó életében már nem nyert elintéztést.¹⁴ Klimó egyetem-konceptiójába beletartozott nyomda működtetése, ezért szerepelt ez is kérvényében.

Nem sikerült eddig kideríteni, hogy ki irányíthatta Pécsre Engel János József nyomdász, aki a budai Landerer Katalin-féle nyomdában dolgozott és 1772 áprilisában az uralkodóhoz írt kérvényével kereste fel Klimót és támogatását kérte nyomdaengedély kérelméhez. Klimó ezt megadta és Engel kérvénye végéhez négy soros ajánlást is írt. A benyújtott kérvényre a Helytartótanács újabb információkat kért, ezekre Klimó részletes levélben válaszolt. Engel a nyomdanyitást engedélyező privilégium-levelet 1773. február 5-i keltessel, Mária Terézia aláírásával megkapta, így ő lett Pécs első nyomdása.¹⁵

Az imént említettük Klimó egyetem-konceptióját, nos ennek igazi alapja, mintegy bázisa a könyvtár volt. Ha visszatekintünk életútjára, arra a szinte tüneményes előrehaladásra egészen a püspöki trónusig, bizonyosra vehetjük, hogy ezt a pályát a könyvek sűrű sora szegélyezi. Ez így igaz, Klimónak már Esztergomban is volt, ha nem is túl nagy könyvtára, amit e korai időszakában használt ex librise bizonyít. Klimó intenzív könyvgyűjtése pécsi évei kezdetétől vett igazán lendületet, amiben szerepet játszhatott a nagyobb anyagi biztonság és az álláshoz kapcsolódó magas szintű kapcsolatok sora is. Koller római útján, mikor Klimó megbízásából az egyházmegye és az egyetem múltjáról keresett adatokat, került kapcsolatba **Giuseppe Garampival**, a vatikáni levéltár prefektusával, s ez a kapcsolat több évtizedes barátsággá nemesedett. Garampi dominikánus volt, s bizonyára szerepe volt abban, hogy Koller hazafelé útjában a pisai dominikánus egyetemen szerezte meg a teológiai doktorátust. Az évek során Garampi számos értékes kiadvánnyal gyarapította Klimó könyvtárát, s amikor a pápa bécsi nunciussá kinevezte, magyarországi útja során Pécsre is eljött a már betegeskedő Klimót meglátogatni.¹⁶

Klimó könyvbeszerzéseinek egyik lelkes segítője volt **Paulo Bernardo Giordani** római kanonok, akivel hivatalos úton került kapcsolatba, ugyanis Giordani a pécsi egyházmegye szakelőadója volt a kúriánál, így állandó levelezésben is állottak.

¹⁴ Petrovich Ede: Ismeretlen adatok a pécsi Egyetemi Könyvtár történetéhez. In: Magyar Könyvszemle. 1967. 40-43.p.

¹⁵ Borsy Károly: A pécsi nyomdászat kezdetei. Pécs, 1973. 144.p.

¹⁶ Horváth Margit: Klimó püspök könyvtáralapítása. In: Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából, 12. sz. 1923. 23.p. – Entz Géza ifj.: Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenysége. In: Pannonia, 1940. IV-V. sz. 27.p.

A ládákba csomagolt könyvek útja nem mindig volt egyszerű. Volt olyan eset is, amikor a küldemény csak Mantuáig volt követhető és ott bizony eltűnt.

A bécsi egyetem dogmatikai tanszékén volt professzor **Pietro Maria Gazzaniga**, akivel Klimó feltehetően Bécsben ismerkedett meg. Főleg levélbeli kapcsolatuk során Klimónak számos, különleges könyvekre vonatkozó kérését teljesítette, néha még ajándék formájában is. Így gyarapodott, sokasodott Klimó könyvtára, amelynek megfelelő elhelyezést kívánt biztosítani és a püspöki palota nyugati szelvényét építészeti rendbe hozatta, a már korábban ott állott toronnyal együtt. E toronynak csillagvizsgáló szerepet szánt, ez azonban nem valósult meg. Kialakították a könyvtár elhelyezésére szánt termeket, gondoskodás történt olvasó helyiségekről is. A könyvtárban volt elhelyezve Klimó nagyhírű éremgyűjteménye is, amelyről csak a fennmaradt katalógus tanúskodik. Klimó ugyanis az éremgyűjtéssel is komolyan foglalkozott, amit bizonyít, hogy beszerezte korának jelentős éremtani szakkönyveit.¹⁷ Klimó egyetem-alapítási szándékát nem feledte, ám immár öt éve késett a válasz a beadványra. Ekkor döntő elhatározásra jutott: ha nincs is egyetem, hát legyen a könyvtár minden tudnivalója. 1774-ben, nyilvánossá tette könyvtárát! E nagyjelentőségű eseményt fehér márványtáblán is megörökíttette. Egy másik táblán pedig rögzítette a könyvtár használatának alapvető szabályait. Ennek a végén írja: *nem kell fizetned semmit, gazdagodva távozz, térj vissza gyarkorta*.¹⁸ Klimó alkotásai kitűnően szolgálhatták volna egy egyetem igényeit. Kérdezhetjük, vajon miért hozta létre mindezt, mikor – általa megoldhatatlanul – benne volt a földesuraság csapdájában. A válasz nagyon egyszerű, mert szerette a várost. Bár szerette, de a szabadságot nem adhatta meg neki, hát olyan szellemi kulturális értékeket akart juttatni a város lakóinak, amelyek „hűbéri” állapotukban is emelkedést jelenthetnek. A városhoz ragaszkodásáról maga is megnyilatkozott. Mikor **Barkóczy Ferenc** prímás 1765-ben meghalt, híre volt, hogy az uralkodó őt szemelte ki utódjának. Klimó betegeskedésére hivatkozva elhárította a megbízást, majd hozzátette: Tizenhárom év óta dolgozom a megye művelődése érdekében, nem hagyom el soha!¹⁹

Élete utolsó éveiben súlyos betegséggel küzdött, ismételten keresett enyhülést Karlsbadban. 1777. május 2-án, életének 67-ik, pécsi püspökségének 26-ik évében elhunyt. Jeltelen sírja a Bazilika Corpus Christi kápolnájában az oltár és a déli fal között van.

Amint mondta: nem hagyta el megszeretett városát soha, emléke napjainkban is velünk él.

Ezen írás az 1999. májusában tartott Egyetemi Napok keretében elhangzott előadás szerkesztett változata

¹⁷ Rayman János: Egy híres pécsi éremgyűjtemény. In: Éremcs. Közv. 1987/2 22-23.p.

¹⁸ Szőnyi Ottó: A püspöki múzeum kötára. Pécs, 1906. 266.p.

¹⁹ Petrovich Ede: 200 éves az Egyetemi Könyvtár. In: Dunántúli Napló, 1974. október 13.

R. GÁL ÉVA

ÖTVÖSÖK PÉCSETT

A sienai születésű *Vannoccio Biringuccio* (1480-1539) így írt az aranyműves mesterségről: „Ez szemmel láthatóan igazi művészet, és aki a jó mester hírnevére akar szert tenni, annak bizony sokféle szakmában kell egészben véve mesternek lennie, hiszen se szeri, se száma ama munkák sokféleségének, amelyeket kezétől elvárnak, és ahogyan az arany és az ezüst fölülmúlja nemességben az összes többi fémét, úgy kell az arany- meg az ezüstműveseknek minden más kézművest ismeretekben és ügyességben túlszárnyalniuk.”¹

Manapság is élnek és alkotnak bravúros technikai tudással bíró mesterek, de századunk gyors technikai fejlődése a nemesfémek feldolgozásában is jelentős változásokat hozott. *Oberfrank Ferenc* szavait idézzük: „A modern nagyüzemben az igazi aranyműves szakmunkára már csupán néhány jó, lehetőleg kreatív aranyművest alkalmaznak. A termelésben annyira felbontják a műveleteket, hogy az egyes fázisokat betanított munkaerő is el tudja végezni. A rájuk bízott műveletekhez azután még kis méretű, egyszerű, szinte barkácsolt segédszerszámokat is adnak... Bizony az ott végzett munkának vajmi kevés köze volt a klasszikus értelemben vett aranyművességhez, de az előállított termékek versenyképesek voltak a piacon, és szavatolták a cég fejlődését.”²

Múlt és jelen kontrasztja ez. Sokszínű, és változatos az út, amelyet az aranyműves mesterség, sokszor magas művészi színvonalú munkáival megtett. Az aranyművesség több ezer éves kultúrtörténetéből itt most egy egészen kis szeletet veszünk vizsgálat alá. Rövid áttekintést szeretnénk nyújtani arról, milyen ismereteink vannak városunk 14-19. századi ötvösművességéről.³

KUTATÁSTÖRTÉNET

A pécsi ötvösökről az első átfogó tudósítás *Kőszeghy Elemér* tollából származik.⁴ Ezután csak kb. 30 évvel később született tanulmány a témában, *Somogyi Árpád*nak a pécsi szláv ötvösökről írott munkája ezért nagy jelentőségű.⁵ 1977-1985 között *P. Brestyánszky Ilona* és *Madas József* munkái szolgáltak újabb értékes adatokkal.⁶ 1985-89 között magam végeztem adatgyűjtést. Ennek fontos része volt az a munka,

¹ V. Biringuccio a fémek szakembere, főként a kohászathoz és az ágyúöntéshez értett. Az idézet *Pirotechnia* c. művéből való, minderről részletesebben lásd: *Oberfrank Ferenc: Az aranyművesség története.* Budapest, 1986.62.

² *Oberfrank*, 118.p.

³ A cikk további része rövid összefoglalása annak a tanulmánynak, amely a pécsi ötvösök történetét egy bőséges adattárral kiegészítve tartalmazza majd, a megjelenés előtt álló *Tanulmányok Pécs Történetéből* című sorozat legújabb kötetében

⁴ *Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig.* Budapest, 1936.

⁵ *Somogyi Árpád: Pécsi szláv ötvösök a XVII-XVIII. században és céhlevelük.* In: *JPM Évkönyve*, 1965. Pécs (1966) 263-273.p.

⁶ *P. Brestyánszky Ilona: A Pest-budai ötvösség.* Budapest, 1977. és *Madas József: Pécs-belváros telkei és házai.* Adatgyűjtemény. Pécs 1978. *Madas József: A pécsi Budai külváros telkei, házai és utcái.* Adatgyűjtemény I-II. Pécs, 1985.

amely a pécsi egyházmegyei plébániákon fellelhető helyi készítésű ötvösművek felkutatását is célul tűzte.⁷ Újabb előrelépést jelentett 1996-ban *Grotte András* kutatásainak közzétevése. Tanulmánya korrekt, az eddig publikált ötvös nevek száma, Grotte munkája révén a többszörösére emelkedett. Említ magángyűjteményekben levő pécsi ötvösműveket, és néhány pécsi mesterjegy feloldására is kísérletet tesz.⁸

A pécsi ötvösség korai történetét áttekintve mindjárt azzal kell kezdenünk, hogy különösen a középkor és a hódoltságkor időszakából igen kevés adattal rendelkezünk.

KÖZÉPKOR

1379-ben egy oklevél említ először ötvös mestert Pécssett.⁹

1482. **Bartholomeus** ötvös eladja pécsi kőházát 400 forintért a patacsi pálos kolostornak.¹⁰

1494. **Elek** mestert mint sodronymű-készítőt (?) (qui facit filum de auro) említik.¹¹

1495. III. 7. **Gábrriel** aurifaber dolgozik II. Ulászló számára.¹²

1495. III. 23. **Valentinus** aurifaber kézmosó medencét, más pécsi mesterek kancsót és medencét készítenek II. Ulászló részére.¹³

1517. **Vince** ötvöst egy peres ügyben szakértőnek kérik fel.¹⁴

Az ötvösök céhhé szerveződéséről egyetlen adatunk van: „A pécsi aranyművesek confraternitása 1489-ben VIII. Ince pápától búcsúengedélyt kért a Szent Bertalan-templomban levő, az Úr Színeváltozásának szentelt oltár részére. Ebből következik, hogy ekkor, a pécsi aranyművesek már erős és jelentős céhet alkottak,” írja *Balogh Jolán*.¹⁵ A város középkori ötvösségéről alkotott kép, mivel újabb írott források tömeges felbukkanása nem várható, elsősorban az évtizedek óta folyó régészeti kutatások eredményeivel bővíthető. *Kárpáti Gábor* a belvárosban több ötvös-fémműves műhely maradványát tárta fel: a Széchenyi téren, az Apáca utcában, a Munkácsy Mihály utcában, valamint a Széchenyi tér déli részén, és a Piaccsek-ház előtt.¹⁶ Utóbbinál a leletanyagban sok késtörredék is található, s hogy Pécssett valóban készültek kések, azt a már említett 1495-ös forrás is alátámasztja. Tudjuk ugyanis, hogy a király udvarmestere 8 forintot kapott 5 vég gyolcs, valamint kések vásárlására.¹⁷ Pécsről, ill. a város tá-

⁷ Ez a feltáró munka korántsem teljes, megköszönöm Mayer Mihály püspök úrnak, hogy az adatgyűjtés folytatását részemre engedélyezte, és Wolf Gyula püspöki titkár úrnak e munkához nyújtott sok segítséget

⁸ Grotte András: Kísérlet néhány magyarországi ötvösjegy feloldására, IV. Pécsi ötvösök. In: Művészettörténeti Értesítő, 45. kötet, 1996. 3-4. szám, 245-265.p.

⁹ Dl. 6599. Hivatkozik rá Mályusz Elemér: A mezővárosi fejlődés című tanulmányában. Lásd: Mályusz: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. szerk.: Székely György. Budapest, 1953. 161.p.

¹⁰ Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. Budapest, 1966. 1.kötet, 564.p.

Balogh Jolán: Mátyás király és a művészet. Budapest, 1985. 356.p.

¹¹ Holub József: Pécs város pecsétjei. In: JPM Évkönyve, 1958. Pécs, (1959) 138.p.

¹² Lásd: 5. sz. jegyzet

¹³ Ua.

¹⁴ Holub József: Adatok Pécs város és Baranya megye történetéhez. In: JPM Évkönyve, 1960. Pécs, (1961) 187-188.p.

¹⁵ Lásd: 5. sz. jegyzet

¹⁶ Megköszönöm Kárpáti Gábornak a sok segítséget, s hogy kutatási adatait rendelkezésemre bocsátotta

¹⁷ Várady Antal: Baranya múltja és jelenje. 1. kötet, 1897. 580-581.p.

gabb környékéről két filigrándíszes, bőrtűs kehely ismert. Az egyik *dr. Horváth Antal* pécsi ügyvéd (1848-1912) gyűjteményéből került a Magyar Nemzeti Múzeumba, a másik a pécsi dóm kincstárának jeles darabja.¹⁸ Jó lenne hinni, hogy helyi mesterek kezéből kerültek ki ezek a szép ötvösművek. A kevés adat ellenére is feltételezhető, hogy Pécs, mint püspöki székhely (egyházi központ és földesúri székhely), mint számos templommal és kolostorral rendelkező, s az egyetemnek is otthont adó város, virágzó ötvös-központ lehetett a középkorban.

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORA

Az 1554. évi dzsizje-adó összeírás tartalmaz Pécssett ötvös nevű adózó személyeket. Ők nemcsak nevükben hordozhatták az ötvös szót, hanem véleményünk szerint valóban mesterek voltak. Ez a forrás egyébként azért is igen érdekes, mert a lakosság összetételében még a török előtti képet rögzíti.¹⁹

Pécs-Belváros: Szent Ferenc mahalle²⁰

	Ötves János
	Ötves Mihál
Nagy utca mahalle	Ötves Bálint
Szent László mahalle	Ötves Dienös

A törökör vége felé egy egészen más kép bontakozik ki előttünk. A régi ötvös nevek eltűntek, új névanyag jelenik meg. Azokról a *Kujunzsia*, *Koluncsia*, *Kojungja*, *Csulancsia*, *Csolangia* stb. változatokban előforduló családnevű személyekről van szó, (a név a horvát nyelvben *aranyművest*, *ötvöst* jelent) akik a török kiűzése utáni első összeírásokban jelennek meg és azt vallották, hogy már a török időkben is Pécssett laktak.

Nagyon valószínű, hogy az ilyen családnevű személyek zömmel Boszniából jött horvátok voltak.²¹ Mivel a tárgyalt időszakban még csak kialakulóban vannak a családnevek, nem biztos, hogy minden Kujundzsia-nevű személy ötvös volt. Egyes esetekben a név *Ötvös – Aurifaber – Kujundzsia* alakban is előfordul, ilyenkor valószínűbb, hogy az tényleg mestert takar.

Akik azt vallották, hogy már a török időkben is Pécssett laktak:

Zlatar Máté (adat 1695-ből), boszniai származású

Georgius (II.) Csulancsia (adat 1698-ból), boszniai származású

Thomas Aurifaber – Kuluncsia (adat 1696-ból), horvátnak vallotta magát

Simon Kojungja (adat 1693-ból), a Száván túlról érkezett Pécsre

Marianus Koluncsia, született 1651 körül Pécssett!

Csolangia Paulus (adat 1698-ból), Pécssett született!

Annak ellenére, hogy a felsorolt személyek nem biztos, hogy mind ténylegesen ötvös mesterek voltak, az adatok alátámasztják azt a feltevést, hogy a 18. szá-

¹⁸ Retzler Pálné Gál Éva: Adatok a pécsi székesegyházi kincstár ötvöstárgyainak történetéhez.

In: Tanulmányok Pécs Történetéből, 2-3. kötet, Pécs 1996. 248.p.

¹⁹ Káldy Nagy Gyula: Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. Magyar Nyelvtudományi Társulat Kiadványai, 103. szám, Budapest, 1960.

²⁰ A mahalle kisebb városrészt, házcsoportot jelentett

²¹ Megköszönöm Barics Ernőnek, a PTE Horvát Tanszék vezetőjének sok segítségét, amelyet a témához kapcsolódó horvát nyelvelmékek értelmezéséhez, értékeléséhez, valamint Sokksevics Dénesnek, ezek történelmi hátterének megvilágításához nyújtott

zad elején létrejött pécsi Aranyműves Céh soknemzetiségű voltának gyökerei a török korig visszavezethetők.²² Így nyer értelmet az is, miért kellett a német-latin nyelvű céhlevél mellett egy horvát nyelvű átíratot is készíttetni, amely szerencsés módon napjainkig fennmaradt.

Pécs a törökkorban is megőrizte központ jellegét, főként 1600-tól, amikor a pécsi szandzsákbég székhelye lett. Mivel a vár, ill. város végvári védelmi célra alkalmatlan volt, s egyébként is, Szigetvár eleste (1566) után a végvári vidék belsejébe került, a hódítók katonai háttérbázisa lett. A soknemzetiségű város vásárok színhelye, az iparűzés központja, a távolsági kereskedelem (főként örmény, zsidó, görög, olasz stb. kereskedők révén) megállóhelye. A törökök nagy raktárakat rendeztek be, s a zsoldos katonaság rendszeresen itt vásárolta és javíttatta ruházatát és fegyverzetét.²³ Egész biztos, hogy ez kedvezett a helyi ötvösség virágzásának. A pécsi mesterek bizonyosan foglalkoztak a ruházat fém tartozékainak (pl. gombok, kapcsok, csatok) készítésével is. *Evlia Cselebi* a helyi viseletről azt írja, hogy jellegzetes volt a melleken és ujjakon ezüst gombos, rövid dolmány, szűk kapcsos nadrággal.²⁴ Hagyatéki leltárak tudósítanak arról, hogy kedvelt volt magyarok és törökök között is a kék mente és nadrág, illetve szólnak arról, hogy a török ingóságok között lószerszámok és fegyverek is szerepelnek.²⁵ A lószerszámok és fegyverek fémdíszzeit is készíthették helyi mesterek. Ez az állítás összecseng egy későbbi adattal: a pécsi aranyművesek már említett céhlevelében (horvát átírat, 20. pont) ez áll: „Magyar és német helyeken minden pécsi ezüstművesnek engedélyezve van, hogy ezüstműből újonnan készített aranyozott lóhámokat és a lóra szükséges más, ezüstműből, úgyszintén aranyból készített vereteket a kard és a lószertáska bőrvére ráhelyezze...”²⁶ A német nyelvű céhszabályzat azonos részét *Rómer F. Flóris* így fordította: „Megengedtetik, hogy egyedül az aranyművesek árulhassanak török, rác, magyar és német módra készült új ezüst szabványokat, lószerszámot, valamint ezüst, vagy arannyal díszített bőrveteket, kardokat és tölténytartó szíjakat, anélkül, hogy a szíjgyártók őket ezért bánthassák.”²⁷ Úgy gondoljuk, hogy itt egy régebbi, a török időkre visszanyúló gyakorlat további folytatását deklarálták. A hódítók katonai, közigazgatási vezetői és a nagy javadalom-birtokokkal rendelkezők szintén potenciális megrendelők, ill. mint ötvösművekké megajándékozottak jöhetnek számításba, de erről konkrétumok nem ismertek.

ÖTVÖSSÉG AZ ARANYMŰVES CÉH MEGALKULÁSÁIG (1686-1724)

1690-1724 között 33 fő „mester gyanús” nevet ismerünk. (A mesternévből képzett családnév problémájáról már korábban szoltunk.)²⁸ Ez igen szép szám, főként ha meggondoljuk, hogy a budai ötvös céhben, amely főcéh volt, ebből az idő-

²² Természetesen ez nem egyedi eset. Pl. a 18. században a szegedi Aranyműves Céh is német, magyar és „dél-szláv” tagokból állt. Lásd: L. Csajági: A céhek megalakulása, céhes keretek. Szeged története, II. kötet, Szeged, 1985. 307.p.

²³ Szabó Pál Zoltán – Rúzsás Lajos: A török Pécs. Pécs, 1958. 34.p.

²⁴ *Evlia Cselebi török világotutazó magyarországi utazásai, 1660-1664.* Budapest, 1985. 234.p.

²⁵ Szabó Pál – Rúzsás, i.m.: 62.p.

²⁶ Somogyi: i.m. 271.p.

²⁷ *Rómer F. Flóris: A hazai ötvös-czéhnek szabályai. Századok, 1877. 809.p.*

²⁸ Lásd: Grotte: i.m. 245-246.p.

ÖTVÖSÖK PÉCSETT

*Kehely, aranyozott réz, áttört, applikált, zománctízes részei ezüsből. MNM tul. A kelyhet 1734-ben adományozta a pécsi ferenceseknek **Radnich Simon** aranyműves. Valószínű, hogy a kelyhet ő maga készítette.*

szakból 36 mester ismert, a külső tagok nélkül.²⁹ A 33 főből 15 esetben ismert a származásuk: pl. Bosznia, Horvátország, Szlavónia (Djakovo, Mitrovica), Ausztria (Bécs, Hainburg), Tiszántúl, Mohács, és pécsi születésűek. 11 fő esetében tudjuk, mely városrészben laktak. Jellemzően a legtöbben, heten a belvárosban, egy fő a szigeti, három fő a budai külvárosban lakott.

Megnéztük, hogy az említett 33 főt mettől meddig említik a források, s így az 1690 és 1724 közti időszakon belül kb. 10 évenként hogy változik a kép. Az alábbi eredményre jutottunk:

1690-1700 között összesen 19 nevet említenek, ebből: már a török időkben is Pécssett lakott 6 fő, a török kiűzése után költözhetett Pécsre 13 fő.

1700-1711 között összesen 7-11 főről tudunk: ebből a „régiek” (1690- 1700 közöttiek) közül említenek 3 főt, a „régiek” közül bizonytalan, hogy élt-e még 4 fő, új nevek megjelenése: 4 fő.

1712-1724 között összesen 15- 19 főről tudunk, ebből a „régiek” (1690- 1711 közöttiek) közül említenek: 6 főt, a „régiek” közül bizonytalan, hogy élt-e még 4 fő, új nevek megjelenése: 9 fő.

A fenti vizsgálat eredménye igen érdekes és több tanulsággal szolgál. Egyrészt véleményünk szerint egy időben túl sok mester dolgozott volna a városban, ha feltételeznénk, hogy családnevük alapján az összes említett személy valóban ötvös mester volt.³⁰ Másrészt, ha elfogadjuk, hogy nem is mindegyikük volt ötvös, akkor is figyelemre méltó a lakosok mozgása e rövid időszak alatt. Egy részük már korábban itt lakott, más részük „eltűnik” a szemünk elől, harmadik csoportjuk újonnan érkezik stb. A lakosság e kis szeletének vizsgálata is szemlélteti a török utáni évtizedek erőteljes lakosság-mozgását, cseréjét, vándorlását.

A céhlevél 1724-es dátumát alapul véve a Pécsi Aranyműves Céh megalakulásának évében az alábbi személyek – nem biztos, hogy mind ötvös – dolgoztak városunkban: **Mathias Kujundzsia, Liebl Farkas János, Radnics Simon, Michael Koluncsia, Kollarovics András, Thomas Öttves, Radnics János, Josephus Ötvös.** Igen érdekes, ha megnézzük a nyolc évvel későbbi neveket. Az 1732. évi összeírás idején Baranya vármegye jelenti, hogy Pécs városában összesen 4 fő aranyműves lakik: **Radovics Simon, Lebi János, Zinzedek János és Kolarovics András.**³¹

ÖTVÖSSÉG A PÉCSI ARANYMŰVES CÉH IDŐSZAKÁBAN (1724-1872)

Nézzük, mit tudunk a pécsi aranyművesek céhéről: Ismerjük céhlevelüket, két céhpecsétjüket és a 18. század első felében a céhmester és az atyamester személyét. Néhány irat nyújt még segítséget egy rövid bepillantásra a céh életébe. Ha nem is teljességgel, de ismertek pécsi próbabélyegek és mesterjegyek, valamint pécsi ötvösmun-

²⁹ P. Brestyánszky: i.m. 16-18.p.

³⁰ A mesterek túl nagy számát bizonyítja az is, hogy nyolc évvel később, az 1732-es országos összeírás szerint Pécssett 4 mester, vagy pl. Szegeden 3 mester dolgozott (érdekes egyébként, hogy a „Kujundzsia” név itt is előfordul, Kojunásia Antal Szegeden tanult mester személyében). Lásd: Nagy Zoltán: Az egyházi épületek felújítása. In: Szeged története II. Szeged, 1985. 608.p.

Dr. Illésy János: Magyarországi ötvösök 1732-ben. Archeológiai Értesítő 24. kötet, 1904. 385-397.p.

³¹ Illésy: i.m. 386.p.

kákról is tudunk. Az újabb kutatások sok pécsi mester nevét hozták felszínre, egyes esetekben városi lakóhelyük is ismert. Vannak adatok az inasokra, legényekre is.

A CÉHLEVÉL

A céhprivilegiumok kiadását három pécsi mester kérte: **Liebl Farkas János, Radnics Simon és Kollarovics András**. Két példányban maradt fenn, a latin-német nyelvű, az eredeti 1724. évi céhlevélről 1731-ben készült átiratot a Magyar Országos Levéltár, míg a latin-horvát nyelvű, dátum nélküli átiratot az ELTE Könyvtárának Kézirat- és Ritkaságtára őrzi.³² A céh életére, működésére vonatkozóan a céhszabályokból a következőket emeljük ki:

Fontosnak tartották a vallásgyakorlást, fél font – egy font viasz bírságot fizetett, aki az előírt napokon nem vett részt az istentiszteleten. (Céhszabályok 1. és 2. pont). A vándorlással együtt nyolc év volt a tanulóidő a mesterré válás előtt. (3. pont).

Remekbe egy kelyhet, egy török és egy magyar, drágaköves, gyémántos, rubintos szablyát (kardot?) kellett készíteni. A budai anyacéhben pl. csak egy kard, viszont egy gyémántos vagy rubintos gyűrű is tartozott a remekek közé. (4. pont).

Pécsi polgárrá csak az vétetett fel, akit a céh felvett soraiba. (10. pont)

Az ezüst finomságát igazoló próba – 12 és 13 lat – kötelező volt, az arany finomságát is megszabták – 18 és 20 karát. (14. pont) A próbabélyeg használata ekkor nem lehetett még általános, a legkorábbi próbabélyegeket a XVIII. század végéről ismertek.

Nem készíthettek a mesterek olyan tárgyat, amely értékét tekintve megteveszthette volna a vevőt. Pl. tilos volt ólom, réztárgyak aranyozása és értéktelen üvegek aranytárgyakba foglalása. (15. pont)

Lőszerszámok, fegyverek, fegyverövek stb. fémvereteinek készítői is az ötvösök voltak (20. pont és a törökkori ötvösség fejezet)

Az ötvösművek eladására vonatkozóan: piaci üzletekben, vándorkereskedőknek, zsidóknak tilos volt eladni, de az országos vásárokon bárhol eladhatták munkáikat. (19. és 21. pont)

A Céhszabályzat 24. pontja említést tesz a Pécs környéki (okolo Pecsuja stojeccim maistorom) mesterekről. Sajnos nem tudjuk, kik és hol működtek Pécs körzetében. Ennek kiderítése is további kutatási feladat.

A CÉHPECSÉT

A német nyelvű céhlevélen a budai céh 1697-ben készült függőpecsétje szerepelt. A pécsiek első céhpecsétjének lenyomatát 1743-ból ismerjük, és Pécs város ún. Adóslevele őrzi meg számunkra. (Másolata a JPM Újkori Osztrálynak történeti kiállításán látható.) Ennek fotóját *Erdődi Gyula* közölte 1979-ben megjelent tanulmányában, de datálás, leírás nélkül, majd 1996-ban *Rayman János* ismertette.³³ Kerek mezőben baldachinos püspöki trónuson ül Szt. Eligius, az ötvösök védőszentje. (A 7. században élt, a frank királyok

³² R. Gál Éva: Gondolatok a pécsi aranyművesek céhleveleiről. in: Pécsi Szemle 1999. TAVASZ, 30-33.p.

³³ Erdődi Gyula: Válogatott levéltári források a pécsi céhek válságának időszakából 1848-72. Baranyai Helytörténetírás, 1977. Pécs (1979) 281-324.p. és Rayman János: Szent Eligius magyarországi hagyományai és érmei. Numizmatikai Közlemények 94-95. kötet (1995-96) 76-84.p.

tanácsadója, pénzverője, aranyműves, majd Noyon püspöke és hittérítő.) Fején infula, a trón mögül pásztorbot bukkan elő. Előtte üllő, kezében kalapács. A padlót hálóminta érzékelteti. A köriratot kívül gyöngysor, belül rovátkolt vonal keretezi. Körirat: SIGILLUM AURIFABRORUM CAEHAE QUINQUE AECCELESIENSIS. Méret: 37 mm átm.

Átnézve az ötvös céhek pecsétanyagát úgy véljük, a pécsi céhpecsét előképe csak a budai lehetett, ami nem véletlen a főcéh – filia viszony miatt.

A céh 19. századi pecsétnyomóját a Janus Pannonius Múzeum őrzi. Ezt az 1826-ban készült pecsétet *Kőszeghy Elemér* és *Raymann János* ismertették. Körirata: SIGIL QUINQUE ECCLESIENSIVM AURI FABRORVM 1826. A középmező nem a korábbi pecsét rajzolatát eleveníti fel, hanem egy másik, a 16-17. században gyakran használt pecsétkép-típust, ahol Szt. Eligius háromlábú széken ül, körülötte műhelyberendezés szerszámokkal, üllőn kalapál. Bő, lebbenő köpenye a Szentlélek jelképe.³⁴ Alul pajzs alakú mezőben edény, pl. kehely képe látható. A pécsi pecsétkép leginkább a pesti (17. századi), a soproni (1640-es évek) és a besztecebányai (1598-ból) pecsétekre hasonlít. *Mihalik József* a besztecebányait tartotta alaptípusnak, amelynek a többi (így a pesti, az eperjesi és a lőcsei) másolata lehetett.³⁵

NÉHÁNY ADAT A PÉCSI ARANYMŰVES CÉH ÉLETÉBŐL

Az említett korai céhpecséttel ellátott 1743-ban kelt Adóslevél megőrizte három mester nevét és kettejük céhbeli tisztségét is. **Liebl Farkas János** (Joannes Löbl) volt a céhmester (alter Zög magister), aki ekkor már elég idős volt, 69 éves lehetett (egy évvel később, 1744-ben hunyt el). A legények felett atyáskodó mester – Atya Mester – pedig a fiatal, 27 éves **Radnics Pál**, (Paulus Radnich) feltehetően **Radnics Simon** ötvös mester fia volt.³⁶ Céhbeli tisztség nélkül szerepel még **Szinkovics Jakab** (Jacobus Szinkovics) aranyműves mester neve.

A másik, a céh szempontjából fontos dokumentum az 1778. évi pécsi tűzoltási rendtartás, amely tűz esetén a pécsi céhek feladatait is felsorolja. Ebből megtudjuk, hogy az ötvösök, együtt a gombkötőkkel, kalaposokkal, asztalosokkal, csatcsinálókkal stb. mindenhol, az egész városban segíteni kötelesek, amit épp kell, és aki nem jelent meg ilyen esetben, azt súlyos bírság fizetésére kötelezték.³⁷

A céh múlt századi története szinte teljesen feltáratlan. Míg a céhpecsétből újat készítenek, a céhlevél megújításáról, illetve a Kancellária által új céh-szabadalmak elnyeréséről nem tudunk. Lehetséges, hogy az Aranyműves Céh is azok közé a céhek közé tartozott, akik különböző okok miatt nem újjáállították meg céhlevelüket, s a régi szabályok szerint folyhatott életük. Az viszont érzékelhető, hogy a fémműves szakmai specializáció Pécsen is jelentkezett. Az 1820-30-as években az arany- és ezüstműve-

³⁴ Megköszönöm Rayman Jánosnak, hogy erre figyelmemet felhívta

³⁵ Mihalik József: Hazai ötvösczéhek pecsétjei a XVII. és XVIII. századból. Archeológiai Értesítő 12. 1892. 426-431.p.

³⁶ Az apa, Radnich Simon 1713 és 1742 között a városi közéletben volt tevékeny, különböző tisztségeket (kamarás, bíró, „tanácsbéli”) töltött be. Megköszönöm Móra Mária Annának, hogy adatait rendelkezésemre bocsátotta

³⁷ Kopasz Gábor: Régi pécsi kézműves mesterségek. In: JPM Évkönyve, 16. kötet, 1971. Pécs (1972) 167-183.p.

sek mellett már ismerünk a céhen kívül dolgozó sárgaréz- és vörösréz- műveseket, gyűrűkészítőket is. A 18. század végétől a 19. század közepéig terjedő időszakból pedig két pecsétvéső, pecsétnyomó készítő mester is ismert.³⁸

MESTEREK SZÁMA, SZÁRMAZÁSA

A céh fennállásának időszakából 44 mester nevét ismerjük, akik a korábbi időszakban nem szerepeltek a forrásokban, tehát tevékenységük teljesen a céhes időszakra tehető. Ezenkívül két főről tudunk még, de bizonytalan, hogy valóban ötvös mesterek voltak-e. Az említett mesterek zöme német nyelvterületről került Pécsre. Származási helyük a forrásokban: Poroszország, Berlin, Güstrow/Mecklenburg, Bajorország, Bécs, Linz, Hainburg. Egy mester Csehországból, egy pedig Párizsból jött hozzánk. A Felvidékről, Nagyszombatról egy mester érkezett. Ismert még egy kanizsai, egy boldogasszonyfai és egy simontornyai származású mester. Az adatok jól mutatják, hogy a 18. század első harmadához viszonyítva a század második felétől a céhben jelentősen megnő, és domináns lesz a német nyelvterületről bevándorolt mesterek aránya.

LAKÓHELYÜK A VÁROSBAN

Ötvöseink 18-19. századi lakóhelyének vizsgálatához *Madas József*nek a *Pécs-belváros* és a *Budai külváros* telkeire, házaira vonatkozó rendkívül jelentős adatgyűjteménye adta a lehetőséget. Mivel nem minden mester lakhelye ismert, a következtetések levonását is csak óvatosan, feltételes módon tehetjük meg. Másrészt azt nem tudjuk, hogy a műhelyük is minden esetben ott volt-e, ahol a lakóházuk.

Összegezve a következőket mondhatjuk:

A 18. század első felében a város északi részén (Papnövelde utca) még laktak mesterek, valamint a belváros központi részén (Széchenyi tér, Király utca) találunk mestereket. A század második felében már a Ferencesek utcája – Zrínyi utca – Mátyás király utca – Széchenyi tér – Király utca sávjában találjuk őket, ami nem is véletlen, hiszen ez a belváros kelet-nyugati tengelye és az egyik legforgalmasabb része. Volt mester, aki több ingatlannal is rendelkezett egy időben (pl. **Radnics József**, és **Liebl Farkas János** céhmester). Volt, aki egyik helyről a másikra költözött (pl. **Szinkovics Jacobus**: a Papnövelde utcából a Széchenyi térre). A 19. század vizsgált időszakában a mesterek elhelyezkedése alapjaiban nem változott. A Király utca 34. szám alatt lakott generációkon keresztül a Schak ötvös-család, s figyelmet érdemel még a Ferencesek utcája 17. – Mátyás király utca 20. szalagtelek és ingatlan, ugyanis itt 1764-től 1848-ig folyamatosan ötvös mesterek laktak. (**Radnics József**, **Aichinger Josephus**, **Mayerhoffer József**, **Wittmann Andreas**)

A KÉSZÍTETT MŰVEK

A bizonyíthatóan pécsi készítésű, mesterhez köthető ötvösművek száma nem túl nagy. Az írott források segítenek még abban, hogy képet alkothassunk arról, mit is készítettek aranyműveseink. Munkáik között található asztali készletek darabjai (cukorszóró, különféle kanalak, kávéskanna, sótartó, borsszóró, cseme-

³⁸ Megköszönöm Radnóti Ilonának, hogy kutatómunkájának jelen témára vonatkozó eredményeit felhasználhattam. Lásd még Cserkúti Adolf: Első pécsi zsidók. in: PBMME Értesítője. Pécs, 1914. 1. 27.p.

géstál) és ékszerek is (gyűrű, lánc). A mütárgyak egy jelentős csoportja egyházi megrendelésre készült. (kehely, patena, monstrancia, gyertyatartó, tömjéntartó, füstölő, merőkanál és tölcsér szentelt olajhoz, krizmatartó szelence stb.) Ezenkívül ismerünk még a templomok számára készített, ezüstlemezről készült ún. fogadalmi ajándékokat is. Egyik pécsi mester pedig egy 17. századi augsburgi ezüsttál kilyukadt peremét „foltozta” meg.

ADATOK AZ INASOKRÓL, LEGÉNYEKRŐL

Azt vizsgáltuk, hogy a Pécssett letelepedett mesterek hol inaskodtak, hol tanulták a mesterséget, illetve, hogy ők maguk dolgoztak-e inasokkal, legényekkel.

18. század: Három pécsi mester a pécsi születésű, Budán letelepedett és dolgozó Lubisics Mártonnál inaskodott: **Czudecker János** 1749. január 1-től (nem tudjuk, meddig volt inas, de 1755-ben már Pécssett lakott); **Radnics József** 1751. december 16. – 1757. január 15-ig; **Radnics János** 1768. február 4 – 1770. június 17-ig. Szintén Budán, Neso Zivanovic mesternél volt inas az egyik legismertebb pécsi mester, **Radnich Simon** 1701. április 25-től 1703-ig. Egy másik **Radnics János** is a budai céhben volt inas a század elején, de hogy kinél, azt nem tudni. 1719-ben tárgyal ottani mesterfelvétele ügyében, ami nem sikerült. **Kollarovics András** Eszéken, **Liebl Farkas János** Bécsben, **Zinzedek (Szindzsak) János** pedig Nagyszombatban tanulta a mesterséget.

19. század: A Schak ötvös-családról tudjuk, hogy a fiúk apjuknál inaskodtak. Így **Schak Kajetánnál** fia **Schak (II.) Ferenc** (adat 1815-ből), és Schak (II.) Ferencnél fia **Schak (III.) Ferenc** (adat 1842-ből). **Schönwald Moritz** miskolci aranyműves családból származott, valószínű, hogy ő is apjánál inaskodott.

A pécsi mesterek inasairól a pécsi normáliskolai iratok adatai bővítették az eddigi ismereteket.³⁹ Az 1778-ban felállított 4 osztályos normáliskola keretében az 1791/92-es tanévtől vált rendszeressé a rajzoktatás az iparos inasok számára. Egy 1794-ben kelt, a Bécsi Képzőművészeti Akadémia által a pécsi Rajziskolának küldött levélből azt is tudjuk, hogy az arany- és ezüstműves tanulóknak lámpákat, lámpásokat, fazekakat, kannákat, íróeszközöket, különféle háztartási felszereléseket, óraműveket stb. kellett rajzolniuk. A tanítás vásár- és ünnepnapokon, de. 9-11 óráig tartott. Az iskolai év november 1-jén kezdődött és augusztus végén voltak a vizsgák.⁴⁰ Ilyenkor a tanulók válogatott rajzait kiállították. A 19. század első felében évente legfeljebb egy-két inas rajziskolai oktatásáról van adat. De amikor 1862-ben az iskolát látogatni kötelees tanoncokat összeírták, arany- és ezüstműves tanulók már nem fordultak elő. Ennek ellenére bizonyos, hogy dolgoztak a mestereknél inasok, az adatok a céhes keretek korszerűtlenségéről, az utánpótlás képzés csődjéről árulkodnak.⁴¹ Az iskolai költségeket a céheknek kellett állniuk, és sok céh ezt nem tudta és talán nem is akarta megfizetni. Jellemző adat, hogy az 1840-es évek-

³⁹ BML Normáliskolák 3. doboz: 1810/11-1821/22.; 6. doboz: 1838/39-1847/48.

⁴⁰ Kopasz Gábor: Buck József és a pécsi rajziskola első évtizedei. In: Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti Tanulmányok. Szerk.: Zádor-Szabolcsi Budapest, 1978. 353-391.p.

⁴¹ Szita László: A céhszervezet felbomlásának pécsi jelenségei. In: Baranyai Művelődési Tájékoztató. Pécs, 1966. június, 98-102.p.

ben olyan inas járt az iskolába, aki apjánál tanult, és így a képzettség, a mesterség-beli tudás továbbvitele családi érdek is volt.

18. század:

Radnics Simon két inasáról tudunk:

Blasevich (Eloysowiz) Jánost a budai céh előtt szegődtette, 1718. június 19 – 1721. augusztus 20. közt volt nála inas.

Másik inasának neve nem ismert, aki 1725-ben verekedésbe keveredett, s ezért megbüntették.

Legény volt Pécssett, de nem tudjuk, melyik mesternél:

Starch Joannes Georgius, meghalt 1725. május 5-én.

Klekner Josephus, meghalt 1793. június 1-jén.

19. század:

Mayerhoffer Josephus egy inasa és egy legénye ismert:

Perschek József, inas, adat 1817-ből.

Marver Ignatius, legény, † 1808. január 15-én (a német birodalomból származott).

Schak (Zsák) Kajetán mesternek két inasáról tudunk:

Fia, **Schak (II.) Ferenc**, adat 1815-ből.

Rischgitz Paul, adat 1819/20-ból.

Schak (II.) Ferencnél fia,

Schak (III.) Ferenc volt inas, adat 1842-ből.

Legény volt Pécssett, de nem tudjuk, melyik mesternél:

Ponauer Ferdinánd, adat 1837-ből.

Simon Antal, adat 1848-62 között.

Posz Aloysius, adat 1862-ből

(feltehetőleg apjánál, Posz Jakab mesternél tanult).

ÖTVÖSJEGYEK

A próbabélyeg kötelező használatáról Pécssett már a céhlevél is megemlékezik a 18. század elején. Ez azonban nem lehetett általános, ugyanis az első ismert, az ezüst kellő finomságát bizonyító pécsi próbabélyeg a 18. század végéről származik. Ennek a bélyegnek a rajzolata jellegzetes: íves, később négyzetes mezőben a 13-as számjegy, körülötte „falszövetre” emlékeztető, később sablonosabb rácsszerű minta. Az ábrázolás valószínűleg a kaputornyos városfalat jelképezi.

A mellékletben szereplő ábra a pécsi ötvösjegyeket mutatja be:

1-20. próbabélyegek – Pécs

21. próbabélyeg – Pécs?

22, 24-27. 13-as finomságjelek

23. 1-es évbetű?

28-62. mesterjegyek

Kőszeghy Elemér fennmaradt gyűjtéséből ismerünk néhány olyan jegyet, amelyhez nem közöl tárgyat.⁴² Ezeknek a jegyeknek a datálása Kőszeghynél a következő:

1. pécsi próba, 18. század vége

⁴² Kőszeghy Elemér (publikálatlan) cédulái. Budapest, Iparművészeti Múzeum

- 6. pécsi próba, 19. század eleje
- 21. pécsi próba ? 19. század közepe
- 25. finomságjel, 1850 k.
- 26. finomságjel, 1867 k.
- 55. Ruffer József mesterjegye aranyra (1838-1876 között)

Sajnos az egyes próbabélyegek használati idejének pontosításához egyelőre kevés az adat, az ismert tárgy. Az azonban bizonyos, hogy a Kőszeghy-féle 1936-os datálások még jócskán kiegészítésre szorulnak.⁴³ Van több olyan próbabélyeg, amelyeket ő még nem ismert, csak a későbbi kutatások nyomán szereztünk róluk tudomást. Ilyenek pl. a Ruffer József mesterjegyével, de önállóan is előforduló 18-20. számú próbák. Új variánsok a 3. 5. 7. sorszámúak is. További kutatásnak kell eldöntenie a 21. sorszámú próba pécsi voltát. A 13-as finomságjelek száma is gyarapodott (22. és 24. sorszám), illetve egy „1” évbetűt (?) is sikerült regisztrálni. Ez a 23. számú jel együtt fordul elő a 14. és 46. sorszámúakkal. A mesterjegyek közt egy-egy mester több jegyvariánsát is felvettük, hogy ezzel az apróbb részletekben való különbözőségeket, változatosságot is be tudjuk mutatni. Ezek értékelése további feladat lesz. A jegyek között kivételesen, mivel sikerült feloldani, szerepel egy 1872 utáni is a 61. sorszámon: „IFREY” = Frey Imre, említve 1892-ben.

A MESTERJEGYEK FELOLDÁSA:

- 28-31. „JA” = Aichinger, Josephus ?
- 32. „JT” ? nem sikerült feloldani ⁴⁴
- 33-35. „JM”(ligatúra) = Mayerhoffer, Josephus
- 36-39. „KS” = Stöcker, Carolus ?
- 40. „CS” = Schak Kajetán ?
- 41. „IA” nem sikerült feloldani ⁴⁵
- 42-45. „AS” = Aichinger Simon? (esetleg Studecsky, Antonius)
- 46-49. „FS” = A Schak-család tagjai (mind Schak Ferenc néven!)
- 50. „WA” = Wittmann, Andreas
- 51-52. „JP” = Posz Jakab
- 53-56. „IR” =Ruffer József
- 57. „JK” = Kaufmann, Josephus
- 58. „TJ” = Tichy János
- 59-60. „MS” = Schöwald Moritz
- 61. „IFREY” = Frey Imre
- 62. = Gantzer M.

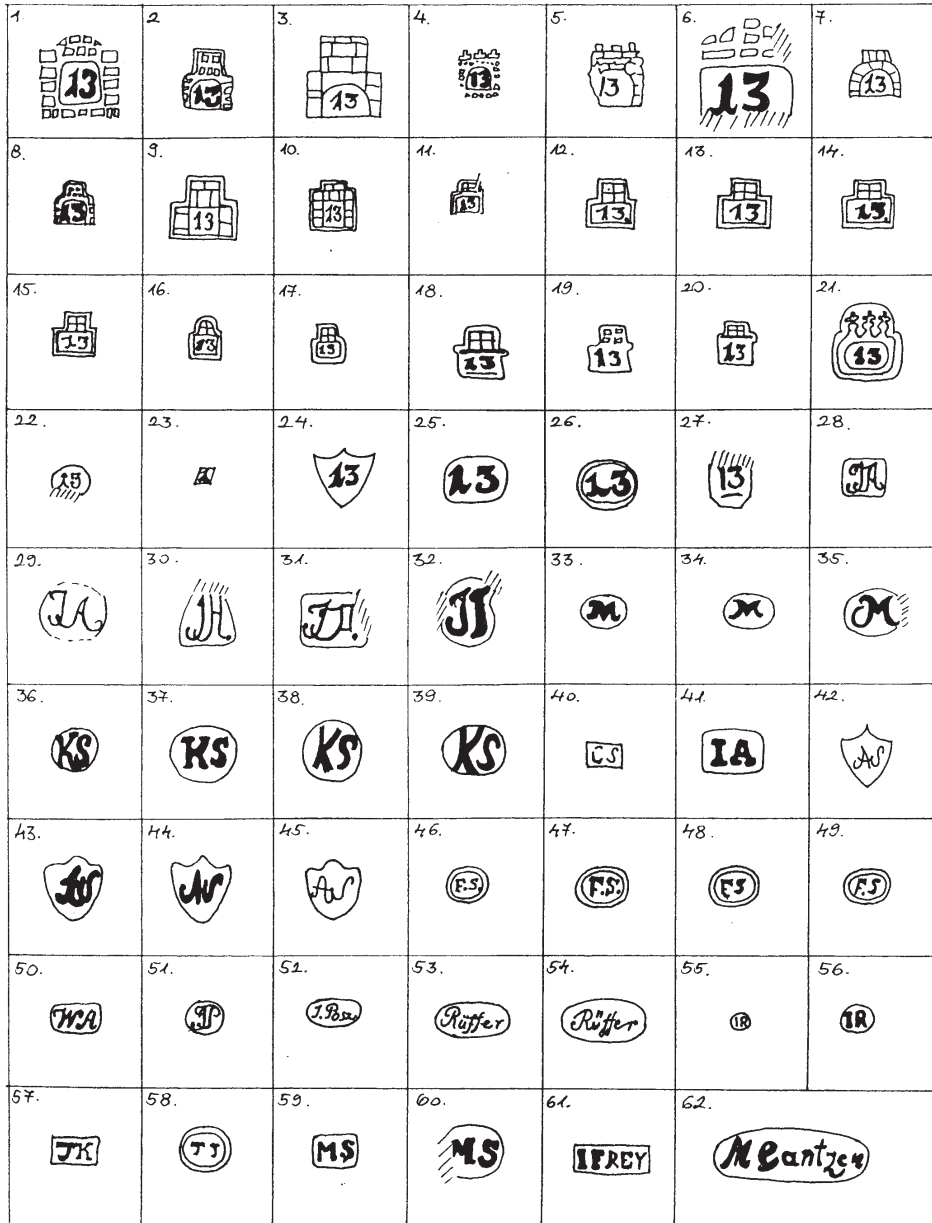
⁴³ Mivel a próbabélyegek és mesterjegyek használati idejének megállapításában még sok a bizonytalanság, úgy gondoljuk, igen fontos feladat az ötvösművek adatainak további gyűjtése. Az ábrán szereplő jegyek eredetijét többen, s nem egy időben rajzolták. Így az is lehet, hogy néhány esetben a variánsok mögött valójában egy és ugyanaz a jegy van! Mivel ezt magunk eldönteni nem tudtuk, így minden változatot felvettünk a táblázatba

⁴⁴ Fogadalmi ajándék, jegyei: 6/32.

⁴⁵ Sótartó, jegyei 2/41.

ÖTVÖSÖK PÉCSETT

Ötvösjegyek (mesterjegy és próbabélyeg) a pécsi készítésű ötvöstárgyakon.
(Kőszeghy Elemér, Grotte András és R. Gál Éva gyűjtése)

MÁRFI ATTILA

A NEVES SZÍNÉSZDINASZTIA MEGALAPÍTÓJA LATABÁR ENDRE PÉCSETT A REFORMKORBAN

Az egykori Székesfehérvári Nemzeti Színjátszó Társaság kiválóságainak, **Déryné, Kántorné** és **Balogh István** emlékezetes pécsi debütálása 1821-22-ben nyitotta meg a jeles magyar teátristák sorozatos vendégszerepléseit városunkban.¹ Különösen érvényes ez a reformkor második szakaszában, amikor a magyar vándorszínészek már méltó művészpартnerei lehettek a sokáig egyeduralkodó német színművészeknek. Lehetetlenség lenne felsorolni a megannyi színésztalentumot, de **Kilényi Dávid, Havi Mihály, Szabó József, Lendvai Márton** és felesége **Hivatal Anikó** neve mindenképpen említést érdemel.² S köztük sorolhatjuk az akkor még ifjú **Latabár Endrét** is, aki a vidéki színjátszás legjelesebb egyéniségévé vált pályafutása során, s aki tevékenységével az azóta hat nemzedéket megélt Latabár-színészdinasztia megalapítója is volt egyben.³

A SZÍNIPÁLYÁN

Latabár Endre 1812. november 16-án született a mai Kiskunhalason, ahol édesapja a városi tanács tagja volt.⁴ Iskoláit is itt járta, majd a debreceni Kollégiumban bölcsészeti kurzusokat vett, de később beiratkozott a helyi Jogakadémiára. Másodéves volt 1831-ben, amikor a nyári szünetében egy tragikus balesetet idézett elő óvatlanságból: Az egyik vadászatban a nádasban szikszót gyűjtő asszonyok közé lőtt, s golyója meggyilkolt egy vétlen parasztasszonyt, akinek hátramaradt árvaít az édesapjának kellett eltartania nagykorúságukig.⁵ A szülői harag miatt el kellett hagynia otthonát, s a Jogakadémián is megszakította tanulmányait. Ekkor újjította fel ismét kapcsolatát **Kilényi Dáviddal** a nemzeti színjátszás akkor már sokat próbált és elismert színi direktorával. Ettől az újbóli találkozástól (1831) számíthatjuk színészkARRIERJE kezdetét, amely sok megpróbáltatást és kényszerű változtatásokat is hozott. Az első időszakban több, főleg zenés műveket játszó társulathoz szegődve az egész országot bejárta. Pályájának korai szakaszában első sikereit Kassán és Kolozsváron aratta, de kedvelték Baján, Budán, Győrött, Komáromban, Szegeden és természetesen itt Pécsen is.⁶ Főleg operákban szeretett fellépni, amely műfajban tenorszerepek sorozatát játszhatta el a vidéki játékszínekben. Így láthatták *Bellini* Norma és a Romeo és Júlia c. operájában, *Rossini* Sevillai borbélyában, s olyan, ak-

¹ Márfi Attila: Déryné vendégjátéka a reformkor előestéjén Pécsen. In: Baranya 1996-1997. Pécs, 1997.

² Márfi Attila: Thália papjai Pécsen. Pécs, 1998. 129.p.

³ Márfi Attila: A győri színjátszás arcképcsarnokából. A legendás színészdinasztia megalapítója: Latabár Endre. In: Győri Múzsza 1999/2. Győr, 1999. Szerk.: Korcsmáros György. 10-11.p.

⁴ Magyar Színházművészeti Lexikon. Bp., 1994. Főszerk.: Székely György. 447.p.

⁵ Molnár Gál Péter: A Latabárok. Budapest, 1982. 5.p. (A továbbiakban: M.G.P.)

⁶ Márfi: A győri... 10.p.

kor divatos zenés darabokban, mint a Tankred, Zamba, Lumpaciavagabundus, Ál-Catalani, Csörgősapka, A tündérkert Magyarhonban és még sorolhatnánk. Bár prózai szerepekben is láthatták, mégis mint énekes művészt szerették és tisztelték.⁷

Déryné Naplója sem fukarkodik a dicsérő szavakkal, amikor Latabár énekes tehetségét említi: „mert meg kell az igazat mondani: egy társulat sem tartotta föl magát az első időtől kezdve halála órájáig úgy, mint Kilényié. Ó sokat tett az opera fönntartására. De mi lett volna Kilényi társulatából is, ha Latabár Endre nincs? Azon időben, midőn Latabár föllépett, mint már nagy, értelmes muzsikai tehetség,

⁷ Márfi: A győri... 10.p.

minden apró és nagyobb város, mind éneket akart hallani. Ugyan honnan termett volna elé az az ismeret, zeneértelmesség, ha Latabár nincs? Nem elég, ha a muzsikai értelmességét említem, de igazán csak ő tudott a „fából” hangot facsarni.”⁸ A ragyogó énekes pályafutás azonban 1838-ban hirtelen megszakadt, mert túleröltette a hangszálait. Ezután is színpad- és zeneközélemben maradván ettől kezdve korrepetitor, karmester és gyakran, mint operarendező szerepelt a színpadokon. Amikor először városunkba érkezett **Kilényi** vándortársulatával 1837-ben, még énekesi talentumának teljében mutatkozhatott meg a pécsi publikumnak.

ELSŐ PÉCSI VENDÉGJÁTÉKA

Annak a pécsi nagyérdeműnek szólt Latabár Endre első pécsi vendégjátéka, amely kénytelen-kelletlen átélte egy hetekig tartó színházi botrányt az előző esztendőben.⁹ De tanúja volt *Johann Balde* színházalapítási törekvéseinek és a Pécsi Polgári Kaszinó szárnypróbálgatásainak, amely polgári testület szintén egy teátrum megteremtéséért fáradozott. Ugyanakkor fokozatosan nyert teret a nemzeti színjátszás, azt eredményezve, hogy immáron egymást váltva léphettek színpadra a német és magyar teátristák: Kilényiek megérkezése előtt éppen egy német színésztrupp, **August Karlitzky** Zágrárból érkezett társulata időzött itt 1836 ősztől.¹⁰ A zágrábi társulat 1837 márciusának derekán hagyta el a várost, átadva a helyét Kilényi Dávid komédiásainak, amely szezonkezdésről így tudósított a *Honművész* műírója: „a német Színjátszó Társaság Karlitzky Ágoston igazgatása alatt városunkat elhagyván helyébe a szíves óhajjal várt nemzeti dal színésztársaság Kilényi igazgatása alatt érkezett, mely márcz. 27-én kezdé mutatványait *Tankréd* hős daljátékkal. **Balay Mária** a címszerepben (!) kedvező sikerrel működővén tapsal tiszteltetett, valamint **Lipcsey Klára** (Ameneide - Amenaide) és **Latabár** (Argirio) is. Dicséretesen vitték szerepeiket és csinosan öltözöttek **Szatmáryné** (Isaura), **Király** (Arbassano - Orbazzano), **Eszter, Póka, Király** (udvari asszonyok) **Kecskés** (Syracusai nemzetek) dicséretesen végezték kardaljaikat. Rosszinezek e hangszerzeményét annyival inkább vétlen figyelemmel adá a hangászkar, minél tökélyesebb igazgatóra talált **Vitt Ferenc** (János) úrban, a helybeli székesegyház hangászkar tagjában, ki hazafiúságból szíveskedett a mai kormányt felvállalni, miért is a tömve volt színház zajos tapsokkal tisztelte meg őt.”¹¹ A nyitó előadáson is már szerepelt Latabár, mint ahogy a május derekáig tartó úgynevezett rövid szezon szinte mindegyik előadott darabjában:¹² Láthatták a pécsiiek a „Korona és vérpad” című szomorújátékban Henrik király szerepében, a „Vallomások” c. vígjáték Adolf bárójaként, de az első zajosabb ünneplést a „Mátyás király titkos utazása” c. darabban érte el, ahol az április 8-ki előadáson a címszerepet játszó

⁸ Réz Pál: Déryné emlékezései. II. kötet, Budapest, 1955. 323.p.

⁹ Márfi Attila: Emlékezetes botrányok Thália pécsi színpadain a reformkorban. In: Pécsi Szemle 1999. TAVASZ. Pécs, 1999. Szerk.: Romváry Ferenc. 51-54. p.

¹⁰ Szkladányi Péter: Színházi zene Pécsen a 19. század első felében. In: Baranyai Helytörténeírás 1983-1984. Pécs, 1985. Szerk.: Szita László. 393.p.

¹¹ Márfi: Thália... 86.p.

¹² A Honművész jóvoltából 1837. május 19-ig az itt színre vitt 35 darabról kapunk bizonyos szintű tájékoztatást. In: Márfi: Thália... 86-87.p.

hatta el. A „Preciosában mind kellemes éneklésével, mind játékával dicséretesen állott” Alonzo szerepében, de elismerő kritikát kapott a „Két özvegy”, az „Eleven holt”, a „Tündérváros” és a „Valburg éje” című korabeli sikerdarabokban is.¹³ Április végén is játszik olyan színdarabokban, amelyek ismét elismerő hangnemet váltanak ki az egykori színikritikusból, akinek csak a K.J. szignóval jelölt aláírását ismerjük. A névtelenséget választó műbíráló külön kiemeli Latabár alakításait *Fáy András* öt felvonásos művében, a „Régi pénzek, vagy Erdélyiek Magyarországon” és *Nestroy* „A kalandor” c. négyfelvonásos bohózatában. Ez utóbbi alkotás azért is jelentős siker Latabár színpályáján, mert ekkor mutatkozott be először fordítóként is. S a műbírálat szerint; „Az eredetivel egyező, s tiszta magyarságú munka tetszést nyert.”¹⁴ De ezzel még nincs vége Latabár műfordító tevékenységének, s még itt Pécsen a színtársulat május 19-én tartott búcsúelőadásán az ő fordításában került színre *Bellini*: *Romeo és Júlia* c. operája. Külön érdekessége ennek a produkciónak, hogy Latabárra is fontos szerep hárult, de ezúttal nem a színpadon, hanem a zenekari árokban. Ugyanis városunkban debütált először karmesterként, amely tevékenységet a későbbiekben szinte folyamatosan gyakorolta.

Az összesen 35 előadást megélt tavaszi idény a társulatnak, Kilenyi Dávidnak és természetesen Latabár Endrének is osztatlan elismerést, sikert hozott. Latabár sokoldalúsága első pécsi vendégjátéka idején mutatkozott meg először, hiszen láthatták zenés darabban és prózai műben fő- és epizódszereplőként, de besegített az énekkarba és sikeresnek bizonyultak műfordításai, dirigálásai is.¹⁵ Sokoldalúságát, vállalkozó kedvét a sikeres pécsi évad után is kamatoztatva, először a titkári szerepkört (1841) tölti be a színtársulatnál. Majd kis idő múlva önálló színésztrüppöt szervezett Kilenyi Dávid fiatal és nyughatatlan színészeit maga köré gyűjtve egyik erdélyi körútjuk alkalmával. Az új társulat egyik tagjának, **Szabó Krisztinának** visszaemlékezése szerint: „Tizenegy tag ment Torda felé saját költségén, mert az új igazgatónak, Latabárnak sem pénze, sem darabja, sem ruhatára nem volt.”¹⁶ Az ínséges körülményeken, amely a korszakban szinte mindegyik vándortársulatot sújtotta, Latabár igyekezett felül emelkedni és megoldásokat keresni. Második pécsi vendégjárása alkalmával éppen ennek a tenni akarásnak lehettek tanúi az egykori pécsi polgárok.

KÍSÉRLETEK A VIDÉKI SZÍNJÁT SZÁS JOBBÍTÁSÁÉRT

Latabár második pécsi látogatása ugyanis társulata szervezeti-rendtartási ügyeinek megvitatásával telt el 1844 májusában. A színtársulat fellépéseiről nincs adatunk, a városatyák nem adtak ki Latabáréknak játékengedélyt, de ezt nem is kérvényezték. A korabeli műsorrendek sem említik, nemhogy Latabár produkcióit, de még magyar nyelvű előadások sem voltak ebben az esztendőben a Mecsekalján. Amikor a Latabár-féle színésztrüpp ideérkezett, éppen az az *August Roll* az újonnan átadott színház igazgatója, aki egy sikertelen-válságos időszak után né-

¹³ M.G.P. 36.p.

¹⁴ Uo.

¹⁵ M.G.P. 37.p.

¹⁶ Uo. 58.p.

met produkcióival ismét látogatottá tudta tenni a teátrumot. Roll társulata három egymást követő esztendőben szerepelt folyamatosan a városban 1843-tól 1846-ig.¹⁷ Csak két esetben kapott ebben a terminusban magyar társulat játékengetélyt, de azt is csak rövid időszakra: **Hevessy Imre** vándorkomédiásai 1843 szeptemberében léptek a nagyérdemű elé, míg a „nagy öreg,” Kilényi Dávid sorrendben ötödik, s egyben utolsó pécsi vendégjátékát tartotta itt 1845 tavaszán.¹⁸ Okunk van tehát feltételezni, hogy Latabár Endre átutazóban volt városunkban, s talán ha két hetet töltött el itt. Színpadra lépésükről nem rendelkezünk adatokkal, viszont a társulat és a magyar vidéki színjátszás életében is fontos tervezetek és döntések születtek meg ekkor Pécsen.

Már igazgatósága első szakaszában komolyan foglalkoztatta társulatának anyagi-egzisztenciális helyzete. A vándorszínészek ugyanis szinte a teljes létbizonytalanságban éltek, s ha jobb lehetőségeik adódtak, könnyen megváltak a társulattól, ami állandó tagcseréhez, s a fegyelem lazulásához vezetett. S ilyen körülmények között nem lehetett tartós művészi színvonalat produkálni. Égetően szükség volt tehát egy színházi rendtartásra, s egy olyan pénzalapra, amely az anyagi biztonságot szavatolhatta. Ennek érdekében Latabár 1844. április 26-án Baján, útban Pécs felé úgynevezett takarékpénztári szövetkezetet alapított. Az alapítólevél szövegéből vett idézettel élve: „Miatán a mindennapi tapasztalás eléggé bizonyítja, hogy az osztályrészes vándor színésztársaságok sorsa, az örökös változás által (miszerint a színészek állandó együtt maradásokban s huzamos kintartásokban csak egy perczig sem lehet az öszves társaság vagy Igazgató bizonyos) a legkárosabb bizonytalanságnak s az ebből természetesen folyó rendtelenségeknek vagynak kitéve, mert hogy tartósabb ideig együtt maradjanak, a körülményekhez képest gyakorta még az írott szerződés sem elegendő biztosítás; ez okból az alolírt Színésztársaság tagjai Latabár Endre vezérlése alatt illy móddal kötelezik magukat köz akarattal az együtt maradásra: A Társaság huzamosabb fennállására egy takarékpénztár alapítatik, melybe előlegesen 150 – százötven váltóforint tétetik be, olly móddal miszerint abba ezentúl is minden játék jövedelméből 2 ft 30 kr. váltó folyand be mint szinte minden más mellékes, társaságot illető jövedelmek, ha tudniillik az egész társaságtól abba betetetni rendeltetett – és mivel az együtt maradásra e naptól tartva fél év határozatott, ki az alolírtak közül a határidőn belől az egyesülettől bármilly okért is elakarva távozni, mint a társaság jólléte ellen törekvő s társait megrontani igyekező tag, abból ezen köz akarattal aláírt s törvényes Személy által is megerősített, s időszerűleg a körülményekhez képest a társaság személyzete által megalapított rendszabályok által módosítható szerződésünk erejénél fogva általánosan kirekesztetik...”¹⁹ Pécsre érkezve, május másodikán újabb módosításokat, pontosításokat rögzítettek a takarékpénztár működésére vonatkozóan: „Miatán tapasztaltott, hogy az egyes tagok nyugtalansága miatt, gyakorta,

¹⁷ BML. Pvt. ir. 2 867./1843.

¹⁸ Márfi: Thália... 118-119.p.

¹⁹ A Latabár család tulajdonában őrzik Latabár Endre társulatának jegyzőkönyvét 1844-től 1846-ig terjedő bejegyzésekkel, amely tulajdonképpen a társulati ülések főbb döntéseit rögzítette. In: M.G.P. 64-65.p.

kivált most, miután takarékpénztárunk kevés öszvegből áll, a Társaság fenn állása a határ időig eléggé nem biztos, szóható köz akarattal határoztuk s törvény érvényes erejűnek nyilvánítjuk reánk nézve, hogy ki az alól írt tagok közül Társulatunkat határ időn belül el hagyná, vagy el hagyni akarná mint a Társaság jó létét zavaró s szánt szándékosan // meg rontani törekvő tag, nem csak a takarékpénztárból rekesztetik ki fentebbi szerződésünk erejénél fogva, hanem mint a Társaságnak, és hátra maradt tagoknak ok nélküli költségeket okozó tag, 20, az az húsz pengő forint bánat pénzre büntetetik; e bánat pénz öszveg megtérítésében tulajdon vagyonaig, s személylye le tartoztatásáig, bár mily bíróság előtt elmarasztaltatik.

Költ Pécset Majus 10 kén tartott Közgyűlésből – 1844.

Kiadvány

Békeffy Imre jegyző Latabár Endre igazgató Boér János Ellenőr²⁰

Ezek az intézkedések, különösen ha az utolsó passzusokat tekintjük, elég drákóinak hatnak, de mindenképpen feltételezik egy színházi rendtartás kidolgozását is. Amely szabályzat szintén itt Pécsen készült el, s a május 15-én lezajlott társulati közgyűlésen a következőképpen fogalmazták meg:

„1 ső Törvény Czikk. Ki elő adáson szerepét nem tudandja melyre való fel ügyelet az egész társaság személyzetét, de leg inkább a sűgőt illeti, minden kivétel nélkül fizet 2 f. 30 kr. váltót.

2 ik Törvény Czikk. A Fő próbáruki el Késésért fizet kiki 2 f 30 kr., az olvasó, emlékezeti próbákróli elkésés 50 kr. -

3 ik Törvény Czikk. Ki közönséges helyeken botrányos szavakkal a Társaság becsületét bár mily körülmények között is sérteni bátorkodnék, s annak tekintetét le alacsonyítatná, úgy viszont azon egyén is ki tag társát mások előtt rágalmazza s annak becsületében ok nélkül gázol s az reá be bizonyosodik az egész társaság el itéllése // mellett fizet 5 V forintot.

4 ik Törvény Czikk. Ki az egész Társaság által hanyagul öltözöttnek találtatik fizet 1 f 30 krt.

5 ik Törvény Czikk. Ha a Szernök a városban található szükséges, s neki ki jegyzet (!) szert meg nem hozza fizet 1 f 40 krt. Mint szinte a ruhatárnak ha a Neki reggel (!) ki jelelt ruhákat a színészeknek által nem adja, s azokat a játék végével be nem szedi, s a történetesen el szakadt ruhákat meg nem igazítja, fizet 1 f 40 krt, Hasonlóan a társaság szín mestere köteles a színpadokat Czélszerűleg el rendezni 1 f 40 kr büntetés alatt.

6 ik Törvény Czikk. Ki a szernök által kézhez adott szert el rontja vagy el veszti a kár meg térítésében el marasztaltatik.

7 ik Törvény Czikk. Ki reggel a ruha tárnoknál esteli ruháját ki nem jelöli a szabó estve meg nem köteles neki ruhát adni.”²¹

Ha csak futó pillantást vetünk a fent közölt, színháztörténeti szempontból igen értékes forrásokra, a vándorszínészet szervezeti életéről, s bizonyos fejlettségi fokáról kaphatunk képet, élményszerű benyomásokat. De mindenképpen fonto-

²⁰ M.G.P. 69.p.

²¹ Uo.

sak ezek a kordokumentumok, mert a későbbi kudarc ellenére is, a később megvalósuló érdekképviselési, szervezeti változtatások alapját jelentették. Mert persze volt kudarc, még hozzá igen hamar, s éppen abból a kaotikus állapotokból fakadóan, aminek felszámolásáért Latabár hozzáfogott a Rendtartás és a Takarékpénztár működtetésének megvalósításához. A sors keserű fintora, hogy maga Latabár a saját maga által pontokba foglalt „törvénycikket”, igaz kényszerűségből, de megszegi: Még zajlik e fontos alapokmányok formába öntése, amikor valóságos színésztoborzást tartott a Délvidéken, amiről 1844 áprilisában ezt jegyezte le **Szuper Károly** színigazgató, aki egyébként Latabár földije volt: „A színészek nagy részint széteszlottak. A jobbakat ma elvitte földim Latabár.”²²

Pár hét elteltével, de már májusban Szuper a következő magáért beszélő sorokat jegyezte be naplójába: „Dárdára utánunk jött Latabár, hol egyik kocsikerekünk eltörése miatt kelle vesztegelnünk. Pécsről azért eredt utánunk, hogy tagjainkat elverbuválja, miután az övét a szegediek vitték el. A korhely és pazarló Görbét szívesen elbocsátottuk, Ormayt azonban sajnáljuk, hogy tőlünk elcsábítá Latabár.”²³ Nyilván pótolhatta a veszteséget, mert pár nap elmúltával már Siklóson vendégeskedik, ahol viszont egy másik direktor csábította el néhány színészét, amely tényről naplójában rezignáltan így emlékezett meg: „...nekünk pedig nem sikerült Pécsről Latabár különben is gyenge társulatából a hiányzókat kipótolni.”²⁴ Elég áldatlan állapotok uralkodtak el tehát a vándorszínészet vidéki helyszínein. Pedig akkor már elkészült a Rendtartás, mégsem tudta azt érvényesíteni saját társulatában, nem beszélve a többi szintársulatról. Latabár másik kezdeményezése a Takarékpénztár, ha dőcögve is, de még két esztendeig funkcionált, de egy sikertelen évad, számos fegyelmi vétség és színészszökés után 1846. április 19-én feloszlatták a közös pénzalapot.²⁵ Vele együtt a társulat is szétszéledt, s a Latabárhoz hű komédiások visszaszerződtek a Győrben állomásozó Kilényi Dávidhoz.²⁶ Nem nevezhetjük azonban egyértelműen kudarcnak Latabár próbálkozásait, hiszen a későbbiekben ezek a nyomasztó problémák éppen a direktor tervezeteit felhasználva megoldódtak, másrészt egyéni pályafutása sem feneklett meg. Rövid, de annál jelentősebb pécsi szerepléseit követően is járta rendületlenül az ország vidéki játékszíneit a fáradhatatlan direktor.²⁷

SZÍNIPÁLYÁJÁNAK KITELJESEDÉSE

Visszatért tehát Kilényihez, de ezt megelőzően még a Pesti Nemzeti Színháznál is szerencsét próbált, de itt nem járt sikerrel.²⁸ Győrött hamarosan átveszi a stafétabotot, fénykora azonban 1849 után jött el, amikor az üldözött és korlátozott nemzeti színészet újjászervezésében szerzett döntő érdemeket.²⁹ Ehhez az értékte-

²² M.G.P. 75.p.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Egyes vélemények szerint a színész nyugdíjpénztár alapjait is tartalmazta a tervezet

²⁶ M.G.P. 184.p.

²⁷ Uo.

²⁸ Magyar Színházművészeti Lexikon 447.p.

²⁹ Márfi: A győri... 10.p.

remtéshez feltétlenül egy erős bázisra volt szüksége, amely elsősorban az általa szervezett győri színtársulat volt. S annyira jelentős volt akkoriban a győri művészgárda, hogy folyamatosan járták az ország színpadait, a háttérbe szorított nemzeti színészet felkarolásáért. Latabár ilyen missziós körútjának egyik kiemelkedő állomása volt Pécs,³⁰ ahol 1853-tól, a szabadságharc utáni első vendéggjátékától számítva, 1857-ig minden évben fellépett.³¹ 1854-ben Szabadkán találjuk, ahol társulatával felavatta az akkor létesített új színházat. Hasonló feladat várta Miskolcon is, ahol 1857-ben az újjávarázsolt teátrumban mutatkozhatott be színtársulatával.³²

Kisebbségi megszakításokkal 1861-ig vezette a miskolci színházat, amikor ismét visszatért Győrbe, s 1865-ig Szegeddel váltakozva „ingázott” a két színiállomás között. Ebben az időszakban a nemzeti öntudatot és ellenállást közvetítő színpadi művek adaptálásától sem riadt vissza. Olyannyira nem, hogy 1861-ben *Coronini* főhadparancsnok figyelmeztette Győr előljáróit; ha nem utasítják rendre Latabárt, kénytelen lesz karhatalommal betiltatni a renitens előadásokat.³³ Szerencsére erre nem került sor. Győrről újból a legszínvonalasabb vidéki színtársulatot sikerült összekovacsolnia. Hírneves színészek szerepeltek akkortájt a keze alatt. Közülük **Szentgyörgyi István, Paulay Ede** és **Újházi Ede** neve a legismertebb. Előrehaladott kora miatt azonban már ritkábban vállalt fellépéseket, de ha mégis megtette, leginkább a „kedélyes apaszerepekben” láthatta a közönség. Az első Magyar Színészkongresszuson 1870-ben az úgynevezett „színészközelget” igazgatósági tagjává választották.³⁴ Ez a fontos vezető pozíció egyben elismerés is volt a több évtizedes fáradhatatlan művészi-szervezői teljesítményéért, amit a magyar színházszolgálatában tett. Énekesi, színészi, rendezői és igazgatói produktumán túl, fordítóként és dramaturgként is jeleskedett. 1837-től kezdődően közel ötven alkotás fordítását végezte el, többnyire német, olasz és francia nyelvből átültetve a szövegek könyveket.³⁵

Az országban dúló kolerajárvány egyik áldozataként 1873. július 10-én, Miskolcon ragadta el a halál.³⁶ Művészi és szellemi öröksége azonban továbbra is él a magyar színpadokon. A legendás színészdinasztia megalapítójaként örökre beírta magát a magyar színházkultúra történetébe. Utódai sem hoztak szégyent a Latabár névre, s jelenleg már a színészdinasztia hatodik nemzedéke áll a színpadon.

³⁰ Márfi Attila: Győr és Pécs színházi kapcsolatai a 19. században. In: Győri Tanulmányok 16./1995. Győr, 1995. Szerk.: Bana József. 98-100.p.

³¹ Ezekről, az 1850-es években lezajlott vendéggjátékokról a Pécsi Szemle 1999. évi 4. számában részletesen megemlékeztünk. Márfi Attila: Cenzúra és önkény Pécs színpadain az abszolutizmus alatt. II. rész. In: Pécsi Szemle 1999. tél. Pécs, 1999. Szerk.: Romváry Ferenc. 36-38.p.

³² Az úgynevezett Bach-korszakban évekig késleltették az átalakítási munkálatokat és ezzel a művészi produktumokat is. Márfi Attila: Színház Pécsen 1848-1849-ben. In: Baranya 1998-1999. XI-XII. évf. Pécs, 1999. Szerk.: Ódor Imre, Lengvári István. 249.p.

³³ Lásd a 29. szám alatti jegyzetet, 11.p. – Lengyel Alfréd: Mozaikok Győr történetéből. Győr, 1983. 98-99.p.

³⁴ Magyar Színházművészeti Lexikon. 447.p.

³⁵ Márfi: A győri... 11.p.

³⁶ Lásd a 34. szám alatti jegyzetet

MENDLY LAJOS

JAROSLAV JIČÍNSKÝ A KORSZERŰ PÉCSI SZÉNÁNYÁSZAT MEGTEREMTŐJE

Gróf Zichy Gyula pécsi megyéspüspök 75 éve, számos közéleti személyiség jelenlétében 1925. április 26-án ünnepélyesen felszentelte az Első Dunagőzhajózási Társaság, a DGT új főaknáját, a szabolcsi Szent István aknát, a társaság pécsi bányaműveinél 1913-ban elkezdett szervezési és fejlesztési tevékenység egyik legfontosabb létesítményét.

A DGT az alábbiakban ismertetett fejlesztést a 130 éve, 1870. április 9-én született dr. mont. h.c. ing. Jaroslav Jičínskýre bízta, akit 1913-ban nevezett ki Pécssett bányagazgatónak. Jičínský az ostravai és a rossitzi bányakerület fejlesztésében már bizonyította rátermettségét.¹

A CSALÁDI INDÍTTATÁS

A pécsi feketeszén-bányászatot 1913 és 1930 között Közép-Európa élvonalába fejlesztő bányagazgató egy kutna horai, 1715 óta bányász mesterséget folytató család leszármazottja. Apja, Vilmos Jičínský, a sziléziai Ostravában gyors karriert futott be, vitkoveci bányagazgató lett, majd a Bánya- és Acélművek Társaság vezérigazgatójaként ment nyugdíjba. Anyja csíkszentmihályi Schreiber Laura, a gyulafehérvári királyi pénzverő igazgatójának a lánya volt, Jaroslav tehát anyai ágon magyar származású.

Apját sokoldalú műszaki újjító tevékenység jellemezte: 1860 és 1883 között Ostravában mosóművet létesített, az ácsolt Jakub aknát kifalaztatta, elsőként bevezette a bányabeli lószállítást, a dobogós (több szintes) szállítókast, az acélsodrony aknakötelet, a függőkötélpálya szállítást. Haladó szellemű szociális politikáját jelezte az első bányafelügyelői iskola, az első bányász gőzfürdő létesítése, a 12 helyett a 10 órás munkaidő bevezetése, az első bányászzenekar megalapítása, stb. 1890-től rendszeresen publikált az *Österreichische Berg- und Hüttenwesen* lapjain, feldolgozta és kiadta az egész ostravai kőszénbányászat monográfiáját.²

Gerber Frigyes salgótarjáni bányagazgató rá hivatkozva kifogásolta a DGT megbízásából 1891-ben készített vizsgálati jelentésében Pécs környékén a sok akna és táró üzemeltetését azzal, hogy "Jičínský szerint egy körzet aknáinak egymáshoz közeli telepítése a bányászat hanyatlásához vezet."³ A helyzet a sok kis magántulajdonú bánya területének és létesítményeinek megszerzéséből adódott, és vált ezzel a nagyobb kapacitások létesítésének gátjává. Ezután kezdte meg a DGT az üzemkoncentrációs tevékenységet, aknák, tárók bezárását, melyre a koronát az 1913-ban megkezdett fejlesztés, korszerűsítés tette fel.

¹ A kettős évfordulót az alkotó személye iránti megbecsülés, valamint a kor európai színvonalának megfelelő létesítmény miatt is két egymást követő cikkben méltatjuk

² Stanislav Roch : Tri posledni predstavitelé rodu Jicínskych. Příbram. é.n. 1-9.p.

³ Gerber Frigyes: Bericht über das Kohlenvorkommen und den Bergwerks-betrieb zu Fünfkirchen. Salgó-Tarján, 1891-42.p.

JAROSLAV JIČINSKÝ

ÚTJA A PÉCSI MEGBÍZÁS ELNYERÉSÉIG

Jaroslav Jičínský 1870-ben lengyel-Ostravában született. A családi hagyományt követve már nyolcéves korában leszállt apjával a Zarubek bányába. Középiskolai tanulmányait Prágában végezte, mivel a lengyel többségű Ostravában még nem volt cseh középiskola. 1887 őszén a Leobeni cs. és kir. Bányászati Tanintézetbe iratkozott be. A környezet osztrák szellemű hatása, a német tannyelv, többségében német anyanyelvű hallgatók, a *Korps szövetség* tagjainak erőszakossága egyaránt erősítette a fiatal Jaroslav cseh nemzeti tudatát. A helyi iskolai és polgári vezetők akadékoskodása ellenére már az első évben néhány cseh társával megszervezték, a következő évben jóvá is hagyták a szláv hallgatók *Prokop akadémiai egyesületének* alapszabályait. Az egyesületnek később elnöke is lett. Érdeemes lesz egy alkalommal vizsgálni, hogy a Prokop mennyiben egyezett, illetve különbözött a Selmeci Akadémia magyar ifjúsága nemzeti érzelmét ápoló ifjúsági körétől. Azonos gyökerekre utal a Bursch Fuchsensprung, a szláv *bőrugratás* és a selmeci *farbőrugratással* járó *balekkeresztelés*. Szünetidőben gyakran leszállt az

ostravai Terézia bányába, ahol az egyetemen szerzett elméleti tudását a gyakorlat ismereteivel egészítette ki.

1892-től beosztott mérnökként az ostravai Hlubina, Luis, Terezia és Oscar szénbányákban dolgozott, majd 1901-ig a Trojice bánya üzemvezetője volt. A körzetben elsőként mélyített tübbingezéssel aknát, a faácsolatú Trojice aknát folyamatos üzemelés közben falaztatta át 600 m-ig.

1901-től a Rossitzi Bányatársaság igazgatója, a Brünn melletti Zastavkában. A terület elavult szénbányáit három üzembe koncentrált és teljes korszerűsítéssel jövedelmezővé tette. Oslavanyban az Osztrák-Magyar Monarchiában elsőként telepített villamos erőművet a terület gyengébb minőségű szeneinek hasznosítására, amely nem csak Brünn városát, hanem a morva terület jelentős részét fél évszázadon keresztül látta el villamos energiával. Kukla aknát újranyitatta és Közép-Európában elsőként vasbeton aknatoronyba telepített, és 300 ezer tonna kapacitású szállítógépekkel szereltette fel. Bővítette a másik két üzemet is, mindhármat korszerű gépekkel látta el, a képződött porszenet brikettgyár és kokszolómű létesítésével tette gazdaságosan értékesíthetővé.

Részt vett a bécsi bányagáz vizsgáló bizottság munkájában, kísérleti tárobán kutatta a szénporrobbanást és e bányaveszély elleni védekezési lehetőségeket. *Katechizmus der Grubenwetterführung* című, a bányafelügyelők részére írt, több kiadást megért segédkönyvét francia nyelvre is lefordították. A pübrami főiskolán állandó vizsgabiztos volt. 1913-ban munkája eredményének elismerésül bányatanácsossá nevezték ki.⁴

1912-ben pécsi bányái teljes körű korszerűsítési programjának elkészítésével bízta meg a Dunagőzhajózási Társaság (DGT). Majd a monarchia bányászatának egészére kiterjedő korlátlan műszaki információs lehetősége és tapasztalata alapján elkészített javaslatát elfogadva 1913-ban felkérték, hogy pécsi bányaigazgatóként hajtsa végre a tervezett fejlesztést. A Rossitzi Bánya Társasággal meg egyezve, amely a további kapcsolatok biztosítása érdekében igazgató tanácsának örökös tagjává választotta, az ajánlatot elfogadta és Pécsen a rossitzi-oslavanyi körzetben bevált módszerekkel látott munkához.⁵

A KONCENTRÁCIÓ ÉS KORSZERŰSÍTÉS ELŐZMÉNYEI PÉCSETT

Az 1829-ben alapított Erste k.k.priv. Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft az 1850-es évekre dunai hajóforgalmával és két hajógyarával a monarchia legnagyobb szénfogyasztója lett, ezért vállalkozását saját bányászattal kívánta gazdaságosabbá tenni. A már korábban vásárolt Pécs vidéki szén nemcsak alkalmas volt e célra, hanem a medence a társaság forgalmi útjainak csaknem közepén és a Duna közelében volt található. Ezért 1852-ben a DGT Pécs határában széntermelési jogot szerzett, bányatelkeket vásárolt és bányaüzemet nyitott. A századfordulóra a Mecsek déli lejtőjén Pécs sz. kir. város, Mecsekszabolcs, Somogy és Vasas községek határában, mintegy 12 km hosszban minden magánkézben lévő szénterületet, illetve működő bányát megvásárolt. Gyula-akna területét a város-

⁴ Lásd: 2. sz. jegyzet

⁵ Uo.

tól, a Pécsi Székesegyházi uradalom tulajdonában lévő, el nem idegeníthető szabolcsi bányatelkeket pedig 50+50, illetve 25+50 évre kötött szerződéssel 1968-ig bérbe vette.

A megszerzett kezdetleges, lójárgányos üzemeket gőzüzemre állította át, illetve megszüntette és új, gőzüzemű aknákat létesített. A századfordulón már villamos berendezéseket is üzemeltetett.

A DGT-nek 1910 körül Lámpás-völgytől Vasasig hét, fa-keretácsolattal biztosított függőleges szállító-, négy lég-, egy vízaknája és három tárója működött kis kapacitásokkal, nagy létszámigénnyel, gazdaságtalanul. 1913-ban az éves termelés a szállítási kapacitás határán kb. 800 ezer tonna volt, pedig hosszabb távon a telepviszonyok, illetve a szénvagyon ennek a másfélszeresét meghaladó széntermelést biztosíthatott volna.

Az 1913-ban megkezdett nagyszabású fejlesztési program egy évtized alatt három korszerű, nagy kapacitású termelő aknaüzem létesítését irányozta elő. A program megvalósítását, ugyanakkor a már működő üzemek rentabilitását is jól szolgálta a széntermelés egész vertikumát érintő átalakítás: a külszíni szállítás, a szénélőkészítés és szénfeldolgozás, a villamosenergia-termelés centralizálása, a szükséges gépészeti szerelő, javító és gyártó kapacitás, az építészeti kivitelező és karbantartó bázis legkorszerűbb színvonalon történő létrehozásával.

A munkák tervezését, szervezését és lebonyolítását a mai követelményeknek megfelelő menedzser szemlélettel irányította. Minden részfeladatra több kivitelező/gyártó cégtől kért ajánlatot. A gyárak ajánlatait egy állandó zsűrivel véleményeztette: *Asiel József* bányamérő (geodéta), *Cibulka Vilmos* elektro-, *Kraft János* vegyész-, *Moticska József* gépész-, *Sikora Gyula* bánya-, *Szentkirályi Ödön* építész-, *Szontágh Ferenc* gépész-, *Straka (Sillay) Vilmos* és *Wietorisz Róbert* bányamérnökkel. A zsűri tagjait belgiumi, cseh, német, és franciaországi tanulmányutakra küldte, ahol az ajánlattevő gyárak által felszerelt egységek működtek. A zsűri tagjai itthon a kivitelezés stádiumában egy-egy szakterület *műszaki ellenőrei* lettek, majd termelésbe lépés után az üzem, üzemrész vezetői.⁶

A fejlesztési feladatok nagyságrendje és sokrétősége miatt Közép-Európából több mint ötven gyár, illetve vállalat vett részt amunkában, magyar gyárak és kivitelezők közül a korszerűség és a kivitel precizitása szempontjából a Ganz Villamosági, a Magyar Vagon- és Gépgyár, valamint a Láng Gépgyár állta a versenyt.

AZ ÚJ, KORSZERŰ BÁNYAÜZEMEK MEGVALÓSÍTÁSA

A szabolcsi és somogyi üzemek összevonásából kialakított Szabolcs és Pécsbánya kerületekben egyenként évi félmillió tonna szállítási kapacitású, 5,8-6,0 m átmérőjű, körszelvényű, monolit beton, illetve falazott új szállítóakna létesült. A tervek és engedélyek, az 1924, illetve az 1922. évi tervezett termelésbe vonás még **Neu Franz Josef Schacht**, illetve **Neu Schroll Schacht** néven történtek, de végül is Szent István-akna és Gróf Széchenyi István-akna néven szentelték fel és helyezték őket üzembe. A három régi szállító, az **András-**, a **György-** és a **Rücker-**

⁶ Dr. Szabolcs Lajos : Dr. Jičínský Jaroslav. 1870-1959. Mecseki Bányászati Múzeum. Múzeumi füzetek 4. Pécs, 1989. 1-9.p.

aknát öt méter átmérőjű körszelvényre átfalazva és nagyteljesítményű villamos ventilátorokkal felszerelve légaknákká alakították át.⁷

A vasasi faácsolatú **Thommen**-aknát átépítették 5,6 m átmérőjű, körszelvényű, falazott, évi 250 ezer tonna kapacitásúvá és új, a fentiekkel egyező légaknát mélyítették. A többi aknát néhány éven belül felszámolták, a **Ferenc József (Béke)**-aknát azonban csak 1965-ben. A két új akna 2-2 db. Ward-Leonard rendszerű hajtótárcsás szállítógépét a Brünn melletti Kukla bányában lévőhöz hasonlóan, azonos tervek szerint készült 41,2 m magas vasbeton szállítótorny 28,85 m magasságban kialakított gépházában helyezték el. A szállítógépek a bányák felhagyásig (betömedélve 1993 ill. 1992-ben) rendeltetésszerűen és megbízhatóan üzemeltek 637,3 m és 523,0 m mélységig. Az ipari emlékként megőrzött, ma is impozáns aknatornyokat a bécsi *Josef Schöngut* tervezte. A vasasi Thommen-akna új, villamos szállítógépe és acélszerkezetű aknatornya ostravai tervezésű és gyártású.⁸

Az aknák korszerűsítése mellett a bányabeli folyamatok korszerűsítésére is sor került. A fővízmentesítő telepek villamos energiával, a fővágati szállítást végző Schwarczkopf gyártmányú bányamozdonyok magas nyomású-, a munkahelyi gépek, fúrók, réselők, vitlák, szivattyúk, parciális szellőztetők, rudas és láncos réselők, alacsony nyomású sűrített levegővel üzemeltek.

A szállítótornyok közelébe telepítették a gépházakat. Itt helyezték el a két-két Ilgner áram-átalakítót, amelyek az újhegyi erőműtől érkező tizenöt kilovoltos váltóáramból az aknaszállító gépekhez szükséges egyenáramot előállítják. Itt kapott helyet üzemenként két hatszáz köbméter/óra teljesítményű magasnyomású kompresszor, egy-egy négyezer köbméteres teljesítményű Láng- és tízezer köbméteres Brown-Boveri gyártmányú kompresszor a bányabeli gépek és néhány műhelybeli gép energia ellátása részére.⁹

A vasbeton aknatornyot körülvevő aknaházhoz csatlakozó bányaház a bányászattal összefüggő funkcionális feladatokat ellátó korszerű egységeket foglalta magába: 1300 fős lámpakamrát, 1300 földalatti és 200 napszíni munkást szolgáló zuhanyfürdőt, tisztviselői és altiszt irodákat és fürdőket, felolvasó csarnokot, alagsori modern anyagraktárt, bányamentő állomást, segélynyújtó helyet és orvosi rendelőt. A lámpákat a Frieman-Wolf, a mentőfelszerelést és a műszereket a Draeger gyár szerelte fel lízing szerződés alapján. Mindketten vállalták, hogy az itteni egységeket folyamatosan a legkorszerűbb termékekre cserélik.

Az üzemi műhelyeket a használt gépek és berendezések napi javításához és karbantartásához szükséges korszerű szerszámgépekkel szerelték fel, a nagyjavításra és nagykarbantartásra a központi főműhely készült fel.

A szállítás korszerűsítésére a gumiszalagon, kellő válogatás után érkező szén a Ferenc József- és a Széchenyi-aknai vasútállomásokon épült 2500 tonna tároló kapacitású önműködő betonsilóba került. Előbbire Szent István-akna szénét

⁷ Jaroslav Jičínský: Die Pécsér Steinkohlenbergwerke der Ersten Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft. 1852-1931. Universitäts-Buchdruckerei "Dunántúl" Pécs (Fünfkirchen) 1931. 22-61.p.

⁸ Lásd: 2. sz. jegyzet

⁹ Uo.

840 m hosszú, féküzemű, végtelenített láncpálya szállította. A vasasi szenet a korábbi rendszert felújítva és korszerűsítve, 1200 tonna tároló kapacitással, villamos meghajtású kötélpályán szállították Rucker aknáig és Szabolcs tárón keresztül Ferenc József aknára. Az önműködően töltött Talbot kocsikat a gőzüzemű helyett villamos mozdonyok vontatták a pécsújhegyi szénelőkészítő műbe.¹⁰

KÖZPONTI KISZOLGÁLÓ/SZOLGÁLTATÓ ÜZEM PÉCSÚJHEGYEN

Az új nagyüzemek létesítése szükségessé tette az élőmunka-igényes, gazdaságtalan száraz szénelőkészítés, a szállítoszalagról való kézi válogatás helyett nedves, fajsúly szerinti szétválasztású központi szénmosó mű létesítését. A megnövekedett piaci energia-igény kielégítésére szükségessé vált továbbá az aknánkénti, ugyancsak élőmunka igényes és gazdaságtalan többkazános gőz- és áramfejlesztők helyett a központi szénelőkészítő mű hulladékszeneinek hasznosítására létesített, értékesítésre is termelő központi villamos erőmű létesítése. E két létesítmény építése 1913-ban kezdődött és 1914-ben az erőmű már áramot termelt, üzemeltetésük tetemes létszámot szabadított fel és egyéb gazdasági hatása is rövidesen jelentkezett.

A Talbot kocsik fenékajtóinak nyitásával került az üzemekből beszállított 0-80 mm-es szemnagyságú – a nagyobb méretűt rostán leválasztották, majd összetörték – nyersszén a pécsújhegyi **szénelőkészítő-mű** 1000 tonnát befogadó tárolójába. Az új szénelőkészítő mű lehetővé tette a régi, korszerűtlen üzemi technológiák megszüntetését, a jelentkező nem piacképes termékek – iszap, középtermékek – erőművi hasznosítását, továbbá a sziták, a portalanítók, a mosók, az üleptők és a szárítók után a tartályokból és bunkerekből a tisztaszén minden fajtájának önálló, illetve a többivel bármely arányban előállított keverékének a pályaudvar iparvágányairól történő elszállítását.

A mosott és 2% víztartalomra szárított 0-6 mm szemnagyságú aprószénből 5 és 10 kg-os téglá-, később az igények miatt 100 g-os tojásbrikett előállítására alkalmas brikettgyár létesült. A szénmosó-mű rekonstrukciójára először 1957-ben volt szükség, amikor a huszas évekhez képest 10%-kal leromlott hamutartalmú nyersszénből a Dunai Vasmű részére koksizásra alkalmas minőséget kellett előállítani.

A villamos erőmű 1914-től ellátta a DGT és Pécs város, az 1920-as bővítés után pedig Dél-Dunántúl egy részének villamosenergia-igényét is. A szokásos huszonötéves erőmű élettartam helyett 52 éven át, 1965-ig, a Pécsi Hőerőmű első két egységének üzembiztos belépéséig működött.¹¹

A főműhely szakosított műhelyeit a legkorszerűbb szerszámgépekkel, szerszámokkal és műszerekkel szerelték fel a berendezések karbantartásához, a bányászati és ipari berendezések nagyjavításához, felújításához, a be nem szerelhető alkatrészek és berendezések gyártásához.

KOLONIZÁCIÓ, JÓLÉTI INTÉZMÉNYEK

A bányászati és a háttértevékenység fejlesztése mellett jelentős feladat volt a megnövelt termeléshez szükséges állandó, jól képzett munkaerő biztosítása.

¹⁰ Lásd: 2. sz. jegyzet

¹¹ Dr. Cserta Péter.: A mecsekvidéki villamosenergia-termelés története. Pécsi Erőmű Rt. 1995. 69.p.

A DGT területenként már meglévő lakásállományát e fejlesztés keretében 155 új tisztviselői-felügyeleti, 523 részben szoba-konyhás, részben kétszoba-konyhás kétszintes munkás lakással bővítette a három bánya és az újhegyi üzem térségében, készenléti jelleggel, Vasas kivételével a jól megközelíthető Meszesen, összesen több mint 7 km szilárd burkolatú úttal ellátva.¹²

Pécsbányán új legényotthon létesült, melyet 1926-ban 80 ágyas kórházzá alakítottak át, két szomszédos épületbe és a régi kórház épületébe telepítve 180 fő szállását. Szabolcson korszerű 210 fős új legényotthon épült. A munkásellátás céljára élelmitár hálózatot építettek ki a lakótelepekre. Saját iskolák épültek, a községeket is jelentősen támogatta a társaság. Pécsbányatelepen nagyobb templom épült.¹³

Az üzemkoncentráción és a műszaki jellegű fejlesztéseken túl Jičínský a bányavállalat szervezeti-, irányítási- és gazdálkodási rendszerét is korszerűsítette. Központosított volt a szénvagyon-gazdálkodás, az anyagbeszerzés, a szénértékesítés és a fejlesztés, gépesített a számvitel és a munkaerő nyilvántartás. Maximális volt az üzemek önállósága a termelés szervezésében, a vállalat szolgálati szabályzatot dolgozott ki a bányaművelés, szállítás és szellőztetés mellett a "tisztviselők és a műszaki személyzet emberi magatartására" is.¹⁴

A FEJLESZTÉS ÉPÍTÉSZETI EMLÉKEI

A 20. század elején a DGT szén iránt egyre fokozódó igénye szükségessé tette a nagyteljesítményű gépek és berendezések térigényének megfelelő nagy fesztávolságú üzemi csarnokok, akna- és víztornyok, modern tároló tartályok, bunkerek és silók, valamint egyéb vízügyi objektumok létesítését. Az acél, a vasbeton, az üveg építészeti alkalmazása már lehetővé tette a funkcionális szükségszerűség mellett az ipari formák esztétikus megjelenítését.

A DGT által 1913-30 között létesített, mai elhagyatottságukban is impozáns, korszerű építészeti technikával megépített ipari létesítmények nemcsak koruk színvonalán voltak jelentősek, hanem a vasbeton építészet ma is maradandóan szép példái. A Szent István-akna és a Széchenyi-akna tornyai, a meszesi lakótelep ellátására épített és ma is rendeltetésszerűen működő fehérhegyi víztorony, mindkét bányauzem kompresszor gépháza, az egykori újhegyi erőmű és a remiz, a (sajnos berobbantott) vasasi duzzasztómű kiemelkedő ipartörténeti emlék, rajtuk az ipari építészet új korszakának stílusjegyei mind megtalálhatók.

A század első negyedében létesített épületegyüttesek technikai felszereltségükkel, műszaki, technikai, technológiai, igazgatási és szociális jellegű infrastruktúrájukkal az ötvenes évek túlfeszített fejlesztési időszakáig képesek voltak a változó követelményeknek magas színvonalon megfelelni, és a kilencvenes évek bányabezárásáig rendeltetésszerűen működni.

Utódaink megismerhetik és értékelhetik a kor szellemiségét, építészeinek, alkotóinak magas színvonalát, mert a jelenleg ipari emlék értékű épület-együttesek, így a Széchenyi-aknai üzemi épületek, az egykori kolónia megmaradt része,

¹² Lásd: Huszár Zoltán: Pécs és a Dunagőzhajózási Társaság. In: Pécsi Szemle 1998. ŐSZ-TÉL, 69-84.p.

¹³ Lásd: 7. sz. jegyzet

¹⁴ Lásd: 6. sz. jegyzet

néhány újhegyi üzemi épület védettsége rövidesen megoldódni látszik. Keresik megtartó funkcióját az István aknai toronynak és bányaháznak is.

A FEJLESZTÉS KÖRÜLMÉNYEI ÉS ELISMERÉSE

Jičínský koncentrációs és fejlesztési programjának megvalósítását kora történelmének és körülményeinek ismerete teszi számunkra igazán értékesé. Az I. világháború okozta korlátozások, létszám- és anyagihiány mellett kellett fejlesztenie és közben gazdaságosan termelnie. A háborút követő politikai káosz, a Csehszlovákia és Magyarország közötti hadműveletek, a szerb megszállás, az azt követő jóvátételi szállítások, a trianoni békeszerződés utáni bizonytalan politikai és gazdasági helyzet mind nehezítették és késleltették a program végrehajtását. Nem kevesebb gondot okozott a monarchia szétesése mellett a fejlesztéshez szükséges tőke előteremtése. Jičínský mindvégig élvezte a magyar hivatalos körök bizalmát és kitartóan folytatta terveinek megvalósítását.

Balról: Urbanics Kálmán országgyűlési képviselő, Littke Dezső cégfőnök, dr. Paulikovics Elemér az Orsz. Mentőegyesület ig. főorvosa, Rakovszky Iván, v. belügyminiszter, az O.M.E. elnöke, dr. Fischer Ferenc főispán, Oberhammer Antal országgyűlési képviselő, dr. Jaroslav Jičínský bányai főtanácsos, 1928. május 29.

Elméleti kutatási és gyakorlati fejlesztési tevékenysége európai ívű publikációs tevékenységében is lemérhető. 1917 és 1931 között hét cikke ismert a *Montanische Rundschau* hasábjain, de írt a *Bányászati és Kohászati Lapok*, az *Österreichische Berg und Hüttenwesen*, a *Glückauf*, a *Mining Ingenieur* részére is.

Német és angol nyelvű publikációiból ismerte meg Európa szakmai elitje a bányagáz-kitörésekkel, magas közethőmérséklettel küzdő pécsvidéki bányák koncentrációs fejlesztését.

A püribami Bányászati Főiskola "bányalétesítési és a bányatudományok fejlesztése terén kifejtett eredményes tevékenységéért" 1922-ben honoris causa doktorrá avatta.¹⁵ Horthy Miklós kormányzó "a hazai szénbányászat terén kifejtett eredményes és értékes szolgálatai elismeréséül" 1928-ban magyar királyi bányügyi főtanácsosi címmel tüntette ki.¹⁶

Miután sikerrel befejezte a pécsvidéki szénbányászat kora európai élvonalának megfelelő korszerűsítését, 1930-ban újabb fejlesztési tervet nyújtott be a bécsi vezérigazgatóságnak. A Társaság pénzügyi helyzete és az általános dekonjunktúra miatt azonban javaslatát nem fogadták el. A 60 éves Jičínský nyugdíjazási kérelmét a Társaság 1931. január 1-jével tudomásul vette.

NÉHÁNY MONDAT JIČÍNSKÝ EMBERI VONÁSAI RÓL

A még az utóbbi évtizedekben élő emlékezőkkel való beszélgetés és emlékezéseik alapján a pécsiek igen nagy tudású és kiváló szervezőképességű szakembernek ismerték meg. A DGT-nél természetes volt a német nyelv használata, de Jičínský kedvelt néhány, a cseh nyelvet jól beszélő, származásra vele azonos, morva nemzetiségű felügyeletet, így egy szabolcsi bányamesterrel is többször elbeszélgetett. Egy alkalommal elmondta, hogy eredetileg az új aknát kb. 1 kilométerrel északabbra tervezte (a mai István III. akna környékére), de a DGT bécsi igazgatósága azért nem fogadta el javaslatát, mert az akna termelésbe lépése 3-4 évvel későbbre toldott volna el. Így viszont az akna védőpillére a mélység felé egyre jelentősebb szénvagyont kötött le, a szintenként egyre növekvő pillérben egyre hosszabb improduktív főkereszt- és főszállító vágatszakaszokat kellett kihajtani.

A centralizációs programban jelentős feladatot ellátó mérnököket rendszeresen küldte nyugati tanulmányútra, de előfordult, hogy egy néhány éve itt dolgozó fiatal bányamérnök maga kérte, hogy tanulmányozhassa Alsó-Ausztria sújtólégveszélyes bányászatát. Azonnal kiadatta négyhavi illetményét, kiküldetési díját és kapott egy általános szabadjegyet, meg egy nagyon jó ajánlólevelet kedves bányagazgató kollegájához. Kéthetenként írt beszámoló leveleit, a szórendi hibák piros betűs javításával kapta vissza Grünbachból való hazatérése után.

Az ő társasági életéről közvetlenül nem tudunk, de megemlékezésből tudjuk, hogy felesége cseh születésű, németül és franciául szépen beszélő intelligens és fess asszony volt, aki szerette a zenét, a társaságot, nagy háztartást vezetett.¹⁷ Az 1920-as évek második felében rendszeresen meghívta farsangi vacsorára nemcsak a vállalati vezetőket, hanem a fiatal mérnököket is. Nagyon szeretett és tudott is táncolni. 1929-ben a pécsi Nemzeti Casinóban bálon látták vendégül a munkatársakat, ugyanazon év nyarán pedig nagy társaságot vendégeltek meg

¹⁵ Lásd: 2. sz. jegyzet

¹⁶ Személyi hírek. Bányászati és Kohászati Lapok, (1928) LXI. évf. 176.p.

¹⁷ Zsolnay Margit szóbeli közlése alapján ismert, hogy rendkívül baráti szálak fűzték a Zsolnay családhoz (a szerkesztő megjegyzése)

Drávaszabolcson egész napos kiránduláson. Kiegyensúlyozott, jó házasságuk alapján fentiek ismerete közvetve férjéről is véleményt nyújt. Tudjuk, hogy nyugdíjas éveiben szeretett vadászni, feltehetően korábban is, de mecseki vadászatairól, emlékező híján nem tudunk.

NYUGDÍJAS ÉVEI

Rossitzba visszatérve az igazgatótanács elnökévé választották, majd szeptemberben a nyugalomba vonuló nagyhírű L. Kirschner professzor Bányaművelés I. tanszékének vezetését bízták rá a püribami Bányászati Főiskolán.

A fiatal bányamérnök generáció oktatása mellett fontosnak tartotta nevelésüket, fel tudta ébreszteni igyekezetüket és tudásvágyukat. A gyakorlati oktatás fontosságát ismerve sorba látogatta hallgatóival a csehszlovák, sőt a határon túli bányaterületeket is. A bányajárások utáni szakmai megbeszélések alkalmával mindig átadta saját tapasztalatait is. Az inkább apai, mint oktatói kapcsolatot és kölcsönös bizalmat erősítették az ilyenkor a hallgatókkal együtt töltött, bensőséges hangulatú esték. Előadásainak két jegyzetét is saját költségén adta ki.

Püribami tevékenységének 1939-ben, az Anschluss után a cseh főiskolák bezárása vetett véget. Munkabírását, lelki és fizikai frissességét vadász és hegymászó szenvedélye mellett haláláig keresett és megbecsült szakértői tevékenysége igazolta, ugyanis 1945 után is gyakran kérték fel bányászati problémák megoldására. 1954-ben a Pécsi Szénbányászati Tröszt akkori igazgatója meghívta Jičínský Jaroslavot, de a csehszlovák hatóságoktól nem kapott útlevelet.

1959. május 2-án hunyt el Prágában, tiszteletreméltó 89 éves korban.¹⁸ Haláláról nem értesült a Pécsi Szénbányászati Tröszt. Először halálának 30 éves évfordulóján jelent meg róla rövid ismertetés, utólagos tiszteletadásként a pécsi szénbányák nagy alkotójának.¹⁹

Fia, szintén **Jaroslav**, a testvér-szakma kohászatot választotta hivatásul. A család pécsi tartózkodása idején, az 1920-as évek derekán szerzett oklevelet a püribami Bányászati Főiskola kohászati szakán. 1945 után magas vállalati és iparági beosztások ellátása közben 1952-ben koholt vádak alapján 22 évi börtönbüntetésre ítélték, ahonnan csak 1958-ban szabadult. A börtön terhét egyedül az enyhítette, hogy a belügyminisztérium műszaki alakulata szakmai tervező munkán foglalkoztatta,²⁰ ugyan úgy, mint nálunk apja két egykori munkatársát, dr. Rihmer Lászlót és Wietorisz Róbertet, akikkel hasonló körülmények között az épülő Kazincbarcika terveit készítették.

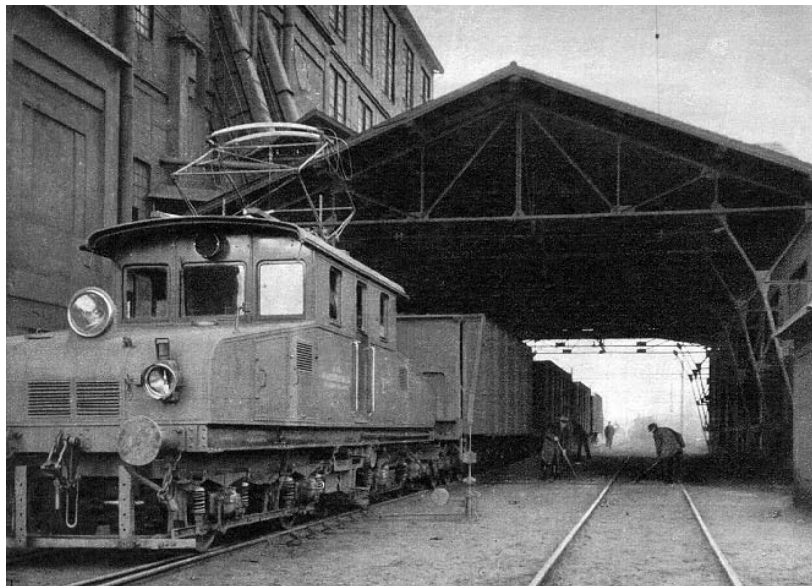
¹⁸ Lásd: 2. sz. jegyzet

¹⁹ Lásd: 6. sz. jegyzet

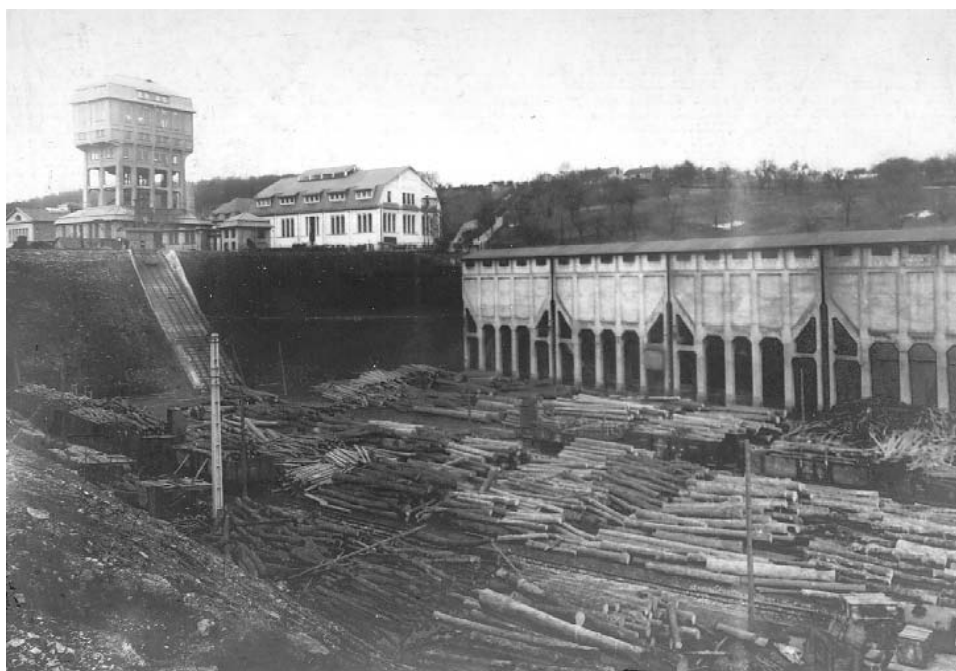
²⁰ Lásd: 2. sz. jegyzet

MENDLY LAJOS

Szénfogadás az Előkészítőműnél

A Széchenyi-akna déli irányból

JAROSLAV JIČINSKÝ

Leszállás előtt Széchenyi-aknán

Volt Legényszálló, a pécsbányatelepi kórház

A Széchenyi-akna szállítóakna tornya

Társulati templom Pécsbányán

MENDLY LAJOS

Szent István-akna

Legényotthon Szent István-aknán (a hetvenes években lebontották)

JAROSLAV JIČÍNSKÝ

Vasasi lakótelep

A vasasi duzzasztómű (1975-ben berobbantották)

CSERTA PÉTER

A PÉCSI ERŐMŰVEK TÖRTÉNETE II.

A „KISBŐVÍTÉS”

1953-ban a Nehézipari Minisztérium hőszolgáltatási célból meghosszabbította az újhegyi erőmű üzemben tartását és elrendelte rekonstrukcióját, valamint a Bőrgyár és az újhegyi gőzfogyasztók igényének kielégítésére kötelezte. Az új erőmű tervezésekor a fentiekre tekintettel hőszolgáltatást nem vettek figyelembe.

Az 1958-ban jóváhagyott tervfeladat-módosítás távlati megoldásként kilátásba helyezte az első hárommal azonos gőznyelésű fűtőturbina beépítését. A nyolc-kazános kiépítettség is ezen lehetőség irányába mutatott.

Az ERŐTERV 1958-ban elkészítette a IV. gép beruházási programját, de az jóváhagyásra nem került. Ugyanis ismeretlen volt a hőigény, s a rendelkezésre álló kazánkapacitás. Folytak azon kísérletek, melyek a 60 tonna/óra kapacitású kazánok 65-ös terhelhetőségét vizsgálták.

1964-ben megállapították, hogy napi 4 órán keresztül a kazánok 65-ig terhelhetők. A tüztéri salakosodás által korlátozott időtartam csúcsidejében így 1-1,2 megawatt nagyságú többlet teljesítményt biztosított kazánonként.

Tisztázódott a hőigény is. Ezen információk birtokában a Nehézipari Minisztérium elrendelte, hogy Uránváros fűtését az új hőerőműből kell megoldani, s míg ennek lehetősége nem biztosítható, az új erőműben az 1962-ben felállítandó fűtőközpont hőcserélőit az újhegyi erőműben termelt gőzzel kell fűteni. Újhegyről gőztávvezetéken érkező gőzzel fűtötték 1964-ig, az újhegyi üzem végleges leállításáig.

1962-ben helyezték üzembe a Hőerőmű és a Tüzér utcai elosztó hőközpont között kiépített kb. 6 km hosszú, magasan vezetett forróvízrendszer csővezetékét. Az előremenő víz hőmérséklete 130, a visszatérőé 70 fok C volt.

A IV. sz. turbógép-csoportot is a gépházba telepítették és 1964. október 7-én kapcsolták rá a hálózatra.

Az 1962-ben üzembe helyezett távfűtési forróvízrendszer a használati melegvíz-ellátást még nem biztosította. A hazai fűtőközpontok általában kétlépcsősek, ahol a fűtőrendszerben cirkuláltatott forró vizet két lépcsőben, két hőcserélőben állítják elő. Az alaphőcserélőben kb. 100-105 C fokra, a csúcshőcserélőben 130-150 C fokra fűtik a távvezetékéből visszaáramlott, nagynyomású, primér vizet, mely a városba visszatérve az alközpontokban a hőcserélőkön keresztül 60-90 fokra melegíti fel a lakások radiátoraiiban keringő melegvizet. A csúcshőcserélőkre tehát csak hidegebb időben, mínusz 5 fok alatt van szükség. Az őszi-tavaszi időben a kisnyomású gőzzel fűtött alaphőcserélőben állítják elő a rendszerben keringtetett primér vizet, és csak a téliesre forduló időben helyezik üzembe a csúcshőcserélőket.

A primér vizet az erőműben elhelyezett nagynyomású keringtető szivattyúk tartják állandó körmozgásban. Az erőműben felfűtött forró vizet nagyátmérőjű, hőszigetelt, magasban vezetett csőrendszer juttatja a városba, illetve lehűlt állapot-

ban vissza az erőműbe. A városba telepített alközpontokban ez a primér víz fűti fel azokat a hőcserélőket, ahol a radiátorokba menő melegvíz képződik.

Az erőműben elhelyezett alaphőcserélőket 1,2-1,4 bar nyomású, nagyrészt munkát végzett gőzzel, a csúcshőcserélőket 6-10 bar nyomású részben munkát végzett gőzzel fűtik fel, az igényelt hőmennyiség függvényében. Ezek a gőzök a turbinák megcsapolásaiból, ún. *elvételi csomópontjaiból* származnak. A hőcserélőket gőzzel fűtik, de nem mindegy, hogy a kazánokból származó *éles* gőzzel, vagy pedig turbinákban már részben munkát végzett gőzt használnak erre a célra.

Ha a kazánban termelt gőz nyomását, ill. hőtartalmát részben mechanikai energiává, azaz villamos energiává alakítjuk, igen *olcsó* energiához jutunk. A villamos energiává történő átalakítás hatásfokát akár háromszorosára is emelhetjük.

Tisztán kondenzációs üzemben a gépbe vezetett 130 t gőz teljes egészében végigáramlik a turbina-lapátsorok között és 30 megawatt órában villamos energiát termel. Előfeltétel, hogy kellő hőfogyasztói igény jelentkezzen. Például a gőzt télen-nyáron használó ipari üzem. A fűtés csak szezonális jellegű, s így korlátozza a fűtőturbina egész éves kihasználását.

A SZÁZ MEGAWATTOS „NAGYBŐVÍTÉS”

1959-ben az alaperőmű első gépegységének szerelési munkálatai még folyamatban voltak, amikor 1959. augusztus 7-én megállapodás született Magyarország és a Szovjetunió között a Pécsi Hőerőmű 2 x 50 megawattos gépegységgel és hozzátartozó kazánokkal való bővítésére. A hazai villamosenergia-igények rohamos növekedése, a Mecseki Szénbányák termelésének felfutása, a MÁV dízelesítése, valamint a Pécsi Brikettgyár leállításából eredő szénfelesleg indokoltá tette a bővítést. A beruházási programot 1960. január 15-én hagyták jóvá.

A nagybővítés tervei két változatban készültek, zárttéri és fél-szabadtéri kazánházzal. Ez utóbbi változatnál a kazánok utófűtő felületei szabadtéri megoldású kazánszerkezetekben, fél-szabadtéri kivitelezésben vannak elhelyezve. Az illetékesek, részletes elemzések és a kazánok készülségi állapotára is tekintettel, a zárttéri kazánok mellett döntöttek.

A tervfeladat jóváhagyásának időpontjában az 50 megawattos turbinákat még szovjet szállításban tervezték. Az oroszországi erőműben szerzett kedvező tapasztalatok birtokában magyar gyártmányú Láng turbinákra esett a választás. A turbina is, a generátor is azonos az Oroszlányi Hőerőműnek szállított gépekkel, ahol a generátor kapcsokon mért 50 megawattos teljesítmény, a 90 bar gőznyomás és 535 C gőzparaméterek is változatlanok.

A generátorok, szemben a 30 megawattos gépegységekkel, léghűtés helyett hidrogén hűtésűek. Ezek a generátorok, a hidrogén kedvezőbb tulajdonságai miatt kisebbek, mint a hasonló teljesítményű léghűtésűek. Még egy 100 megawattos generátor vasúton is szállítható, ugyanis belefér egy vasúti úrszelvénybe. A generátor forgó- és állórészében, ill. azok tekercselésében fejlődött hő a forgórész mindkét végén elhelyezett ventilátor által cirkuláltatott hidrogén gáz szállítja ki a generátorból, és adja át gázhűtők segítségével a hűtővíznek. A nagyfordulatszámú tengely kivezetésénél a gáztömörséget az ún. *tengelyzárak* biztosítják túlnyomású

záró olaj segítségével. A felmelegedett hidrogéngázt óránként 200 köbméter víz hűti vissza. A hidrogéngáz kiváló hűközeg, de ugyanakkor gondokat is okozhat. A hidrogén ugyanis levegővel keveredve veszélyes robbanóanyagot alkot. A legmondosabb tűzvédelmi intézkedések, ill. rendelkezések mellett a gépház építészeti kialakításánál is figyelembe kellett ezt venni. Az 50 megawattos generátorok térségében nyílásokat kellett kialakítani, ahol a generátorokból megszökött hidrogén a szabadba távozhat. Egy üzemzavar, így a tengely, vagy a tengelyzárak megsérülése hidrogénszökést okozhat. A generátor gázterének köbtartalma 40 köbméter, s feltöltéséhez 44 db hidrogénpalackra van szükség.

A kazánok, a fő-gőzvezetékek és armatúrák szovjet gyártmányok. A kazánok szerelését megkönnyítendő 30 tonnás híddaru állt a szerelők rendelkezésére.

Az 50 megawattos turbinákból fűtési célokra gőzkivételt nem terveztek. Az új egységek, kazánok és turbinák *blokk-kapcsolásban* készültek, ami azt jelenti, hogy egy-egy kazán meghibásodása esetén a turbinával is le kell állni, szemben az alaperőmű kapcsolásával, ahol bármelyik kazán bármelyik gép felé szolgáltathat gőzt, a gőzvezetékek keresztbe történő kapcsolásával.

A 210 tonnás kazánoknál 2-2 malom őrli a szenet. E kazánoknál a tüzelési rendszer zárt, vagyis a malomban szárítás közben keletkező párák és a szénporleválasztó rendszerben maradó szénpor a tűztérbe kerülnek, szemben az alap erőművi kazánok nyitott rendszerével, ahol ezek a füstgázba jutnak. A malmokat 2880 kcal/kg fűtőértékű szén tüzelésére tervezték. A kazánok állandó teljesítménye 210 tonna/óra, a túlhevítő utáni gőznyomás 100 bar, hőmérséklete 540 C. Egy-dobos, meredekcsöves kazánok, ahol a dob falvastagsága 89 mm, hossza 14 m, átmérője 1600 mm. A tűztér térfogata 1220 köbméter.

A megőrölt és szénporbunkerben tárolt szénport, adagoló-rendszeren keresztül 405 C fokú forró levegő szállítja az égőkhöz. Kazánonként 3-3 szénporégő van beépítve. A kazánok indítását, felfűtését pakura égőkkel biztosítják, ezek stabilizálják a tűzteret gyengébb szénminőség esetén is.

A kazánokból kilépő, porral terhelt füstgázokat szovjet gyártású szűrőrendszer szűrte ki. Miután ez a rendszer nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, egy lipcsei cég kapott megbízást a filter-rendszer rekonstrukciójára. A szovjet mechanikus leválasztó térségbe szerelt német filter mint első fokozat működik. A nyolc leválasztó mezőből álló második fokozatban tisztul meg teljesen a füstgáz, s a leválasztott pernye fluid-ágyas csatornákon keresztül jut a keverő csészékbe, majd vízzel keverve, zagy formában a zagyterre. (A fluid-ágyas csatorna *lebegtetett* állapotban szállítja a pernyét, mely ebben az állapotban úgy viselkedik, mint a folyadék. A lebegést a csatorna felső részében, a csatorna légterét felező filc-lemezen keresztül átszivárgó levegő tartja fenn.

A por-pernyeszemcsék közel 99,7 %-os leválasztását 35-70 ezer voltos egyenáram biztosítja, melyet szelén egyenirányítóval állítanak elő. Egy tonna sa-lak-pernye eltávolításához 15 tonna vízre van szükség, melynek nagy részét a szilárd részecskék leülepedése után visszaszivattyúzzák az erőműbe.

A tűztérben képződő salak vízzel telt teknőbe hullik. Összetörés után, vízzel kevert állapotban, a filterek alatt képződött pernyével összekeverve ugyancsak csővezetéken keresztül, zagy formájában jut a zagyterre.

Az alaperőműben képződő pernye-salak eltávolításához, ill. a veszteségek pótlására Duna-vizet használtak. A 100 megawattos bővítésnél, Magyarországon először, biológiailag tisztított szennyvíz szolgált e célra, melyet tisztítómű állított elő, Duna-vizet váltva ki ezáltal. A szennyvíz tisztítás és fertőtlenítés után kerül felhasználásra.

Az 50 megawattos gőzturbinák a Láng Gépgyárban készültek 1961-ben. A turbina óránkénti gőznyelése, maximális terhelés esetén 187 tonna/óra, hűtővíz-szükséglete 8240 köbméter/óra. A turbina háromházas, kondenzációs, reakciós turbina, két sebességfokozatú Curtis kerékkel, a nagynyomású részben 22 reakciós lapátsorral. A középnyomású részben 22 reakciós lapátsor, majd a kisnyomású részben kétszer hat lapátsoron áthaladva lép ki a gőz a kétrészes kondenzátorba, melynek hűtőfelülete 2 x 2 ezer négyzetméter. A két kondenzátorrészben áthaladó víz mennyisége 7940 köbméter/óra.

A kisnyomású és középnyomású turbinarészt felső vezetésű átömlő-cső köti össze. A gépbe beömlő gőz mennyiségét, a terhelés függvényében négy szelep szabályozza. A kondenzátorok hűtővíz-szükségletét négy szivattyú biztosítja. Ezek nem a gépházban, hanem egy külön helyiségben, a hűtőházak térségében vannak elhelyezve és 2 m átmérőjű hűtővíz-vezetéken szállítják a kondenzátorokba a megfelelő mennyiségű hűtővizet. Egy-egy szivattyú 4900 köbméter vizet szállít óránként. A szivattyúkat 400 kW-os motor forgatja.

A 100 megawattos bővítés három újabb hűtőház telepítését tette szükségessé, melyek hasonló kivitelűek az alaperőmű hűtőházaival. A hűtőházak nagymértékű párolgása miatt a hűtővizek „betöményednének.” Ezt elkerülendő, folyamatos sótalánítással a víz részét elengedik és a zagyrendszerben hasznosítják.

A „torlasztás”

Az 1962-ben beindult távfűtőrendszer hőigénye rohamosan növekedett. A növekvő hőigények kielégítésére megépített fűtőközpont gazdaságos ellátása érdekében átalakították az üzemben levő 50 megawattos turbinákat. Torlasztó elemet építettek be a kisnyomású átömlő vezetékbe. A turbinák kismértékű átalakításával alkalmassá tették a tisztán kondenzációs üzemre tervezett turbinákat hőszolgáltatási célú igénybevételre is. A torlasztó rendszer kiépítése után a fűtőközpont alaphőcserélőjét is torlasztott gőzzel lehet működtetni. 1974. október 15-én vezették be a jelentős újítást, mely nem csak műszaki, hanem gazdasági vonatkozásban is jelentős eredményeket hozott.

Új fűtőturbina

A hőigények további növekedése tette szükségessé a III. sz. kondenzációs turbina lebontását, és helyébe egy változó ellennyomású fűtőturbina felszerelését. Az új, kétházás fűtőturbina 1979-ben fejezte be próbaüzemét. Kondenzátora nincs,

a munkát végzett gőz hőtartalmát a géphez kapcsolódó III. sz. fűtőközpontban adja le, fűtve annak alaphőcserélőjét.

REKONSTRUKCIÓ

1983-ban, a vállalat megalakulásának 25. esztendejében kezdődött meg a nagyszabású felújítás. A pécsi erőmű berendezéseinek műszaki állapota, a Mecseki Szénbányák termékei között megjelenő energetikai szénféleségek gazdaságos felhasználása és a pécsi távhő-ellátás forrásoldalának hosszú távú biztosítása voltak azok a legfontosabb indokok, melyek a sokéves programot motiválták: emelje a technikai színvonalat, bővüljön az erőmű kapacitása, csökkenjen a nehéz fizikai munka, a technika egészüljön ki az irányítórendszer korszerűsítésével és a gazdaság teherbíró képessége határáig a környezetvédelmi célok megvalósításával. Ezek voltak a legfontosabb céljai a rekonstrukciónak. A célok megvalósítását két ütemben tervezték.

Az I. ütemben a két szovjet gyártmányú gőzkazánt szlovák gyártmányú gőzkazánra, és a két 50 megawattos Láng-Ganz turbógenerátort 60 megawattosra cserélték le, az utóbbit a turbina részbeni cseréjével. Ez a beavatkozás 20 megawatt többlet villamos energia teljesítményt biztosított.

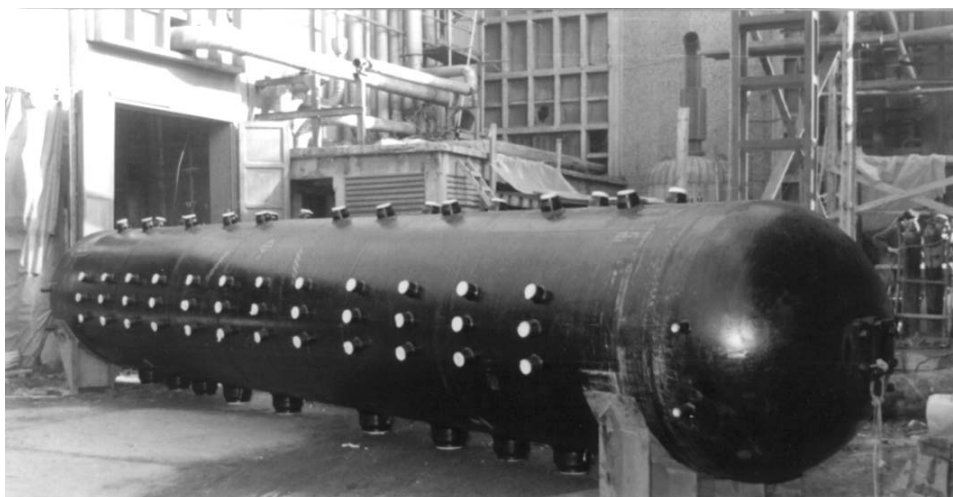
A II. ütem keretében négy 160 tonnás kazánt építettek be a nyolc alap erőművi kazán helyébe.

A rekonstrukció legfontosabb üzembiztonsági és gazdaságossági indítékai: Az 1959-1964 közötti időszakban megépített szovjet kazánok forrcsőveiben a lyuk korróziós meghibásodások oly gyakoriak voltak, hogy a részleges csőcsere már nem volt kellően hatásos. A nagydobok kifáradtak. A léghevítők elhasználódtak annak ellenére, hogy egyszer már cserélték azokat. A túlhevítők és kazánfalazat cseréjére szorult. A légtömörség annyira leromlott, hogy a tüztérben már nem volt tartható az előírt légfelesleg. A filterek elavultak, a fő-gőzvezeték cseréjét a magas üzemóraszám is indokolta. A két kazán, egyenként három millió tonna szenet dolgozott fel, jelentős koptatóhatás mellett. A két blokk teljesítőképessége és a kazánok hatásfoka növekedett, a turbinák fajlagos hő-fogyasztása csökkent. A teljesítőképesség-növekedés szénbázisa a Mecseki Szénbányák bejelentése alapján biztosított volt.

A környezetvédelemmel kapcsolatos indítékok: A távfűtés már a rekonstrukció előtti időben is nagymértékben hozzájárult a város légterének javításához. 1986. szeptember 1-jén 27 534 lakás, 511 közintézmény és 79 egyéb ipari hő-fogyasztó igényét elégítette ki az erőmű. A rekonstrukciót követő időben a fűtőközpont már 45 000 lakás és az ezekhez kapcsolódó közület hőigényét tudta biztosítani. A rekonstrukció I. üteme során jó hatásfokú pernyeválasztókat építettek be a 9. és 10. kazánhoz, így a szerződésben vállaltak szerint a porkibocsátás is csökkent. Napirendre tüzték a füstgázok kénmentesítését is, erre azonban pénzügyi fedezet hiányában csak később kerülhetett sor. A kazánokat szlovákiai kazángyár gyártotta és 1985-1986-ban kezdte meg a gőz termelését. Meredek-csőves, sugárzó rendszerű kazánok ezek, ahol újdonság, hogy a négyzetes keresztmetszetű tüztér gáztömörségét a membránfalak hegesztett kialakítása biztosítja.

A szenet kazánonként két darab golyós malom őrli. A tüztér melletti második huzamban helyezték el a túlhevítőt és a tápvíz előmelegítőt. A kazán hatásfoka maximális terhelésnél 83 %-os.

A 240 tonna/óra kapacitású kazándob beemelés előtt

A nyers-szén szárítására, szállítására 400 fok C hőmérsékletű füstgáz szolgál, melyet a léghevítőből nyernek. A megfelelő minőségű, ill. finomságú őrlemény a leválasztó ciklonba, majd a porhombárba kerül. A legfinomabb szénpor szemcsék páraégőkbe kerülnek és a tüztérben elégnak. Az őrlőrendszer tehát „zártkörű”.

A megőrölt szénpor főégőkön és páraégőkön keresztül jut a tüztérbe. A begyújtást és támasztást a szénporégők tengelyébe szerelt kombinált olajégők biztosítják. A levegő-szénpor keverék 18 m/sec sebességgel áramlik az égőkbe, s a szénpor 3-4 másodpercet tartózkodik a tüztérben, ahol kiég.

Az égők óránként 70 t szenet szállítanak a tüztérbe, 83,5 % kazánhatásfokot elérve. A tüztér salak hidraulikus, a filter alatti pernyegyűjtő berendezés pneumatikus elven működik. A tüztérből kikerülő salakrögöket törőberendezés zúzza szét, szállítható méretűre. A szénőrli malom töltete: 32 tonna 40 mm-es átmérőjű és 23 tonna 50 mm-es acélgolyóból áll.

A füstgázokat háromrészes elektrofilter tisztítja meg. Az első fokozatban a füstgáz pernyetartalmának 90, a másodikban 8, a harmadikban 2 %-ától szabadul meg a füstgáz.

Irányítástechnika

Az erőműben felszerelt hőtechnikai műszerek és szabályozó berendezések üzembiztos és gazdaságos működtetését, állagmegóvását és ellenőrző mérések végzését írja elő az ügyrendi szabályzat az irányítástechnikai üzem részére. Az alaperőmű irányítástechnikáját a nyugat-berlini ASKANIA cég szállította, a mérés-

technikai készülékek az osztrák NORMA gyár termékei. Az órlőberendezés, a turbina és tápház irányítástechnikáját a csehszlovák REGULA cég gyártotta.

A 60 tonnás kazánok tüztérnyomás szabályozóval, frissgőz-hőmérséklet szabályozóval, dobvízszint szabályozóval, nyomásteljesítmény szabályozóval és égéslevegő szabályozóval vannak ellátva. Az üzem által kifejlesztett gőzelosztó automatika a gőztermelés kazánok közötti egyenletes vagy programozott elosztására, ill. a gőzelosztás folyamatos szabályozására alkalmas.

A terhelésváltozások kedvezőtlen hatásainak csökkentésére két részből álló erőművi terhelésszabályozó (ETA) automatikát építettek be. A *Tehereosztóban* elhelyezett berendezés a hálózat frekvenciájában beálló változások alapján a rendszer erőműveit olyan irányban befolyásolja, hogy azok megfeleljenek a szabályozás feltételeinek, az energiarendszer igényeinek. Az *erőművekben* beépített szabályozó berendezés a központi tehereosztóból kapott utasításoknak megfelelően úgy szabályozza az energiatermelést, hogy az megfeleljen az erőmű ill. az energiarendszer gazdaságos üzemének.

Az 50 megawattos blokkok üzembe helyezését követően került sor egy speciális hővédelem, a lángőr-védelem bevezetésére. Ezt az erőmű saját fejlesztésében dolgozta ki. Ennek ott van kiemelt jelentősége, ahol többfajta szén keverékét tüzelik. Ez Pécsre különösen jellemző, ahol 7-8, esetenként 9-10 szénfésülés áll rendelkezésre, és rendszeresen 3-4 fajtából állítják elő a hombárokba feladott üzemi keveréket.

Hazai vonatkozásban egyedülálló tény, hogy a friss bányaszén mellett meddőhányóból kitermelt, igen változó tulajdonságokkal bíró hányóhulladékot is el kell tüzelni. A lángőr bevezetésének első lépése egy folyamatosan működő izotópos készülék üzembe helyezése volt, mely folyamatosan vizsgálja a gumiszalagon áramló szén minőségét. Ezt a Berthold-féle, reflexiós elven működő szénfűtőérték-mérő rendszert a Pécsi Hőerőmű és a Villamosenergia-ipari Kutató Intézet szakemberei adaptálták a pécsi szállító rendszerre.

A sugárforrás a szállító gumiszalag alatt helyezkedik el, s a visszavert sugár intenzitása között függvényeszerű kapcsolat áll fenn. Ezt a kapcsolatot használják fel a szénminőség folyamatos ellenőrzésére, későbbiekben a szénkeverés automatizálására. A lángőr alapvető funkciója az, hogy láng elhalványuláskor két pakura égőt helyezzen be a láng stabilizálása céljából. Illetve a stabilitás sikertelensége esetén, bármely okból történő lángkialváskor a tüztérbe jutó valamennyi tüzelőanyagot letiltja, és ezt a kezelőszemélyzet számára fény-, vagy hangjelzéssel jelezzé.

A rekonstrukciót követően megmaradtak a hagyományos rendszerű műszerek és beavatkozási lehetőségek. Ezzel párhuzamosan épült ki a CIRISZ számítógépre alapozott üzemellenőrző rendszer. A számítógép blokkonként 500 analóg és 500 két-állapotú jelet dolgoz fel. Blokkonként 16 sémakép tartozik a rendszerhez, melyek közül az egyik az egész blokk összefoglaló ábráját tartalmazza, a többi pedig a sémához illeszkedő részábrákra tagozódik. A sémakép-rendszer a kezelés számára igen jól áttekinthető információt biztosít. A számítógép részletes naplózást végez az időpontok megjelölésével. Feltünteti az egyes berendezések indítását, leállítását, az előre programozott határértékek túllépését. Fontos képet ad az események

időrendi lefutásáról, az üzemzavarok lefutásáról. Két képernyője van. Az egyik a sémaképeket tartalmazza, a másik a figyelt adatokat írja ki blokkonként. Blokkonként 60 szabályozó kört építettek ki.

A szovjet gyártmányú 210-es kazánok szlovák gyártmányú 240-es kazánokra való lecserélése, a turbinák részleges cseréjével, a háromházas, 50 megawattos hazai gyártású turbinák teljesítményének növelését tette lehetővé. Csupán a nagy- és középnyomású részt kellett kicserélni. A 60 megawattos turbina annyiban különbözik 50-es elődjétől, hogy mindkét forgórész egy-egy kiegyenlítő tárcsát kapott a tengelyirányú erők kompenzálására. A torlasztó rendszert nem kellett átépíteni. Változatlan maradt azonban a kisnyomású turbina, minden kondenzációs berendezésével együtt.

Korszerűbb lett a vezérlés és a szabályozás, amikor kiépült az elektrohidraulikus szabályozórendszer korszerűbb változata.

Az erőmű gépháza

PÉCS VÁROS ÉS KÖRNYÉKÉNEK VILLAMOSENERGIA-ELLÁTÁSA

A Pécsi Hőerőmű öt távvezetéken keresztül kapcsolódik az országos energiarendszerhez. Komlón keresztül kettő, Bonyhád, Mohács, ill. Szigetvár felől egy-egy 120 kilovoltos távvezeték épült ki, melyek mindkét irányban szállíthatnak villamos energiát. Innen ágazik le a két beremendi és az uránvárosi távvezeték is. Pécs városát és a környékére települt ipari üzemeket 35 kilovoltos távvezetékek táplálják. A szénbányák üzemait a Széchenyi-aknai, István-aknai és a Szénosztályozó elnevezésű 35 kilovoltos távvezetékek látták el villamos energiával.

PÉCS VÁROS ÉS IPARI ÜZEMEINEK HŐELLÁTÁSA

1944-ben kezdődött meg az ipari célú távhőszolgáltatás, a szénosztályozót, a brikettgyárat, a kokszműveket látták el a Pécsújhegyi Erőműből. Pécs város távfűtésének gondolata az Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület Pécsi Csoportjának összejövetelén merült fel először. Társadalmi munkában kidolgozták a távfűtés szempontjából számításba vehető objektumokat, ill. azok várható hőigényét, s azt a város rendelkezésére bocsátották. Kétvezetékes forróvízrendszer kiépítését javasolták. 1962-ben megkezdődött az ideiglenes fűtőközpontból a forróvíz szolgáltatás.

Az ipari fogyasztók szervezésében a Bőrgyár járt az élen, a nyugati ágon. A keleti ágat 1964-ben, a déli vezetékét (Baromfifeldolgozó) 1977-ben helyezték üzembe. A forróvíz formájában jelentkező hőigények rohamosan növekedtek. A fűtőközpont kapacitását növelni kellett. Előfeltétel a forrásoldal bővítése volt, amit a gépcserék és torlasztás már bemutatott üzembevétele biztosított.

Fűtőközpontok vezérlőterme

A három fűtőközpont jobb kihasználtságát, a gazdaságosság növelését, valamint a tartalékkapacitás szükségességét is figyelembe véve egyesítették a három fűtőközpontot. Az erőművi kazánok állapotában bekövetkező állagromlás a távfűtés forrásoldalának bővítését indokolták, s ezért három, a Paksi Atomerőműben felszabaduló nagy vízterű gőzkazánt szereltek be a rendszerbe. Ezzel biztosították a hőszolgáltatás forrásoldalát kazán meghibásodás esetére is.

1987-ben, a három évtizedes múltra visszatekintő Pécsi Hőerőmű hőszolgáltató tevékenységét az alábbi adatok jellemezték:

Pécs város lakásszáma 62 387

A lakások közel 50 %-a távfűtött 29 183

Ezen belül 540 közületet és 45 ipari jellegű fogyasztót lát el a Hőerőmű.

Pakura-tárolás – szolgáltatás

A 100 megawattos bővítés keretében kiépített két 1000 köbméteres pakura tárolóból 1965-ben kezdték meg a pakura szolgáltatást két külső intézmény, az Orvostudományi Egyetem és a Patyolat vállalat részére. E szolgáltatással kettős célt értek el. A két medence jobb kihasználását érték el, ugyanakkor lehetővé tették a két vállalatnál a jóval drágább tüzelőolaj kiváltását pakurával, a költséges lefejtő átlomás kiépítése nélkül.

Mind több ipari üzem és intézmény jelentette be az erőmű pakura rendszeréhez való csatlakozását. A tüzelőolajat kiváltó célkitűzéseket az Országos Energia Hatóság is támogatta, s így létrejött az a központi tároló rendszer, amit eredetileg 2000 köbméterre terveztek, de később 5000 köbméteresre bővült. Az, hogy nyáron 20 %-os kedvezménnyel vásárolhatták meg és tárolhatták, ezáltal mentesültek a 12 %-os felártól, milliós megtakarítást jelentett az intézményeknek.

A KÖRNYEZET VÉDELME

A hőerőmű vezetősége a kezdetek óta szívén viselte Pécs város légterének állapotát, a légtérbe kerülő szennyező anyagok mennyiségének lehető legnagyobb mértékű csökkentését. A sokrétű és összetett feladatok teljesítése révén a nagyváros légterének szennyezettsége lényegesen javult az elmúlt 30 esztendő alatt. A javulás az alábbi okokra vezethető vissza:

A **Pécsújhegyi Erőmű** szénportüzelésű kazánjaiból kiáramló szálló hamu-pernye és korom évtizedeken át szennyezte Pécs légterét, ugyanis a pernye-

Háttérben az újhegyi pernye és salakhányó, és az üzemelő pécsújhegyi erőmű

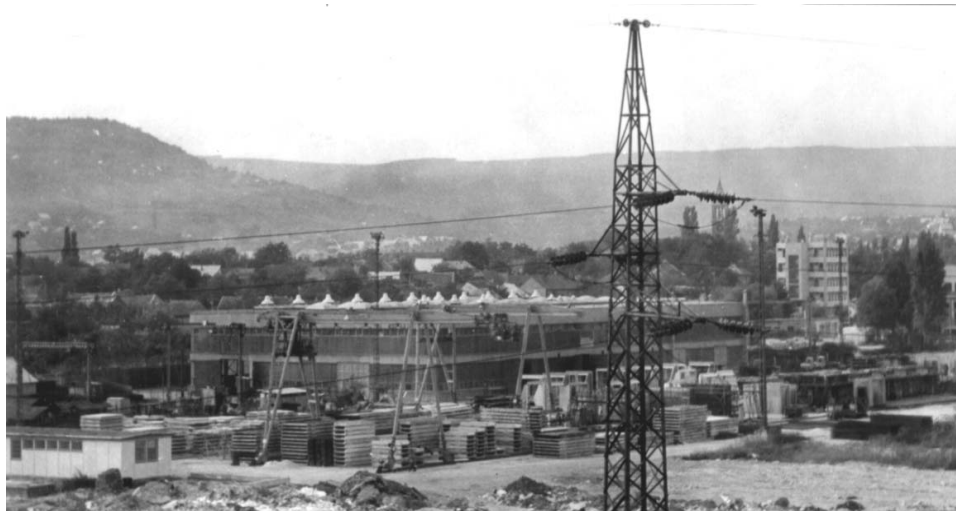

vel-korommal terhelt füstgázokat nem tisztították. Filterek beépítése a matuzsálemkorú kazánoknál már nem volt lehetséges, ezért egyetlen megoldásnak az erőmű végleges leállítása mutatkozott. Ennek lehetőségét teremtette meg az új erőmű, mely átvette az újhegyi erőmű feladatait, és a Pécsújhegyi Erőmű 1964. december 31-ével megszűnt, a porforrást, a fekete füstöt kibocsátó kazánt véglegesen leállították. A hatvanas évek állapotát a 6. sz. fénykép mutatja. Háttérben, baloldalon a volt pernyehányó és az üzemelő pécsújhegyi erőmű, szénmosó és kokszművek, jobboldalon a palahányó hatalmas tömege. Előtérben az új erőmű építkezés felvonalási lakótelepe.

Az újhegyi salak-pernyehányó légszennyező hatásának csökkentésére már 1964 előtt is történtek kísérletek. Vörös László Zsigmond főiskolai adjunktus a pernyehányó oldalában, négy kísérleti zóna kialakításával kilenc növényfajtaival kísérletezett. Megállapította, hogy 20-25 cm vastag városi szemét-borítással, minden vetés nélkül kizöldell a felület és száraz idő esetén jelentős mértékben védi a terepet és megszünteti a porzást. A porzás mentesítése, a hányó elmosatása után, 20 %-os lejtő kialakításával, megoldottnak tekinthető.

E kutatási eredmények a gyakorlatban, üzemi méretekben, nem kerültek bevezetésre, mert az újhegyi salak-pernyehányó anyaga hozzáférhetővé vált az építőanyag-ipar részére, miután a hőerőmű a 70 m magas hegyet elmosatta. Ma már szinte híre sincs az egykori porforrásnak. A Panelüzem hasznosította az ott felhalmozódott több millió tonna nyersanyagot.

Az új erőmű indulásakor füstgázok csak mechanikus elven működő porleválasztó berendezéseken jutottak a légtérbe, s szennyezték a levegőt. Ezt látva az erőmű vezetősége, igen jó hatásfokú, villamos-elven működő elektro-filterek be-

Ipari létesítmények az egykori salak-pernyehányó területén

építését határozta el. SokmilliósWith beruházással NDK gyártmányú elektro-filtereket szereltek be a kazánok és kémények közé, füstgáztisztítási szándékkal.

A leválasztott pernyét vízzel keverve, zagy formájában a zagyterén tárolják, ill. értékesítik. Erőmű-pernyével tömedékelték a pécsi üregeket és pincéket is. A leválasztott pernye jelentős részét a Beremendi Cementgyár hasznosítja. Évente 80-100 ezer tonnát használnak fel adalékanyagul, megtakarítva ugyanannyi nyersanyag kitermelését és annak órleési energiaszükségletét.

A meddőhányó, a palahegy egyben tájrendezési tevékenységet igényel. Újhegyen a Pécsi Hőerőmű a tájrendezést összekapcsolta a hulladékhasznosítással, a meddőhányó éghető tartalmazó anyagának eltüzelésével. A tájrendezés fogalmkörébe tartozik a hőerőmű azon tevékenysége is, mely kapcsán eltüzel az frissen képződő bányászati hulladékot, mely a múltban az újhegyi meddőhányóra került.

A Hőerőmű nem csak egy új hegy képződésétől mentette meg a várost, hanem 1968 óta folyamatosan csökkenti a kb. 12 millió köbméter úrtartalmú meddőhányó térfogatát azáltal, hogy abból évente 200-350 ezer tonna éghető tartalmazó anyagot tüzel el kazánjaiban, szénnel keverve. 1987-ig bezárólag több mint 5 millió tonna hányóhulladékot tüzeltek el az erőmű kazánjaiban.

A palahányó nem csak esztétikailag volt fekete foltja Gyárvárosnak, hanem az éghető tartalmazó szemcsék öngyulladásá fumarola (kéngázos, bűzös gázkitérés) képződéssel járt együtt, a gázok elárasztották Gyárvárost. A meddőféleség azonban csak ott maradhatott meg éghető tartalmazó hulladékszénnek, ahol a kitérítésnél a széniszap-keverék eltömte a légjáratokat, és megakadályozta a szén szemcsék öngyulladását. Egy tonna felhasználható hulladék kitermelése érdekében kb. fél tonna salakot kellett eltávolítani. Ez a „letakarítási mutató” kedvezőnek mondható, ugyanis a mecseki külfejtésekben 1 tonna szén kitermelése érdekében 5-7 tonna meddőt kell eltávolítani.

Az ötmillió tonnát meghaladó hányóhulladék energetikai szenekbe keverve sok tízezer tonna szénhidrogén megtakarítását tette lehetővé.

Az újhegyi bányameddő a kitermelés előtti években

A pécsi távfűtési rendszer forrásoldalának, a fűtőközpontoknak kiépítésével és üzembevételével igen sok kis és közepes kapacitású ipari kazánteletet és légszennyező kéményt lehetett felszámolni, megszüntetni. Nemcsak a városba települt ipari üzemek alacsony kéményeinek légszennyezését szüntette meg a kiépült gőzvezeték rendszer, de mentesült a város a szén- és salakszállítás, a tárolás járulékos szennyezéseitől is.

A távfűtés beindulása a leggazdaságosabb hőszolgáltatási technológia kialakítását tette lehetővé. Ha csak a 29 183 távfűtött lakást vesszük alapul, s lakásonként csak két kéménnyel számolunk, közel 60 000 füstölő kémény szennyezésével kellene napjainkban számolni. A jobb hatásfokú filterek beépítésével az akkor érvényes „norma” alá csökkent a hőerőműből származó porterhelés a KÖJÁL mérései alapján.

A letárolt pernye levegőt szennyező hatását, főleg szeles időben a város már megismerte az elmúlt évtizedben. Hasonló jellegű porterhelés megelőzése érdekében a hőerőműtől nyugatra elterülő tuskésréti zagykazetták pormentesítéséről kellett gondoskodni. A már betelt kazettákat 20-30 cm vastag földréteggel takarták le és fásította a Mecseki Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság. Ezüstfa ültetéssel kezdték meg a munkát. Feketefenyő, nyírfa, akác és tamariskára esett a választás, a töltesoldalakra pedig ezüsfát telepítettek. Az elmúlt 25 év alatt a városnak visszaadott 135 ha-s, földréteggel betakart földterületből már 112 hektárt fásítottak. Az egykoron ingoványos, mocsaras, Tuskés-rétből, több méter vastag salak-pernye réteggel való feltöltés után, pár év alatt parkerdőnek is nevezhető terület keletkezett a történelmi városközpont és a létesülő városrészek tőzsomszédságában.

A művelés alatt álló zagyterek pormentesítését öntözőrendszerek kiépítésével oldották meg.

Pécs város vízgondjainak megoldása csak áttételesen tartozik a környezetvédelem témakörébe, de azért, hogy a mohácsi Duna-víz nagy mennyiségben jut

Az újhegyi bánya-meddőhányó a kitermelés után, 1987-ben

Pécsre, megoldotta a város vízgondjait is, vizet szabadítva fel a kommunális fogyasztók, a köztisztasági vállalatok, a közterületet öntözők stb. részére, s a későbbiekben az ipari fogyasztók részére olcsó ipari víz biztosításával.

A hőerőmű kezelésében lévő mohácsi vízmű és víztávvezeték-rendszer 1971-ben a Pécsi Víz- és Csatornaművek vette át, majd a regionális vízművek megszervezését követően a Dél-Dunántúli Regionális Vízmű birtokába került. A Hőerőmű azóta vásárlás útján jut létét nagymértékben befolyásoló „üzemanyaghoz”, a vízhez.

A pécsi erőművek történetét ismertető dolgozatomban a Légszeszgyár utcai, a Pécsújhegyi Erőmű történetének szemelvényyszerű ismertetése után az új Pécsi Hőerőmű első harminc esztendejét, ezen évek történéseit, eseményeit szerettem volna a szemtanú hitelességével bemutatni.

A rekultivált zagykazetta nyírese

Zagyter pormentesítése vízagyúval

SZIRTES GÁBOR

REÉH GYÖRGY A TETTYE KORONÁZATLAN KIRÁLYA

Pécs ismert lokálpatriótái közt is megbecsült hely illeti meg a századforduló és a századelő ismert, érdekes és népszerű személyiségét, Reéh Györgyöt, aki a város szülőtteként egész életét és munkásságát szülővárosának szentelte. A város polgárainak szeretete és tisztelete övezte, általában csak Gyurinak becézték, a legkülönbözőbb társadalmi szervezetek, egyesületek vezető tisztségeibe emelték, utat neveztek el róla, halálakor verssel tisztelegtek emléke előtt.

1862. április 18-án a város ismert és becsült fűszeráru kereskedőjének gyermekeként a Jókai (Kis) tér egyik házában látta meg a napvilágot. Apja, Reéh Vilmos a Kispiacon működtetett üzletében többnyire ő maga szolgálta ki reggeltől estig vásárlóit. A Jókai téri boltot 1864-ig az apa működtette, attól kezdve a nagyobbik fiú vezette, mígnem az apa halálával az özvegyre szálltak az üzleti gondok is.¹

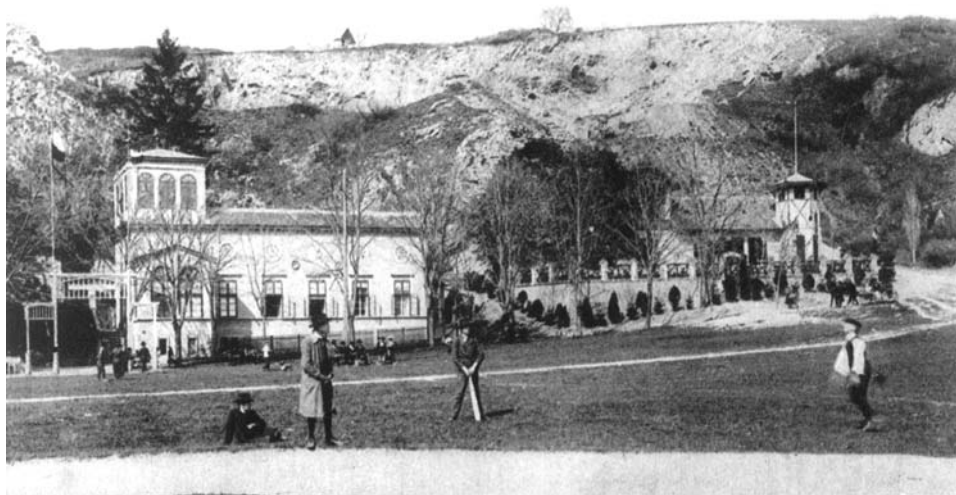
Reéh György a cisztercieknél tanult, szülei gyógyszerészt szerettek volna nevelni belőle, ám rövid prágai kitérő után végül is a gyermeki elhatározás győze-

Reéh Vilmos fűszerkereskedése a Kispiacon, a mai Jókai téren

¹ Ezúton mondunk köszönetet dr. Reéh Dezsóné Kolnai Dórának, Reéh György testvéröccse, Reéh József unokájának azért, hogy az itt közölt fotókat a rendelkezésünkre bocsátotta

Pécs

Tettyei kirándulási hely

delmeskedett és a jogi pályát választotta. Pécssett a jogakadémián tanult, majd 1889-ben rendőr-fogalmazóként lépett a város szolgálatába. 1893-ban helyettes árvaszéki ülnök lett, 1894-ben rendőrkapitány, 1898-ban pedig egészen fiatalon, mindössze harminchat évesen, városi tanácsossá választották. A rendőrségnél sokat tett a pécsi önkéntes tűzoltó intézmény megerősítéséért, melyet a Zsolnay gyár önálló tűzoltó testületével együtt az ő vezetésével fejlesztettek ki. Városi tanácsosként dolgozott mindaddig, amíg egy szabadságolás körüli vita miatt 1918-ban, túlzott önérzetből, sértődésből – ki tudja ma már – ő maga kérte nyugdíjaztatását.

Dióhéjban ennyi az élettörténete, ám természetesen nem a fentiek okán lett ebből a vékony termetű, magas, egyenes tekintetű, örökmozgó és mindenkin állandóan segíteni akaró emberből a város egyik legnépszerűbb polgára és kinek-kinek életkorától és társadalmi státuszától függően csak egyszerűen „Gyuri”, „Gyuri bátyám”, avagy „Gyuri bácsi”. A város kedvencévé vélhetően csakis az válhat/ott/, akit nagyon szerettek és őszintén becsültek. Életében utat is csak arról neveznek el, akit valóban sokra tartanak, „Királyi” címmel is csak azt ruházzák föl, akit nagyon tisztelnek. A Tettyére vezető, a Mecsek Egyesület által készített serpentin rőla nevezték el *Gyuri útnak*, miután munkásságának fő színtere a Tettye volt, ahol a Mecsek Egyesület népünnepélyeinek, városi seregszemléinek egyik fő szervezőjeként tűnt ki. E varázslatos helyhez való kötődése, vonzalma, az érte tett munkája eredményeként a „Tettye koronázatlan királya” címmel tüntették ki. A hely szerencsés fekvése, dús forrása, egykoron gyönyörű kastélyának romantikus romja mellett nagyrészt az ő kezdeményező készségének köszönhető, hogy a hosszú időn át elhanyagolt terület a múlt század második felében a város polgárainak kedvelt pihenő és szórakozó

helyévé vált. A hely viszontagságos történetét ő maga is megírta, belőle részleteket a Pécs-Baranyai Múzeumi Egyesület 1911. október 31-i ülésén fel is olvasott. Arra vállalkozott a gyakorlatban is, hogy a romlás és a pusztulás folyamatát megállítsa, és a Tettyét régi szépségének és rangjának megfelelően újjáalakítsa. A történet részleteitől most eltekinthetünk, azokat korábbi írásainkban már közzétettük, megemlíthetjük azonban azt, hogy Reéh György életének jelentős részét a tettyei romantikus villájában töltötte, melyet Szautter Gusztávtól sikerült megszereznie és amelyben valóságos kis helytörténeti múzeumot rendezett be, ahol régi városábrázolásokat, a Tettyéről készült rajzokat tekinthettek meg az érdeklődők.² A tettyei villában, melynek 1938-ban készült, az eredeti állapotokat tükröző fotója itt látható, állandó asztaltársasága is működött, anekdoták, viccek, no meg az elengedhetetlen vörösbor kíséretében persze komoly dolgokról is folyt a diskurzus. Itt volt a közös töprengések és tervezgetések fóruma, a vitáké arról, hogyan tehető még vonzóbbá, még komfortosabbá ez a kirándulóhely, a népünnepélyek, a sportesemények és a karneválok kedvelt helyszíne. Az egykori villa *Reéh Gyuri birodalma* ma is áll, átépítése során azonban sajnos elveszítette eredeti arculatát.

Reéh György tettyei háza a harmincas években

Reéh a Tettyét a pécsiek szórakozó és pihenőközpontjává akarta tenni. Fáradtságot nem ismerve ügyködött ennek érdekében, ez vált igazi otthonává, itt érezte igazán jól magát, a rendezvények hangos, zajos forgatagában. Humornak

² Szirtes Gábor: Pécsi Panteon. Pécs, 1998.

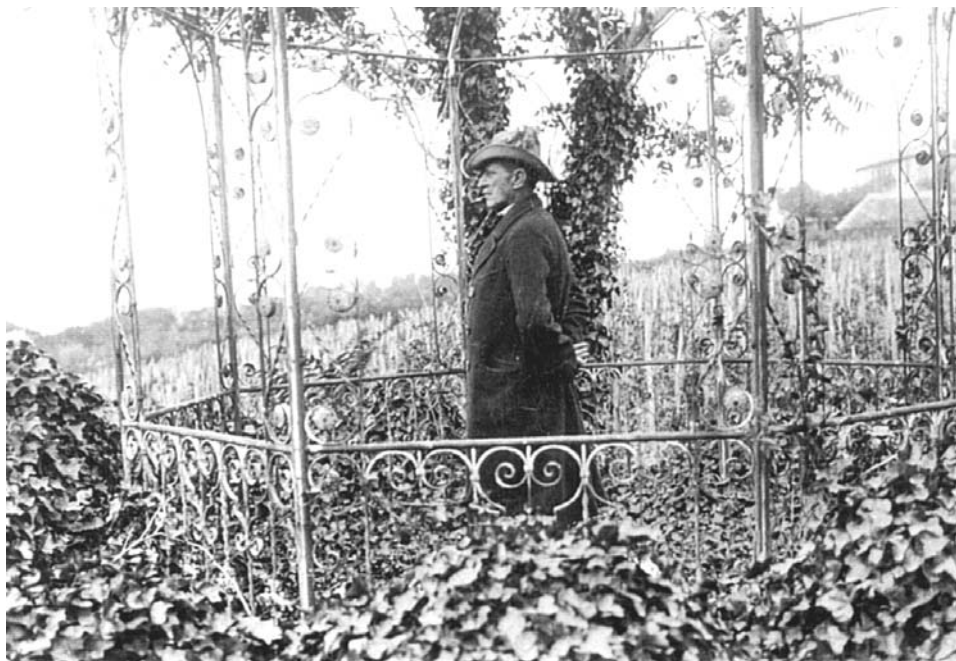

és ötleteknek sem volt híján, az ő ügyességének és leleményességének köszönhetők azok a városi tűzijátékok, melyek a korabeli sajtó szavaival „Stuvernek is dicsőséget hoztak volna.” „A legszebb rakétákat, gyújtó bombákat és hasonló világosító és szemet kápráztató tűzi anyagokat hozatta, amíg azok behozatalának nem volt akadálya,” később pedig, kitanulva a mesterséget, már maga készítette el a tűzijátékokhoz szükséges technikát. Sokat utazott, mindenütt gyűjtve az ezzel összefüggő tapasztalatokat, mígnem a nagy ünnepek elismert látványtervezőjévé nem vált. Kezdeményező készségét és ötletgazdagságát mutatja, hogy a Tettye déli részén egy földalatti barlangot, amely befalazott állapotban ma is megtalálható, boszorkánykonyhának rendezett be a gyermekek legnagyobb örömére.

SZIRTES GÁBOR

Reéh György 1920 körül

Sokoldalúsága és ügyessége alapján számos egyesületben, intézményben számítottak a munkájára. A Nemzeti Casino igazgatójává választották, a Polgári Casino igazgatóhelyettese volt. A Mecsek Egyesületben pedig már fiatalon, 1891-től a választmány tagja, majd az alapító, Vaszary Gyula rendőrkapitány visszavonulása után örökébe lépve, annak igazgatója lett. Másfél évtizeden át töltötte be ezt a megbecsülés övezte társadalmi tisztséget. Halála előtt egy évtizeden át a Mecsek Egyesület Madárvédő Osztályát vezette. Mindezek mellett tagja volt a Tűzoltó Egyletnek, a Pécsi Dalárdának, a Pécsi Atlétikai Klubnak, a Korcsolyázó Egyletnek, az Apolló Projectograph Rt. felügyelő bizottságának. Az első világháború idején szerepet vállalt a harctérről hazatért rokkant katonák, valamint a hadiözvegyek és hadiárvaik megsegítésében. Felkészültségének és tudásának egyik legszebb, legrangosabb teljesítménye az 1907-es pécsi országos kiállítás és vásár megvalósításában játszott kiemelkedő szerepe volt. Itt a díszítések és a szórakoztató mulatságok szervezése volt a fő feladata, és ő is jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kortársak ezt a kiállítást impozáns székely kapujával, pavilonjaival és csarnokaival valóságos tündérvárosnak nevezték. A Frigyes királyi herceg látogatásakor rendezett látványos búcsúképnek is ő volt a tervezője és kivitelezője. A korabeli újságíró erre így emlékezett: „Közvetlenül háromnegyed tíz után felhangzott az indulást jelző sípszó, s a különvonat a királyi hercegi családdal, a kormány tagjaival és a képviselőkkel a közönség éljenzései közt elhagyta a városunkat. Alighogy a

vonat a szigeti külvárosi gyakorlótérhez (a mai Uránvároshoz) ért, a vonat járását kissé meglasztották, hogy a vonat utasai gyönyörködhessekn abban a szép képben, melyet Reéh György tanácsos által ott rendezett tűzijáték nyújtott. Tűzcsónák emelkedtek a magasba, háromszáz röppentyű szállott egyszerre fel, színes kigyókat rajzolva a levegőbe, számtalan bomba szállott a magasba, csillagesőt hullatva a földre, a földszinten felállított póznákon fontainek, cascadok, legyezők, pálmák, rosettek és színesebbnél színesebb forgók között fényárban úszva állott a magyar címer és a királyi hercegi pár monogramja.”

Eredeti ötletekért nem kellett tehát a szomszédba mennie, mai látványtervezők is megirigyelhetnék egyik-másik megoldását. A világháború alatt a tettyei ünepségeket élő sakkbemutatóval fűszerezte. Az összecsapást aktuális milióbe helyezte és a figurákat időszerű jelmezbe öltöztette. A felek a központi hatalmakat és az antantot személyesítették meg. A küzdelem végső kimenetelét azonban sajnos nem igazolta vissza a történelem. Reéh György pacifizmusának és a nézők békevágyának ugyanis a számunkra tragikus következményekkel járó valódi befejezésnél jobban megfelelt volna a tettyei eredmény, azaz a felek közötti döntetlen.

Mit tudunk személyiségéről, egyéniségéről? Milyen volt Reéh György az ember? Mindenekelőtt azt őrizte meg az emlékezet, hogy igazi társas lény volt, anekdotában és humorban verhetetlen, viccekben tréfát nem ismerő. Továbbá azt, hogy kiváló városismerő hírében állt, különösen a Mecsek és mindenekelőtt a Tettye múltjának volt szinte tudós ismerője, amit erről szóló előadásai, nyomtatásban is megjelent monográfia-vázlata tanúsítanak. (Ezt olvasóink a Pécsi Szemle következő számaiban olvashatják.) Szervezésben kiváló, ötletekben gazdag, sokoldalú ember volt, aki valóságos kis angolparkot varázsolt hosszú éveken át a Tettyére. Csodás tűzijátékok előkészítésének és lebonyolításának is értő mestere volt. „A bizarr dolgok iránt különös érdeklődést tanúsított, és amikor Pécs város érdekeiről volt szó, azokért oly lelkesedéssel szállt síkra, mint kevés polgártársa. A legjobb barát, a leghűségesebb polgár, mindig jókedvű, de ha valamelyes csalódás érte, ami a közélet terén sokat működő embernél bizonyára elkerülhetetlen, méltatlankodó haragja hirtelen lobbant, de megbékítése se ütközött leküzdhetetlen nehézségbe. Jó szíve mindig a béke felé hajlott és sokáig haragot tartani nem tudott soha” – emlékezett rá a kortárs, a neves újságíró, Lenkei Lajos.

Könyvtáráról nem sokat tudunk. Ránk maradt azonban az *Olvásásra kölcsönkapott könyv tízparancsolatát* tartalmazó könyvjelző lapja, melynek tartalma

szintén sokat elárul személyiségéről. A mai könyvbarátoknak és könyvrongálók-
nak egyaránt tanulságul szolgáló tízparancsolatot olvassuk hát újra mindannyian!

A látványosságok megszállottja egyébként hétköznapi, már-már puritán em-
ber volt. Egyszerűen élt, megrögzött agglegényként. 1930-ban súlyos operációt
hajtottak rajta végre. Távoli fürdőhelyeken kereshette volna a gyógyulást, de erre
nem tudta rászánni magát. A Mecsek Egyesület fennállásának 40. évfordulóján tar-
tott jubileumi közgyűlésen 1931-ben a negyven éves tagságért járó díszjelvényel
tüntették ki, egyúttal az Egyesület tiszteletbeli tagjai sorába választották. Ez volt
életében az utolsó elismerés, amiben részesült. Tüdőtágulása ugyanis fokozato-
san elhatalmasodott rajta és felőrölte szervezetét. 1932. február 22-én, hetven

éves korában érte a halál. Végakarata szerint csendben, látványos külsőségek nél-
kül temették el. A temető csendjében már nem vágyott a nyilvánosságra: kívánsá-
ga szerint sírkövén, ahol apja és nagyapja mellett nyugszik, a nevét sem tüntették
fel. Honthy István, a *Pécsi Figyelő*, a *Pécsi Színházi Élet*, valamint a *Színházi Újság*
szerkesztője a *Pécsi Napló* 1932. február 28-i számában verssel búcsúztatta a jó-
barátot, Pécs szerelmesét, a Tettye koronázatlan királyát, a pécsiek által olyannyi-
ra becsült lokálpatriótát. Az emlékvers felidézésével is emlékezzünk Reéh Gyurira,
akire egyébként már semmi sem emlékezteti a pécsi polgárokat.

SZIRTES GÁBOR

Honthy István
KI NÉVTELEN SÍRBAN ...
(Utolsó köszöntés R.Gy-nek)

Ki névtelen sírban alszod örök álmod,
Ma még friss hantodnál tűnődve megállok
S pár szóra idézlek, –
Felelj, ki az Élet nagymestere voltál
S a Halálnak mégis gyorsan meghajoltál,
Ki tanított ennyi bölcsességre Téged?

Ki tanított meg rá, hogy az elmúlásban
Leszámolunk végképp ezzel a világgal
S nem érdemes rája,
Hogy nevünket akár márványkőbe vésve,
Akár fakeresztben, horpadt sír tövébe
Aki arra téved, kisilabizálja.

Névtelen sírban, elhagyva pihenni
– Hidd el – nem akart még eddig soha senki,
Te vagy az egyetlen.
Hiszen még a koldust is az vigasztalja,
Nevét a keresztfán aki elolvassa,
Felette csak egypár jó szót is hadd ejtsen.

Ki névtelen sírban alszod örök álmod,
Ma még friss hantodnál megértően állok
És már nem idézlek,
De vallom, az Élet mestere ki voltál
S a Halálnak mégis bölcsen meghajoltál,
Sötét magányodban igazad van néked!

Ragyog a sok márvány távolban-közelben,
Ott a halott neve minden fakeresztben, –
Könnyen megtalálja,
Aki reá gondol talán néhanapján,
S megáll emlékezni az ismerős hantnál
Rokona, kedvese és jó cimborája.

De aki bennünket igazán szeretett,
Csókért csókot adva éltünk jobbfele lett,
Hogyha majd meghalunk –
Ne márványkő hívja, ne nevünk vezesse,
Behorpadt sírunkhoz lelke vezérelje
S érezze meg szíve, hogy merre porladunk!

LEHMANN ANTAL

A PÉCSI PINTÉR-KERT

A KÖRNYEZET

A Mecsek-hegység középső részét alkotó Misina-Tubes vonulat dél-keleti elvégződésénél kialakult, dél felé a belváros irányában nyitott és kiszélesedő eróziós patak-völgy felső részét, azaz völgyfőjét nevezzük Tettyének. Bár nem nagy területről van szó, de látnivalókban mégis a kétezer éves Pécs egyik kiemelkedően gazdag része, ahol természeti-, műemléki-, kultúrtörténeti és tájképi értékek egyaránt szép számmal találhatók.

A földtani, geológiai értékek közül négy képződményt kell kiemelnünk. A meredek lejtőkkel határolt völgykatlan északi, függőleges falán jól látszanak azoknak a padosan kifejlődött, szürke színű, sokszor fehér kalciterekkel átjárt mészkő rétegeknek a rétegfejei, amelyek a földtörténeti középidő (a mezozoikum) első időszakában, a **triász időszak alsó-anizuszinak** nevezett korszakában (mintegy 240-245 millió évvel ezelőtt), az egyre mélyülő Tethys-tengernek, vagy inkább óceánnak az üledékeiből rakódtak le és a későbbi geológiai korok folyamán, a belső-, szerkezeti- és hegységképző erők hatására gyűrődtek és szilárdultak meg, majd emelkedtek a magasba. Ezek a mészkő rétegek, amelyek a Misina-Tubes vonulat fő tengelyét alkotják és Abaliget-Orfú térségéig húzódnak, jól karsztosodnak, s ezért igen sok vizet is tárolnak, képezik a Pintér-kert talajának alapkőzetét is, ahol sokhelyütt a felszínre is bukkannak. Magától érthető, hogy régtől fogva építkezési célokra is használták ezt az anyagot, s ezért olyan vélemények is kialakultak, hogy a fennsík tulajdonképpen bányaudvar, ahonnan a római időktől kezdve már kitermelték ezt a kőzetet.

Ez a kőzet fokozatosan fejlődött ki a fekjét képező s így nálánál is idősebb (245-250 millió éves), ún. **felső-campili**, szintén sötétszürke, de vékonyrétegű mészkő és márga rétegekből. A völgy nyugati oldalának lejjebb fekvő részén, a Majorossy Imre utcai garázssor magasságában, tehát már a sűrűen beépített területen a fentieknél fiatalabb (190-195 millió éves) **jura időszaki** (a liász kor felső-szinemuri korszakában lezajlott) és a közismert mecseki fekete kőszenes összlet fedőjét képező szürkés színű, sárga homokos márga rétegek találhatóak közvetlenül a felszín alatt; jelezvén, hogy itt egy igen jelentős, nagy függőleges és vízszintes irányú kéregmozgások lezajlására utaló törési sík (az ún. Mecsek-alja-vonal szerkezeti zónájának egyik része) húzódik a mélyben.

A völgy keleti oldalát képező Havi-hegy fehér sziklát az előbb említett Tethys-tengernek az egyik, már öböllé, melléktengerré zsugorodott és jóval fiatalabb (mintegy 12-14 millió évvel ezelőtti), a geológiai **újidő** (kainozoikum) **új harmadidőszakában** (a neogénben) itt hullámozó, sekély vizű Szarmata tengernek, a Paratethys-nek a parti sávjában lerakódott durva mészkőnek, vagy inkább mészhomokkőnek az anyagából álló kőzetek építik fel. Ennek a **miocén kor szarmata**

korszakában az erősen hullámveréses tengerparton képződött kőzetnek főként vastag, külső mészvázú kagylók és csigák maradványai képezik az anyagát. S mert jóval fiatalabb is, mint az előbbiek, még nem tömörödött össze és nem kristályosodott át teljesen, amiért lazább szerkezetű, kisebb szilárdságú, világosabb színű összlete jóval heterogénebb is (több típusból álló), mint amazok.

Az előzőekhez hasonlóan e képződményeknél is tapasztalhatjuk, hogy az eredetileg vízszintesen fekvő rétegek egy déli irányból érkező nyomóerő hatására meggyűrődtek. Ezért nyugatról, a Magaslati útról megfigyelhetően három kisebb boltozatot (antiklinálist) és két nyeret (szinklinálist) alkotva képezik a Havi-hegy gerincét.

A Tettye legfiatalabb, de egyben kétségtelenül a legjellemzőbb képződménye az a „csupán” 10-15 ezer esztendőes **édesvízi mészkő** vagy **mésztufa** (travertino) tömb, ami a völgyfő alját tölti ki és négy magassági szintet alkotva, 200-230 m-es tengerszint feletti magasságban kialakult, vízszintes sík felszínű részeivel képezi a Tettye-teret, vagy a Tettye-fennsíkot a Magaslati út keleti vége és a Barátúr utca között.

Ez, a geológiai jelenkorban (a holocénben) képződött kőzet az előzőektől eltérően nem tengeri iszapból, hanem a már említett geológiai szerkezeti sík mentén nagy erővel a felszínre törő karsztforrások nagy mennyiségű vízből alakult ki. Ugyanis a mészkő felszínére hulló csapadék a levegő és a talaj széndioxidját elnyelve szénsavvá alakul [$\text{CaCO}_3 + \text{H}_2\text{CO}_3 = \text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$]. Ez az anyag okozza a karsztvizek magas „keménységi” fokát is. De a felszínre került karsztvíz elveszti széndioxid tartalmának nagy részét, amiért is az oldott mészkő kicsapódik a vízfolyás medrében lévő anyagokra (kődarabkákra, homokszemcsékre, növényi maradványokra stb.), vagyis az előző vegyi folyamatok ellenkező irányban játszódnak le.

Mivel az így képződött mésztufában is érvényesül a belé kerülő folyóvíz oldó és eróziós hatása, több kisebb és egy jelentős barlangjárat is kialakult, ami a lillafüredi Anna-barlanghoz hasonlóan ritka jelenség. Ezt az üreget felhasználva, mesterségesen alakították ki az országos ritkaságként nyilvántartott Pince-barlangot. Ezt az egyébként kellemesen száraz mikroklímájú üregrendszert a századfordulón villanyvilágítással ellátva, különféle művészi alkotásokkal rendeztek be és mutatták be a látogató közönség számára.¹

A víztani, hidrológiai értékek közül az előbb vázolt geológiai kőzettani felépítés és szerkezet eredményeként létrejött karsztforrásoknak mindig is kiemelkedő szerepe volt a város élete szempontjából. Ugyanis már 1892 óta (amikor 18 millió m³ ivóvizet szolgáltatott már a város közüzemi vízellátásában) fontos szerepet töltött be és még ma is tölt be a forrás vize. A Tettye-völgyben eredetileg több kisebb-nagyobb karsztforrás tört a felszínre, amelyek közül **Vadász Elemér** 1935-ben hármat emelt ki.

A fennsík felső végén, ahol épp a napjainkban is átadtak egy újabb „kutat” az ún. Ó-forrást (napi 16-118 m³), ettől keletre és lejjebb a legbővebb vízhozamú Püspök-

¹ Vadász Elemér: A Mecsek-hegység. Budapest, é.n. 119-139.p.; Bunyevác József (szerk.): A Pécs, Havihegy-Tettye természetvédelmi terve I. II. 1993. (kézirat). TOTAL Környezetfejlesztési Tervező és Szolgáltató Kft. Pécs.

malmi-forrást (napi 158-950 m³) és a legdélebbre és legalacsonyabban fakadó Kniffer-forrást (napi 94-518 m³) a mai Cserző-köz magasságában. Összesen tehát napi 300-1600 m³ jóminőségű ivóvízzel látta el a Tettye a város lakosságát. 1933-ban a Tettye-tér észak-keleti részén egy 40 m mély aknát fúrtak az anizusi mészkőbe, amelyből észak-nyugati irányban 400 m hosszú tárnát is hajtottak a karsztvíz megcsapolására, hogy így enyhítsenek a város egyre növekvő vízszükségletén.

Egyébként ez a vízmennyiség és az általa kimélyített völgy esése (1,5 km-en 110 m, azaz 7 %-os) tette lehetővé már a 14. században a város nagyobb ipari fejlődését is. Ugyanis sorra épültek fel a patak partján a különböző vízi malmok (egyes vélemények szerint 40 db), amelyekben a gabonaörlésen kívül posztóverő-, tímár-, fűrész-, lópor és papírkészítő manufaktúrák is működtek.

Napjainkban e források és a patak vizéből már nem láthatunk a felszínen egyetlen cseppet sem, s így csak elképzelnünk tudjuk, hogy mily szép lehetett még az 1800-as évek elején is a lépcsőzetesen kialakult mésztufa gátak vízesein lezuhogó, csobogó víz látványa. A Havi-hegy szarmata mészkő szikláin viszont fontos beszivárgási zónáját képezik azoknak a város alá húzódó vízadó rétegeknek, amelyekből több fontos vállalat (vágóhid, baromfi-feldolgozó, hajdani tej-üzem stb.) nyeri vizét.

Műemléki, kultúr- és művészettörténeti emlékek is szépszámmal találhatók a Pintér-kert környezetében.

Elsőként a Tettye-tér legfelső szintjének déli részén álló és az egész terület névadójaként ismert Szathmáry György pécsi püspök 1510 körül épített reneszánsz nyári palotájának romjait, az ún. tettyei romokat kell említeni. A török uralom alatt az épület dervis kolostor volt s ezért valószínű az a magyarázat, hogy a Tettye név is innen ered, mert a „tekke” szó törökül kolostort jelent.

A tér északi oldalán láthatjuk a Pécsi Vízművek két, 1892-ben felavatott, s így ma már ipari műemléknek számító épületét: a kiépített forrás bejáratát és a gépházat. Ezekről keletre van a hajdani Tettye-szálló romantikus stílusú épülete.

A Havi-hegy (régőbbi nevén Kakas-domb) fehér mészkő szikláin északról dél felé haladva azt a vasbeton T alakú bronz korpuszt láthatjuk, amelyet Rétfalvi Sándor készített 1969-ben. Ennek helyén 1845-től 1960-ig már állott egy kőkereszt, amelyhez egy öngyilkos kispap szerelmi története fűződött. A Havi-hegyi kápolna nélkül Pécs mai távlati képe már el sem képzelhető. Az 1690-es pestisjárvány emlékére épült és 1698-ban szentelték fel az egy hajós dongaboltozatos épületet. Déli előterében áll Bartalits Mihály magyar-koronás Pieta szobra, ettől észak-nyugatra pedig Kiss György horganyból készített feszülete.²

A Tettye területét délről a városnak a Székesegyházzal csaknem egykorú, 12. századi, többször átépített Mindenszentek temploma zárja le. A Tettye épített emlékei közé tartoznak természetesen azok az épületek és építmények is, amelyekben a hajdan itt funkcionáló műhelyek, manufaktúrák, ipari üzemek és gyárak működtek, amelyekben az itt élő, délszláv, német és magyar ajkú lakosság élte mindennapi életét.

² Romváry Ferenc: Pécs szobrai. Pécs, 1981. 24-25.p. és 89-91.p.

A Tettye tájképi értékeiről Evlia Cselebi, a 16. század török utazója a következőket írta: „Hetven helyen van sétahelye, tulipánokkal és madarakkal tele. Többi között a vár mögött északon, hegyes helyen, a nap által soha át nem hatolható árnyékos és pázsitos hegyszegély van, ahol a baloldalon levő hajlott lombosított fűzfa, nyírfa, ciprus és hársfa nevű különféle fák árnyékában százakra menő helyen, magas fű között *Szelszebil* folyóhoz hasonlóan [a mohamedán Paradicsom folyója] csillogó vízmedencéket képez, néhány száz folydogáló forrás folyik, s mindenki a maga szeretttel ott barátkozik.”³

S valóban még ma is mindenki elgyönyörködik abban a szép látványban, amelyet a Tettye nyújt az itt szemlélődőnek, akármely égtáj felől veszi szemügyre az itteni tájat. Akár a Magaslati útról szemléli a Havi-hegy nyugati lejtőinek fehér mészkő szikláit, akár onnan tekint Ny-felé a városra, vagy a Tettye-vendéglő fölötti sziklafal párkányáról néz végig a völgy tengelyén.

A terület értékeinek felsorolásakor meg kell említenünk annak **éghajlati és talajtani adottságait** is. Ugyanis földrajzi fekvésének és geológiai adottságainak következtében éghajlata a Mecsek déli lejtőjének megfelelően az uralkodó mérsékelt övi, kontinentális jellegű, az ún. szubmediterrán hatások (rövid tél, korai tavaszodás, őszi-téli csapadékbőség) itt felerősödve, s így szinte domináns jellegűvé válva tapasztalhatók. Talajtani vonatkozásban pedig csak annyit, hogy a mecseki, meredek, mészköves lejtőkre jellemző váltakozó vastagságú vázta (helyi nevén lapos talaj) illetve a rajta kialakult rendzina borítja a területet, amely alól sok helyütt az anya-, vagy alapkőzet, a mészkő is kibúvik.

A KERT RÖVID TÖRTÉNETE

Egy 1780-ból ránk maradt kéziratos helyszínrajz, melyet Eisenhut mérnök készített, majd ennek egy későbbi változata, a mai Pintér-kert helyén telkekre osztott városi, vagy polgári szőlőket tüntet fel „Vineae Civium” felirattal, épp úgy, mint attól észak-keletre a sziklafal alatt.⁴ A szőlők előtt a forrástól („Scaturigo Tettye nominata”) dél-keletre pedig azt a puszkapor malmot („Mola Pulverum pyreor”) jelzi, amelyet a törökök építettek, de 1714. június 11-én felrobbant. A forrásból eredő patak, akkor e malom és a romok („Antiqui Odificii Rudera”) közötti területen folyt le az említett puszkapor malomtól három ágra osztottan. Az előzőekben már említett hajdani reneszánsz püspöki kastély romjai, amelyet a török után Vecchi Gábor tábornok kapott donációba, majd a Pécsi Káptalan birtoka lett és 1830-ig lakható állapotban volt, ez idő tájt, miután a város tulajdonába került, az Erdészeti Hivatalnak („Waldbereiter”) adott otthont. A romoktól délre szintén szőlőket („Vineae”) jelöl a térkép, dél-nyugatra pedig a patak középső ágára a Klimó György püspök által 1770-ben épített kettősjáratú papírmalmot („Mola Papiracca Episcopalis”) jelöli meg.

A forrástól keletre a felső Tettye-téren a sziklafal alatt elhelyezkedő hajdani káposztáskertben épült fel 1780-ban a Lövölde, majd 1894-ben a Vendéglő.

³ Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Ford: Karácson Imre. Gondolat, Budapest, 1985. második kiadás, 235.p.

⁴ Helyszínrajz a Tettye-patak mellé épített malmokról. 1780 körül, 110x80 cm (Püspöki levéltár, XXX. Fasc. No 8.)

Az 1865. évi felmérés és annak 1882. évi kiegészítése alapján készült kataszteri térkép a szőlőn belül már feltünteti a Pintér-villát is, mint özv. **Pintér Józsefné, Erreth Matild** tulajdonában lévő nyaralót. Ennek az erkélyéről tekintette meg az átépített székesegyház újra szentelésére Pécsre látogató I. Ferenc József a „kies Tettyét” és az Őt ünneplő tömeget. Erre az eseményre emlékeztet a mai igazgatói irodából az erkélyre vezető ajtó fölött látható márványtábla:

E helyről tekintette meg
1891. június 21.-én
a legalkotmányosabb király
Ő cs. és kir. Felsége
I. Ferencz József
a kies Tettyét

Az épület többszöri átépítés és bővítés után, ma a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságának fő épülete. A szőlő területe és az épület ezt követően, nyilván öröklés útján került

Pintér János (1879-1933) és neje **Horváth Irma** (1895-1974) tulajdonába. Pintér János volt az, aki létrehozta a mai „kert” őseit. Botanikai érdeklődésű, természetjáró, alpinista ember volt, aki az első világháború alatt a Tiroli Császárvadászoknál teljesített szolgálatot. Leszerelése után banktisztviselőként dolgozott, s mint ilyen, nyugdíjazását követően, 1926-ban kezdte el a növények betelepítését a hajdani szőlőskert helyére, először a nyaraló körül, s ezt a tevékenységét az 1933-ban bekövetkezett haláláig folytatta is.

A telket két részre osztották, mert a középső részén még két pincét és a hozzájuk csatlakozó prэшázat építettek. Így valószínűsíthető, hogy a teltek magasabban fekvő részén tovább folyt a szőlőművelés, míg a lakóházzá alakult régebbi „nyaraló” (ami eredetileg szin-

PINTÉR-KERT

A Pintér-villa a századfordulón (Archív fotó)

tén prэшház lehetett, mivel egy nagy pince csatlakozik ennek a földszinti részéhez is) és a felső prэшházak, pincék közötti területen történt meg a tulajdonképpeni mai arborétum kialakítása. (Pintér János halála után felesége anyagi okok és elhatalmasodó szembetegsége miatt a szőlőskertet gondozni nem tudta, így annak nagy részét a természetes erdőtársulások visszahódították. Pintérné a kertet a Vakok Intézetétől kapott támogatásért a vakokra hagyta, mert „azt akarta, hogy kinek szeméből elveszett a fény, szívük és elméjük kaphassa vissza,” rögzíti a Pintér-villa eredeti bejáratának ajtaja melletti kerámia tábla.

Reuter Camilló erdőmérnök, az Országos Természetvédelmi Hivatal Dél-dunántúli Főfelügyelője figyelt fel a kertre és azt **Szentágothai János** pécsi akadémikus közreműködésével az Országos Természetvédelmi Hivatal számára megvásárolta. Több éven át tartó rekonstrukció kezdődött ezután. Az első geodéziai felmérést **Tilesch György** erdőmérnök, a dendrológiai felmérést pedig **Vörös László Zsigmond** és **Debreczy Zsolt** botanikusok végezték el. A végleges úthálózat **Lőwey Ilona** terve alapján készült.

Védelem alá helyezésének első fázisa 1974-ben történt.

Pécs megyei Városi Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 129/1974. (XII. 23.) sz. határozatával a Pintér-kertet védetté nyilvánította. A védettség 1975. január 1-én lépett életbe. A Határozat 10. számú melléklete szerint a Pécs II. ker. Tetye tér 9. szám: Pintér-kert 9186, 9187, 9188, 9189, 9190, 9191/1, 9194/4, hrsz.-ú 2 kh 1164 négyzetméter nagyságú. A kert tulajdonosa a Vakok és Csökkentlátók Szövetsége, Pécs.

A védettség indoklása:

Északon és keleten a városi parkerdő, délen a Tetye park, nyugati oldalon magánterületek határolják. A városi parkerdő és a tetyei-park közelsége a kert adottságait kedvezően befolyásolják. Hosszú évtizedek alatt a kertben megtelepített és kialakult növényzet védelmet érdemel. A kert északi részén (az Ilona-pihenő alatt) az erdő és a kert határa elmosódott, ugyanis természetes úton erdő települt. A kert elhalálozott tulajdonosa az elmúlt évtizedben a terület nagyságára való tekintettel, később pedig egészségi állapota miatt az értékes növény állományt kezelésben, ápolásban nem részesítette, sőt egyes örökzöldek lombjának értékesítésével káros csonkulások is bekövetkeztek. A kert 1977-ben Országos védelem alá helyezték. Erről a következő határozat rendelkezik:

Az Országos Természetvédelmi Hivatal elnökének 18/1977. OTvH számú határozata egyes természetvédelmi területek jelentőségének módosításáról.

A természetvédelemről szóló 1961. évi 18. sz. törvényerejű rendeleten és a végrehajtásáról kiadott 12/1971. (IV. 1.) Korm. sz. rendeleten alapuló jogkörömben meghoztam az alábbi h a t á r o z a t o t

A Pécs megyei Városi Tanács V.B. által védetté nyilvánított Pintér-kert (Pécs, Tetye-tér 9.) természetvédelmi területet országos jelentőségű természeti értékkel nyilvánítom. Elrendelem e természetvédelmi területnek a Baranya megyei természetvédelmi törzskönyvből való törlését és bevezetését az országos természetvédelmi törzskönyvbe. E határozat a Tanácsok Közlönyében történő közzététel napján lép hatályba és ellene fellebbezésnek helye nincs.

Indoklás

A pécsi Pintér-kert növényzetének felmérésekor fájnak pontos meghatározásakor olyan fafajokat találtak, amelyek hazánkban más parkokban, arborétumokban nem, vagy csak néhány példányban fordulnak elő. A *Cupressus arizonica* és a *Pinus parviflora* csak a Pintér-kertben van. Ritka fajok még a *Pinus flexilis* és a *Pinus cembroides*. A kert természetes növényzetének nagy értéke a ritka, a Mecsek egyéb területein kipusztulással fenyegetett majomkosbor (*Orchis simia*). Ezek a növényzeti értékek indokolják a pécsi Pintér-kert országos jelentőségű értéként való védelmét.

Jelen első fokú határozat hozatalát a 12/1971. (IV. 1.) Korm. sz. rendelet, a fellebbezés kizárását pedig az 1957. évi IV. tv. 47. § biztosítja.

Rakonczay Zoltán s.k. az Országos Természetvédelmi Hivatal elnöke.

Jelenleg a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság kezelésében áll a Pécsi Pintér-kert és Böszörményi Krisztina, valamint Csepeli Csilla viseli gondját.

A kert történeti szempontból a szentimentális tájképi kertek csoportjába tartozik. Az idők során azonban az egységes jelleg eltűnt, díszkerti és karsztbokorerdő jellegű rész alakult ki benne s mindkettő sajátos botanikai, dendrológiai és kultúrtörténeti értékkel bír.

A PINTÉR-KERT NÖVÉNY- ÉS ÁLLATTANI ÉRTÉKEI

A kert fontosabb növényeit és azok elhelyezkedését a kertben, a mellékelt térképvázlat tünteti fel, ami **Böszörményi Krisztina, Csepeli Csilla és Gáspár Attila** 1997-ben készült munkája alapján készült.⁵

Az egész kertben gyakori a karsztbokorerdők jellemző fája, a **molyhos tölgy** (22) ami szubmediterrán flóraelem s hazánkban a Dunántúlon a Villányi-hegységtől a Lajta-hegységig, közép-hegységeinkben a Keszthelyi-hegységtől a Torna-karsztig fordul elő. Lombja ősszel aransárgára színeződik. Az e fából álló tölgyeseknek gazdag növény- és állatvilága van.

A Pintér-kert jellegzetessége, szinte emblémája az **arizonai ciprus** (18) → Észak-Amerika legnagyobb kiterjedési területtel rendelkező ciprusfaja. Viszonylag gyorsan növekszik és sokáig él. Fája erős

⁵ Pintér-kert. Dél-Dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság. Pécs, é.n. 6.p.; Gáspár Attila (szerk.): a Pintér-kert. Pécs, 1997. 16.p. Kevey Balázs: Pécs védett területei és természeti értékei. in: Kalendárium az 1987. évre. Baranya Megyei Művelődési Központ, Pécs, 1988. 70-79.p.

és tartós, a szárazságot jól tűri. Az USA dél-nyugati államaiban az utóbbi években karcsonyfának termesztik. Hazánkban ritkaságnak számít, a kertünkben található példánya Közép-Európában a legnagyobbak közé tartozik.

Kertünk különlegessége az **egyűs diófenyő** (17) ami viszont Mexikóban nagy területeken fordul elő és megtalálható Arizona déli és az USA dél-nyugati részén is. Gyenge minőségű, sekély termőrétegű, köves talajokon él, hegyi lejtőkön, hegylábakon, kanyonokban 1600-2500 m tengerszint feletti magasságban. Az alapfaj tűi rendszerint hármásával állnak, de ennél a változatnál csak egyesével. Nevét is innen kapta, valamint ehető csokoládébarna színű magjairól, amelyek madaraknak, mókusoknak, kisemlősöknek fontos tápláléka. De Mexikóban sütvé a picokon árulják is. Világos színű puha fája nem túl értékes, csak tűzfának és kerítésoszlopok készítésére használják.

A kertben szépen díszlik a **kínai áltiszafa** (14). Rokonsága valaha nagyon elterjedt volt Földünkön. De mára már csak a Távól-Keletre korlátozódik természetes élőhelyük. Jellemzőjük a szálás tűlevél, a húsos mag és az örökzöld lomb. A húsos magköpeny ehető, különös gyantás, fűszeres ízű. A kertben is található változata Japánban vadon él és kifejlett korában magassága a 6 métert is eléri ennek a kétlaki eltérélyesedő formájú nyitvatermő növénynek.

Távoli rokona a nálunk is őshonos **közönséges tiszafa** (23), ami a Bakonyban (Miklóspál-hegy és Borostyán-hegy), valamint a Bükk-hegységben nálunk is őshonos. Az előzőekhez hasonlóan ez is kétlaki fa, melynek termős virágzatából húsos, piros színű magköpenyű képződmény fejlődik. Atlanti, mediterrán flóraelem. Észak-Afrika, Dél-nyugat-Ázsia, Szíria és Európa meszes talajú vidékein fordul elő. A 120 ezer példánnyal rendelkező Miklóspál-hegyi populáció Európa legnagyobb egyedszámú tiszafása. Valamikor őseink a népvándorlás idején íjnak használták fáját, melynek rugalmasságát bizonyítja, hogy hónyomás hatására ágai a földig hajolva sem törnek el. Vörös magköpenyének kivételével a növény minden része erősen mérgező, de ennek ellenére éppen napjainkban fájából gyógyhatású kivonatot állítanak elő. Lassú növekedésű fa, amiért a 20 méteres magasságot ritkán haladja meg,

de a Kaukázusban mértek már 32 m magasságút is, melynek kora akár az 1500 évet is elérheti. Fája értékes bútortfa. A barokk díszkertekben gyakran használták labirintusok készítésére.

A Földközi tenger környékén él az 1-2 m magasra növő örökzöld cserje a **babérszuhar** (24) épp úgy, mint a **júdásfa** (8)

Naspolyafa termése (9)

amelyik 10 m magasra is megnövő fa. Társaságukat kiegészíti a **fügefafa** (25) és a **gránátalma** (26) amelyek szintén a Földközi tenger mellékének már az ősi kultúrákban is szereplő cserjéi.

Rajtuk kívül még igen sok fás- és lágyszárú növény fordul elő és található. A sajátos növényzeti anyaggal rendelkező terület és annak mikroklímája és egyéb környezeti tulajdonságai miatt számos érdekes állatfaj is megtalálható a Pintér-kertben, amelyek közül a **csontkafülű denevér** emelném ki, mint a Mecsek területéről csak innen ismert kisemlőst. A kert felső mesterséges tavában **mocsári teknősökkel** is találkozhatunk.

A PINTÉR-KERT MŰVÉSZETI ÉRTÉKEI

Az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal Dél-dunántúli Felügye-
lősege (melynek akkor **dr. Szabó Lajos** volt az igazgatója) és a Siklósi Alkotótele-
pek vezetése 1980-ban megállapodtak abban, hogy a Szársomlyó keleti végén lévő
szoborparkban készült alkotások némelyikéből egy állandó kiállítást hoznak létre a
Pintér-kertben. Ezután a Mecseki Szénbányák Munkásör Zászlóaljának „társadalmi
munkáját” igénybevéve hozták ide a művészi alkotásokat és helyezték el azokat az
arborétum különböző pontjain. Ezek a művészi alkotások mára a Pintér-kert szerves
részévé váltak és az oda látogató közönség érdeklődésére tarthatnak számot. A 15
műalkotásról a mellékelt táblázat és térkép tájékoztat bennünket.

A PINTÉR - KERT SZOBRAI⁶

- A Papi Lajos:** Kötöny király unokája. 1979. süttöi travertin mészkő
- B Farkas László:** Bimbó. 1971. zuhányai zöld márvány
- C Völgyesi István:** Keresztmotívum. 1971. siklósi sárga márvány
- D Szatyor Győző:** Faszobor 1981.
- E Palotás József:** Gnóm. 1968. siklósi vörös márvány
- F Rusnak Juraj** (szlovák): Pheidias oszlopfője. 1974. siklósi sárga márvány
- G Sakurai Toshio** (japán): Élet és forma. 1977.
beremendi szürke mészkő és siklósi sárga márvány
- H Kaubek Péter:** Gránitfigura
- I Fritz Mihály:** Szerelem. 1986. siklósi sárga márvány
- J Bencsik István:** Gyöngy. 1974. beremendi szürke mészkő
- K Kutas László:** Anya gyermekével. 1973. siklósi sárga márvány
- L Bányai József:** Torzó. 1970. nagyharsányi szürke mészkő
- M Rétfalvi Sándor:** Kavicsasszony. 1968. siklósi vörös márvány
- N Boris Dunimagloski** (jugoszláv): Háló alatt madarak. 1970.
siklósi sárga márvány
- O Alexander Anyisztratov** (orosz): Lovacska 1973. siklósi sárga márvány
- P Szatyor Győző:** Harangláb. 1981. fa.

⁶ Romváry Ferenc: Pécs szobrai. Pécs, 1981. 165-175.p.

Romváry Ferenc: Szabadtéri szoborkiállítás a Pintér-kertben. In: Kalendárium az 1987. évre Baranya megyei
Művelődési Központ, 1987. 178-184.p.

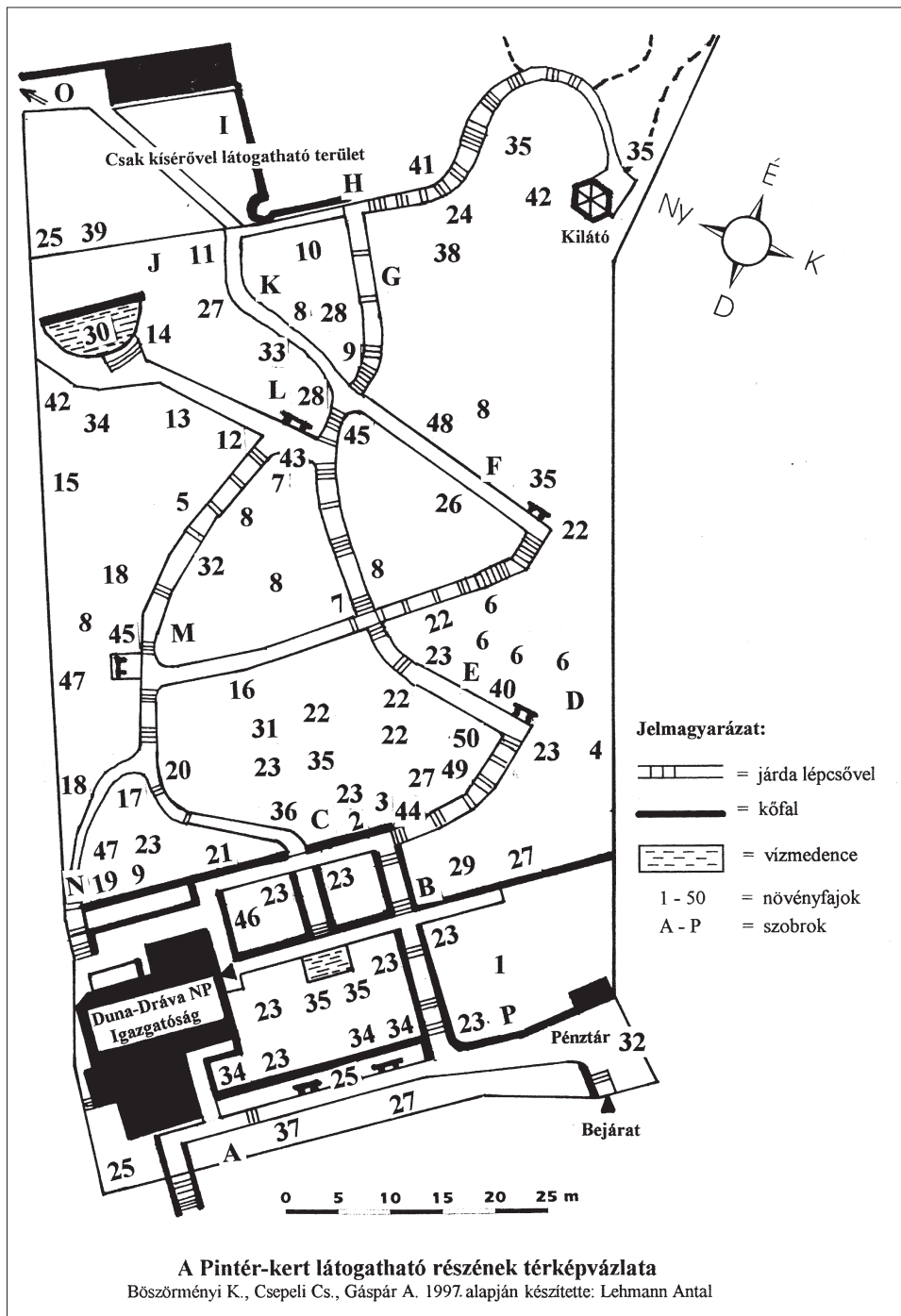
A PINTÉR - KERT FONTOSABB NÖVÉNYEINEK LISTÁJA

1. Mamutfenyő (*Sequoiadendron giganteum*)
2. Szúrós csodabogyó (*Ruscus aculeatus*)
3. Nevadai cirbolyafenyő (*Pinus flexilis*)
4. Japán fehérfenyő (*Pinus parviflora*)
5. Virginiai boróka (*Juniperus virginiana*)
6. Oregoni hamisciprus (*Chamaecyparis lawsoniana*)
7. Kínai boróka (*Juniperus chinensis*)
8. Júdásfa (*Cercis siliquastrum*)
9. Naspolya (*Mespilus germanica*)
10. Kék duglászfenyő (*Pseudotsuga menziesii „Glauca”*)
11. Babérlevelű magyal (*Ilex aquifolium „Laurifolia”*)
12. Vérbükk (*Fagus sylvatica „Atropunicea”*)
13. Kaukázusi jegenyefenyő (*Abies nordmanniana*)
14. Kínai áltiszafa (*Cephalotaxus harringtoniana* var. *drupacea*)
15. Vörösfenyő (*Larix decidua*)
16. Keleti luc (*Picea orientalis*)
17. Egytűs diófenyő (*Pinus cembroides* var. *monophylla*)
18. Arizónai ciprus (*Cupressus arizonica*)
19. Kígyózó luc (*Picea abies „Virgata”*)
20. Japán juhar (*Acer palmatum*)
21. Rózsaszín szegélyű bükk (*Fagus sylvatica „Roseomarginata”*)
22. Molyhos tölgy (*Quercus pubescens*)
23. Közönséges tiszafa (*Taxus baccata*)
24. Babérszuhar (*Cistus laurifolius*)
25. Fügefa (*Ficus carica*)
26. Gránátalma (*Punica granatum*)
27. Fás bazsarózsa (*Paeonia suffruticosa*)
28. Birsalma (*Cydonia oblonga*)
29. Liliomfa (*Magnolia soulangeana*)
30. Fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*)
31. Amerikai ecetfa (*Rhus typhina*)
32. Babérmeggy (*Laurocerasus officinalis*)
33. Cszerszömörce (*Cotinus coggygria*)
34. Közönséges lucfenyő (*Picea abies*)
35. Feketefenyő (*Pinus nigra*)
36. Platán (*Platanus x hybrida*)
37. Aranykóris (*Fraxinus excelsior „Aurea”*)
38. Lótuszszilva (*Diospyros lotus*)
39. Törökmogyoró (*Corylus colurna*)
40. Szivarfa (*Catalpa bignonioides*)
41. Szomorú kóris (*Fraxinus excelsior „Pendula”*)
42. Duglászfenyő (*Pseudotsuga menziesii*)
43. Akantusz (*Acanthus longifolius*)
44. Farkasboroszlán (*Daphne mezereum*)
45. Bánáti bazsarózsa (*Paeonia officinalis* ssp. *banatica*)
46. *nincs magyar neve* (*Sorbaria sorbifolia*)
47. Ezüstfenyő (*Picea pungens*)
48. Törpemandula (*Amygdalus nana*)
49. Kínai szellőrózsa (*Anemone hupehensis*)
50. Nyáriorgona (*Buddleia davidii*)

PINTÉR-KERT

LENGVÁRI ISTVÁN

DOMBAY JÁNOS ÉLETE ÉS TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA LEVÉLTÁRI ADATOK TÜKRÉBEN

Dombay János, régész-múzeumigazgató emlékét egy baranyai tó és egy pécsi utca is őrzi, munkássága mégsem ismert széles körben, pedig a baranyai és éppúgy a pécsi muzeológia kiemelkedő 20. századi alakja. A korábbi méltatások vázolták életének és munkásságának főbb eseményeit, de viszonylag keveset tudunk pályakezdéséről, szakmai kapcsolatairól.¹ Eddig ismeretlen levéltári dokumentumok azonban fényt vetnek pályakezdésének és tudományos életének olyan részleteire, melyek egyrésztől nem voltak ismeretesek, másrésztől pedig, és talán ez a fontosabb, árnyaltabb képet festenek egy kivételes pályáról.

Dombay Jánosnak a Baranya Megyei Levéltárban tárolt hagyatékából tudománytörténeti szempontból a legfontosabb az a 738 tételből álló levelezés, melynek értékei az általunk végzett rendezés során bizonyosodtak be.² Ennek a szakmai és félhivatalos levelezésnek egy része sajnos még nem hozzáférhető.³ Azonban a kutatható anyagból a legfontosabbak közlése a közeljövőben napvilágot lát, illetve egy rövid forrásközlés már meg is jelent.⁴

Dombay János 1900. augusztus 10-én született Veszprémben. Hét testvérével együtt szűrposztó-készítő apja és édesanyja a városban nevelte fel, ahol kis házuk volt. Szülővárosában végezte elemi, gimnáziumi tanulmányait, majd a háború miatt Nagykanizsán érettségizett. Sokféle eredménytelen álláskeresőt követően 1920-ban a Pénzügyőrséghez került, mint pénzügyőri fővigyázó, 1922–1938 között mint állampénztári tisztviselő működött, először Zircen, majd 1926-ban Bonyhádra került, onnan pedig saját kérésére 1931-ben Pécsváradra. Közben Zircen megházasodik, az ottani iskolaigazgató özvegyének lányát, Végh Katalint veszi el feleségül. Három gyermeke: János (1928), Sarolta (1936) és Győző (1942) születik a házasságból.

¹ Papp László: Dombay János, 1900-1961. *Archaeologiai Értesítő* 88, 1961, 275-276.; Papp.: Dombay János, 1900-1961. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* (továbbiakban: JPM Évkönyve) 1961, [1962], 189-203.p.

² Baranya Megyei Levéltár (továbbiakban: BML) XXXI.7. Dombay János hagyatéka (a továbbiakban: DJh).

³ Figyelembe kellett vennem a levéltári törvényben megszabott kutatási korlátokat, és a személyiségi jogok védelmét, így csak évek múlva kerülhet sor a Fettich Nándorral, Pataki Vidorral, Banner Jánossal, Nagy Tiborral, vagy Méri Istvánnal történt levélváltások közzétételére. Az időközben elhunyt László Gyula leveleit az ő írásos engedélyével kutathattuk és publikálhattuk. Az 1930-as évektől az 1960-as évek elejéig terjedő iratok számos, a viharos kor régészettudomány-történetére fontos, talán máshol nem is fellelhető adatot tartalmaznak, később ezek közlése is terveinkben szerepel. Az idézett dokumentumoknál az eredeti helyesírást nem javítottuk, kivéve a hosszú magánhangzókat és a központozás hiányosságait.

⁴ Lengvári István: Dombay János levelezéséből I. Dombay régészeti tevékenységének kezdetei. In: Kiss Magdolna-Lengvári István (szerk.): *A népvándorlaskor fiatal kutatóinak VII. összejövetele*. Pécs, 1996. szeptember 27-29.p. Pécs (sajtó alatt); Lengvári: Dombay János levelezéséből II. Dombay János és Faragho Gábor levelei. In: *Baranya IX-X*. Pécs, 1996-1997. 253-263.p.; Lengvári: Dombay János levelezéséből III. in: *JPM Évkönyve* 43. Pécs, 1998. 325-340.p.

DOMBAY JÁNOS

Bonyhádi tartózkodásakor ismerkedik meg Wosinszky Mór, a múlt századi régészet kiemelkedő alakjának munkásságával és leírása alapján, valamint példájától vezetve kezdi meg a terepbejárásokat. Feltérképezi a környékbeli lelőhelyeket, s kapcsolatba lép a szekszárdi és a veszprémi múzeummal, utóbbit ez idő tájt **Laczkó Dezső** vezeti, aki gimnáziumi tanára volt. Pécsváradra kerülésekor folytatja terepbejárásait: felfedezi szórványleletek alapján a pécsvárad–aranyhegyi, a zengővárkonyi, szebényi, fazekasbodai őstelepet, a szebényi, nagypalli,

kékesdi, szellői és püspöknádasdi avarkori temetőt, a zengővárkonyi, fazekasbodai, szilágyi római lelőhelyeket, ill. temetőket. Segítője az első időszakban **Fülep Lajos**, a híres művészettörténész, zengővárkonyi lelkész.

Amikor az amatőr régész a pécsi múzeum segítségét kéri, elutasítják, később azonban kitartását látván együttműködnek vele. A városi múzeum gyűjtőköre elsősorban Pécs városára terjedt ki, ez is indokolhatja a csekély érdeklődést. 1933 nyarán **Fejes György**, a városi múzeum ügyvezetője látogatja meg egy újságíróval, melynek eredménye egy (név nélküli) cikk a *Függetlenség* 1933. július 9-i szá-

mában. Dombayt korábban Fejes figyelmeztette, hogy kutatni tilos, s hogy megbüntettet már valakit római emlékek eladásáért; legalábbis így számol be róla **Papp László** idézett 1962-es cikkében. A *Függetlenség* azonban a múzeum „meleg érdeklődését” emeli ki, és azt, hogy a leletek Pécsre kerülnek. Egy véletlen kapcsán kerül Dombay ismeretségbe **Tompa Ferenc**cel, a Nemzeti Múzeum híres régészével, akinek november 21-én lezajlott látogatása sorsdöntő: tanácsokkal látja el, és *de facto* kutatásaihoz a legmagasabb szakmai fórumról támogatást biztosít. Dombay szorgalma mellett ez a tény az, mely lehetőséget nyújt arra, hogy a helyi ellenérdekekkel és közönnyel szemben később további tervei is támogatást találjanak a megyei vezetőknel. A levelezésben számtalan utalás történik arra, hogy befolyásos kollégái a Nemzeti Múzeumból levelekkel keresik meg a megyei vezetést, legyen az nyári szabadság engedélyezése, később a pécsváradi múzeum berendezése vagy a vármegyei múzeum megszervezése.

1933-ban a zengővárkonyi késő-római sírokkal kapcsolatban felmerül benne, hogy a „temetkezés tekintetében a római szokásokat nem tapasztaltam, miért is a leleteket valamely, a római uralom alatt élő más népnek tulajdonítom.”⁵

1934-ben a római leletek értékelése révén kerül kapcsolatba **Járdányi Paulovics István**nal, aki ásatására látogatva kiemeli a munka szakszerűségét: Dombay ekkor már a szakemberekhez hasonlóan megfigyeléseiről részletes és szakszerű ásatási naplót vezet, a tárgyakat gondosan tárolja és értékeli.

1935-ben, a későavar szebényi temető feltárásán már **Fettich Nándor** és **László Gyula** dolgozik. Utóbbi erről visszaemlékezésében így ír: „*A Csele patak mellett folytattam Dombay János pontos munkáját. Ez a griffes-indás övű népek temetője volt, ma úgy mondanám, hogy az első magyar honfoglalók (onogurok) temetője. Nagyon gazdag volt, nemcsak remekbekészült bronzvereteivel, hanem pompásan égetett piros színű edényeivel is.*”⁶ A két szakember tanácsaival segíti, baráti kapcsolatot alakít ki vele, az elismerésen túl Dombaynak külön öröm, hogy nem kívánják munkájában korlátozni, eredményeit elvitatni, ásatási anyagát kisajátítani. Innen indul az emberi és szakmai kapcsolat, mely haláláig tart, elsősorban Fettich Nándorral, akinek több tucatnyi levele tanúskodik erről.

A harmincas és negyvenes években Dombay folytatja kutatásait, melyeket később a két Zengővárkony monográfiában,⁷ illetve a megye késő római temetőit feldolgozó munkájában ad közre.⁸ Az első zengővárkonyi monográfia kiadásához a vármegyei vezetés anyagi támogatása is társult. Az indokok között szerepelt, hogy erre a baranyai és magyar régészet reputációja érdekében kell áldozni, s a megyének is hírnevet okoz a kötet.⁹ A művek alapvető fontosságúak az európai őskorral foglalkozók számára bárhol Európában, hiszen a késő kőkori, ún. lengyeli kultúra egyik legjelentősebb lelőhelyének leleteit közlik a pontos kötetek.

⁵ DJh levelezés 10. sz.

⁶ László Gyula: 1910-ben születtem... Egy a XX. századot végigélt magyar ember emlékezései. Magyar Helikon 5. Szombathely, 1995, 29.p.

⁷ Dombay, János: A zengővárkonyi őskori telep és temető. Archeologia Hungarica XXIII. Bp., 1939.

⁸ Dombay János: Későrómai temetők Baranyában. JPM Évkönyve 1957. [1958.], 181-330.p.

⁹ BML IV. 410., Baranya Vármegye alispánjának iratai 2668/1941-nál csatolva

Régi álma valósul meg a növekvő gyűjtemény elhelyezésével (többek között az általa felfedezett szebényi temetők anyagával) a pécsváradi vár bástya-tornyában, és eközben megmenti azt az ott pusztuló másfél vagonnyi iratot, mely a pécsváradi közalapítványi birtok igazgatásának dokumentumait rejti. A múzeum létesítésekor felmerült helyszíneként Pécs is, de Pécsvárad mellett döntöttek. Ennek okáról és az előkészületekről így írt egy 1934-es, **Pataki Vidor** ciszterci tanárnak írt levélben: „Említést tettem [Paulovics Istvánnak] arról, hogy a várban lehetne megfelelő helyiségeket szerezni museum részére. Megmutattam az altemplomot és a bástyatornyot, melyben egymás felett két tágas terem van. Tetszett neki. Látszott rajta, hogy komolyan töpreng gondolatomon. Megígérte, hogy a jövő nyáron lehozza Lux Kálmán dr.-t és ezeket a helyiségeket bemutatja neki. Együtt megkísérlik e helyiségek műemlékké nyilvánítását, melynek sikere esetében ezeket az épületrészeket rendbe hozzák. Ez most kissé fantasztikus, de nem lesz nagyon nehéz, mert a vár a közalapítványé. [...] Én jobbnak látván ezt a museumot itt a várban létesíteni, mert egy új museum Pécssett csak elmérgesítené az amúgy is áldatlan viszonyt a vármegye és a város között. Én tehát ütöm a vasat a pécsváradi museumért. Szerintem lehet az a museum vármegyei, csak itt legyen Pécsváradon. Tervemnek eddig számos előkelő és befolyásos embert megnyertem, akik ezt a gondolatot az alispán úrral is megkedveltetik. Ha a Nemzeti Museum honorálni fogja az alispán úr kívánságait, úgy nagy, gazdag és hatalmas pártfogót nyerünk az alispán úrban, akinél még roppant befolyását is számításba kell venni (testvére a belügyminiszter úrnak).[...] Arra kérem Tanár urat, hívja fel Paulovics és Tompa, esetleg még azok figyelmét ennek a kérdésnek a nagy fontosságára, akik befolyása, vagy hozzászólása számottevő lehet.”¹⁰

Az 1936-ban megnyílt kiállításnak országos híre lett, a gyűjtemény vendégkönyve a miniszteriális vezetőkön kívül őrzi az ókortudós **Franz Altheim**, **Kerényi Károly** és felesége és természetesen **Fülep Lajos** aláírását is. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában maradtak, e szervezet látta el a szakmai felügyeletet is.

A szakmai segítségnyújtáson kívül, melyről a László Gyulával és Fettich Nándorral történt félhivatalos levélváltások tanúskodnak, Budapestről nem tudják a hiányzó múzeumi szervezetet kiépíteni. Dombay a megyei vezetők elé tárja javaslatait, és 1938-ban a Pécssett létesítendő megyei múzeum megszervezésével őt hívják meg a múzeumőri állásra. A múzeum alapja Igaz Lajos népművészeti gyűjtése volt, ehhez járult Dombay régészeti anyaga. A múzeum fenntartására a Horthy Miklós Segélyalap komlói kőszénbányaüzeme tiszta nyereségének 20%-a szolgált (ez a háború alatt már a legszükségesebb kiadásokra sem volt elegendő).¹¹ A megvalósulás sokszor hajszálon múló eseményeiről is jól tájékoztatnak a **Fischer Béla** ny. alispánnal történt levélváltások.¹² A megyei vezetők annak ellenére ragaszkodtak Dombay személyéhez, hogy nem volt meg a tisztség betöltéséhez szükséges

¹⁰ DJh levelezés 725. sz.

¹¹ Sarkadi Eszter: 75 éves a pécsi múzeum. JPM Évkönyve 24, 1979, 376.p.

¹² BML XIV.1., Fischer Béla alispán iratai. A rendezetlen anyagban több, a múzeumügyre vonatkozó további adat is található

főiskolai végzettsége, amit csak a kormányzói felmentés oldott meg. Ez a Nemzeti Múzeum vezetése, **Zichy István** főigazgató, Fettich Nándor, valamint az akkori alispán **Horvát István** támogatásával jöhetett csak létre, továbbá nélkülözhetetlen volt Fischer Béla (volt alispán, Keresztes-Fischer belügyminiszter testvére), és **Faragho Gábor** beavatkozása, mellyel a minisztériumok támogatását is megszerezték. Horvát István támogatásáról annak felmentéssel végződött népbírósi tárgyalásán Dombay vallomását így rögzítette a jegyzőkönyv: „Vádlott főbíró korában felettesem volt. Ásatásokkal foglalkoztam. Vádlott támogatott.” [...] „Vádlott érdeme folytán létesült a vármegyei múzeum. Ez a felhalmozott anyag feldolgozását s a további kutatást tette lehetővé. Vádlott képesítés hiányában is kineveztetett [engem] s alispán korában is támogatott. Szinte csak egyedül segített.”¹³ 1956. januári önéletrajzában így ír: „Hallatlan bonyodalmak támadtak azonban az ügy körül, mert nem volt főiskolai végzettségem. Ebben a rám nézve kínos ügyben – kínos volt, azért mert a megye ragaszkodott személyemhez, a hivatalos fórumok ellenben úgy vélték, hogy miután már sok mindent felfedeztem, nincs többé szükség reám – akkori magasrangú vezető személyiségek morális szempontból súlyosan kifogásolhatóan viselkedtek.”

Az egyik háttérben intézkedő Faragho Gábor, aki 1935-től állomásozott Pécsen mint tüzérparancsnok, valószínűleg innen ered ismeretsége Dombayval. Segít neki, hogy ásatásához a honvédséget is igénybe vegye, repülőről légi fotókat készíttet. ¹⁴ 1936-tól vezérkari ezredes, 1938-ban Budapestre helyezik, a HM Elnöki B Osztályát vezette. Kapcsolatuk a hagyatékából ítélve Faragho 1940-es moszkvai katonai attaséi kiküldetése után szűnt meg. 1944. októberében ő írta alá az előzetes fegyverszüneti feltételeket Moszkvában. Levelezésükből kitűnik, hogy számtalanszor lép közbe, siettetni az ügyintézkést, még ha a konkrét lépésekről a levelekben leírás nem, csak utalások találhatók.

A múzeum alapítása után Dombay Pécsre beköltözve fokozatosan bekapcsolódik Pécs kulturális életébe. Megszerzi őskori régészetből diplomáját a debreceni egyetemen 1942-ben, miután a pécsi egyetem nem járult ahhoz hozzá, hogy tandíjmentességet élvezzen. ¹⁵ Pedig ekkorra az európai hírű *Germania* közli kutatási beszámolóját ¹⁶ és 1938-ban magas kitüntetéssel ismerik el munkáját. Idejének jórészét lekötötte a múzeumi adminisztráció, a gazdasági nehézségek ellenére sikerült az intézményt fenntartani.

¹³ BML XXV.8. A Pécsi Népbírósi iratai 17/1945/3. – Az iratra Tarján Gáborné levéltáros hívta fel figyelmet. Horvát István volt alispán az általa megvásárolt Széchenyi téri Régészeti Múzeum épületében a hatvanas években teremőr volt (a szerkesztő megjegyzése)

¹⁴ Ezek az régészeti célú felvételek a legrégebbiek közé tartoznak Magyarországon. Az egyiket közölte Dombay: A zengővárkonyi őskori telep és temető. *Archeologia Hungarica* XXIII. Budapest., 1939/3, 2. kép. A többi megtalálható a hagyatékban

¹⁵ M. kir. Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kara 140-58 sz./1938-39. D. sz. végzése = DJh levelezés 361. sz.

¹⁶ Dombay, János: Das Neolithikum von Zengővárkony, Kom. Baranya (Ungarn). *Germania*, 22, 1939, 215-218.p.

A feltárt lelőhelyek száma gyorsan gyarapodott, noha az ásatások jó része leletmentés, azaz földmunka vagy építkezés során előkerülő leletek mentése volt. Azonnal beavatkozik többször az alispáni hivatal is igénybe véve, ha leletek előkerüléséről értesült, s levelezést folytatott a jegyzőkkel ez ügyben, megpróbálván elérni, hogy időben értesítsenek szakembert régi csontok vagy tárgyak előkerülésekor. **Roska Márton**nal és Paulovics Istvánnal fennmaradt kapcsolata, előbbi az őskori keramika kérdéseiben segít, utóbbi a római emlékek azonosításán túl interveniál Török Gyula akkori pécsi múzeumigazgatónál a hosszúhetényi villa megmentése érdekében. Jellemző jó kapcsolataikra, hogy a **Török Gyulának** írt levél másodpéldányát Dombaynak is bizalmasan megküldi, ebből idézünk: „*mindent meg kell tennetek, hogy minden hatásköri formalitás kikapcsolásával, egyedül a remek objektumot s a tudományos érdeket tekintve, azt megmentsétek s azt a béke helyreállítással sok nagyszerű pécsi régészeti látványossággal együtt a nemzetközi ősrégészeti kongresszusnak is bemutathassuk.*”¹⁷

1941-ben a megye megvásárolta a Széchenyi tér 12. sz. épületet, melyben a múzeum és a Dombay család is új otthonot kapott. 1943-ban a háborús légi veszély miatt lebontották a kiállításokat, s ebből következően nem is érte kár a gyűjteményt.¹⁸

Az idézett népbírósi iratban Dombay közli még, hogy: „Az 1944. március 19-e utáni napokban vádlott [Horvát István] a múzeum pincéjében elrejtett 150-200-300 kartotéklapot, melyek a megbízhatatlan németekről készültek. A felszabadulás után azokat felvittem hozzá s rendelkezésére bocsátottam.”

A háború után új kiállításokat állítanak fel, és a nagyszabású újabb feltárásokat végzett Dombay a zengővárkonyi telepen. Elismertségét jelzi, hogy pályakezdő fiatal régészeket, így **Mozsolics Amáliát**, **Radnóti Aladárt**, **Kovrig Ilonát** küldik le hozzá terepmunkát tanulni; később egyetemistaként **Mócsy András** és **Pekáry Tamás** is járt nála.

1951-ben hozzák létre a Janus Pannonius Múzeumot, egyesítve benne a városi gyűjteményeket, majd beolvastva a Zsolnay-gyűjteményt. A névválasztás Dombay javaslata volt.¹⁹ Az ötvenes években is, vezetői feladatai ellátása mellett, ásatásai folynak, jórészt a pécsváradi járás területén. 1955-ben megnyílt az állandó Zsolnay kiállítás, 1957-ben megalakult és 1958-ban megnyílt a Modern Magyar Képtár.

1956-os önéletrajzában már súlyos gyomorsüllyedésére és izületi bántalmaira panaszkodik, de változatlan tempóban dolgozik tovább. Ugyanezen évtől jelenik meg az ország egyik legrangosabbá váló múzeumi évkönyve, Dombay szerkesztésében. A lehetőségekkel élve növeli a tudományos dolgozók létszámát. Különösen nagy hangsúllyal szerepelt a közművelődés fejlesztése, melyben ő is tevékenyen részt vett. 1958-ban megtartva a JPM igazgatói posztját, a Baranya megyei

¹⁷ DJh levelezés 416. sz.

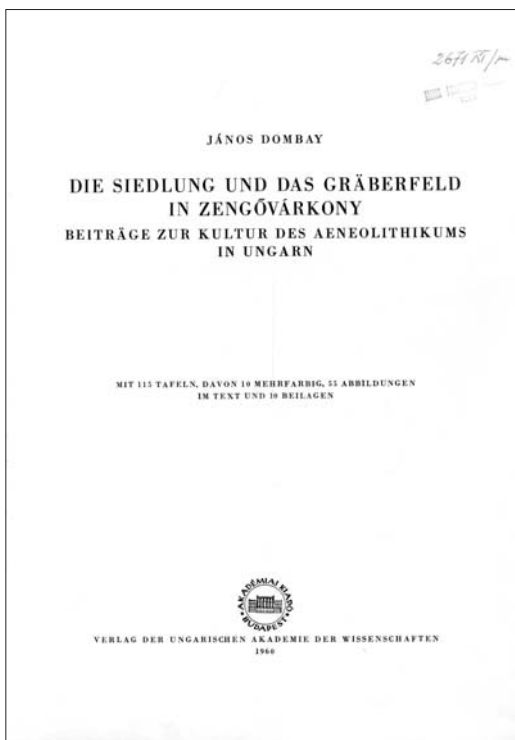
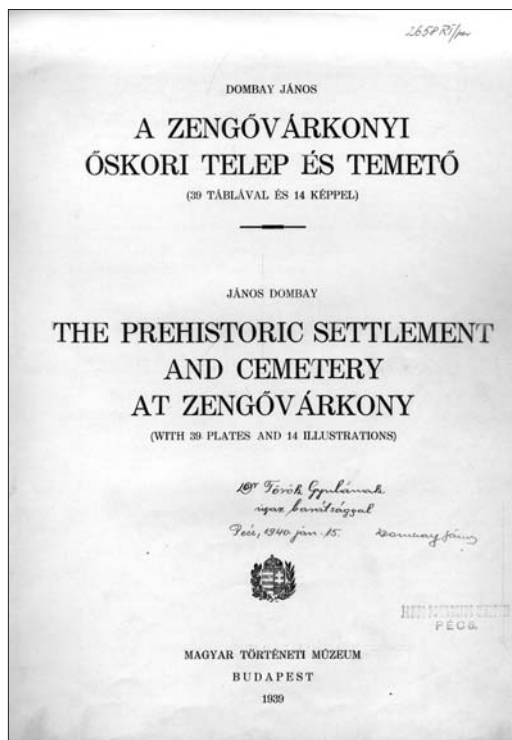
¹⁸ Dombay János: A Janus Pannonius Múzeum kialakulása. In: JPM Évkönyve 1956, 189.p.

¹⁹ Sarkadi Eszter: A Janus Pannonius Múzeum vázlatos története a felszabadulástól napjainkig. In: JPM Évkönyve 19. 1974. 375.p.

Múzeumi Szervezet igazgatója lett, amikor az országban először tanácsai irányítás alá kerültek a megyei gyűjtemények. 1961. március 23-án Villányban tartott őskori témájú előadása után Pécsre való hazatértekor, éjjel hunyt el.

Pályája kivételes a 20. századi magyar régészetben, mivel jó értelemben vett amatőrből vált, szorgalommal és kitartással az ország egyik vezető muzeológusává. Rátermettsége, lelkesedése és szaktudása mellett azonban, mint azt igyekeztünk jelen cikkünkben is hangsúlyozni, döntő szerepe volt annak, hogy személye és munkája támogatásra talált a politika és a legfelsőbb szakmai irányítás berkein belül is.

BÖDŐ LÁSZLÓ

A PÉCSI EGYETEMI ATLÉTIKAI CLUB RÖVID TÖRTÉNETE II.

Kézilabda

A kispályás kézilabda elterjedésével a PEAC is indított csapatokat a bajnokságban, először férfi, majd női csapatot is. A férfi csapat 1962-ben felkerült az NB II-be, de egy év múlva kiestek onnan. 1963-ban a női csapat megnyerte a megyei bajnokságot, de az osztályozón elbukott.

A PEAC a sportágak többségében komolyan foglalkozott utánpótlás neveléssel, így a kézilabdában is. Ezt bizonyítja, hogy a PEAC férfi ifjúsági csapata 1966-ban megnyerte a megyei bajnokságot, edzője sokáig dr. Csizék Antal volt. A PEAC életében sokáig nem játszott jelentős szerepet a kézilabda, de 1976-tól az Universitas PEAC létrejöttével megélénkült a sportág. A női és a férfi csapat is hamarosan feljutott az NB II-be, ahol több-kevesebb sikerrel szerepeltek. A csapatok edzői: a férfiaknál dr. Csizék Antal, a női csapatnál Péter Tibor volt, intéző: Nagy Ferenc. 1997-ben a PMSC megszüntette NB I-es női csapatát és átadta a PEAC-nak, így az NB I/A csoportjában játszottak. Azonban nem tudtak élni a lehetőséggel, mert egy év alatt kiestek onnan, aminek főleg szakmai okai voltak. Az 1998-1999. évi bajnokságban az NB I/B-ben indultak egy egészen fiatal csapattal és Schvara László technikai vezető munkájának köszönhetően bent is maradtak. A kézilabda szakosztály elnöke sokáig Walz János volt. A férfi csapat jelenleg is az NB II-ben szerepel.

Labdarúgás

A labdarúgó szakosztály az alapító szakosztályok közé tartozik, de hivatalosan csak 1925-ben alakult meg. Első mérkőzésüket Mohácson nyerték meg. 1926-ban először vettek részt a főiskolai bajnokságon és megverték a FAC csapatát 2-1-re. A PEAC labdarúgó csapata legtöbbször a megyei bajnokságban szerepelt, de előfordultak néha az NB III-ban is. Komoly anyagi háttér nélkül nem lehet magasabb osztályban szerepelni. Néhány példa: 1929-ben amatőr II. osztályban, 1930-ban az amatőr I. osztályban. 1931-ben a PEAC első ízben nyerte meg a főiskolai bajnokságot, ami komoly fegyvertény volt.

Az 1934/35. évi bajnokságban pedig megnyerték a Dél-Nyugat bajnokságot (Simon – Verebi, Kiss – Kereszty, Móricz, Ács – Bánhidi, Halas, Czifra, Dornyák, Bacúr). Ezután egy évig a nemzeti bajnokságban szerepeltek. 1936-ban nagy megtiszteltetés érte a PEAC labdarúgó csapatát, az amatőr válogatottban kiválóan védő Simon János tagja lett a vidék válogatottnak is. Ő védte az amatőr válogatott csapat kapuját a norvégok, majd 1936. május 21-én Velencében az olaszok ellen. Simon János kiváló kapus teljesítményének köszönhetően tagja lett az olimpiai válogatottnak és több pécsi labdarúgóval együtt kiutazott a berlini olimpiára.

1945-ben újjászervezték a labdarúgó csapatot és három évig a megyei I. osztályban játszottak. 1947-ben újból megnyerték a főiskolai bajnokságot. 1948-ban az összevont NB III-ban játszottak, 1949-ben újból főiskolai bajnokok. Ezt az 1957/58-as bajnokságban megismételték. Az 1960/61-es bajnokságban kiestek az NB III-ból. 1964-ben a 2. helyen végeztek az NB III-ban, s 1971-ben újból főiskolai bajnokok.

A PEAC labdarúgó csapata soha nem tartozott az élvonalhoz, de Pécsen és a megyében mindig népszerű csapat volt. Támogatói elsősorban az egyetemet, főiskolát végzett volt labdarúgók közül kerültek ki. Ők hozták létre a PEAC Barátok Klubját, a tagok szervezték a PEAC támogatását. A PEAC több kiváló játékost adott magasabb osztályban játszó csapatoknak. Edzők voltak: Bolla Ferenc, Gregor Tibor, Schmidt János stb. A szakosztály elnöke hosszú ideje dr. Tamás Lajos. Meg kell említeni Paulovits Sándor és Heckenberger Iván nevét, akik sokat tettek a PEAC labdarúgókért.

Röplabda

1948-ban az egyetem kollégiuma nevezett a férfi bajnokságra, de még abban az évben a csapat átalakult PEAC-cá. Az első évben megnyerték a kerületi bajnokságot, s mivel az országos szövetség a kerületi bajnokságot NB II-nek minősítette, felkerültek az NB I-be, 1949-ben már ott szerepeltek, de ez nem volt tartós.

1957-ben a férfi csapat mellett megalakult a női csapat is, a szövetség az eredményeik alapján az NB II-be osztotta be őket. Innen kiestek és 1962-ben visszakérültek. 1964-ben a férfi csapat esett ki az NB II-ből. Ugyanebben az évben a női csapat megnyerte az NB II-es bajnokságot és felkerült az NB I-be (Lovasné, Márcz, Gábris, Nagy Sándorné, Vass, Krausz). 1967-ben a férfi csapat került vissza az NB II-be, ekkor már a nők is az NB II-ben játszottak, mivel a női csapat 1966-ban kiesett az első osztályból. 1971-ben a női csapat újból felkerült az NB I-be (Mészáros M., Kucsenda Ibolya, Hegyi Á., Becker Éva, Kresz M., Rózsa Katalin, Schönberger M., Kéri K., edző: Czakó Gyula).

A férfi csapat tartósan, jelenleg is az NB II-ben szerepel, edzője sokáig Szuhovszky Tamás volt, tőle vette át Szegedi József, aki jelenleg is a csapatnál tevékenykedik, edző vezetőként. 1976-tól szakosztályelnök dr. Hartmann Géza. A női csapat időnként felkerült az NB I-be, de zömében az NB II-ben szerepelt. Edzők voltak: Czakó Gyula, Rózsa Katalin, Duchnovszkyné dr. Tóth Júlia, szakosztály elnök egy időben dr. Szücs Emil volt. A női csapatot a PEAC elnöksége 1998-ban megszüntette, Schulzentrum néven szerepelnek tovább.

Sakk-szakosztály

1949-ben alakult meg a PEAC sakk-szakosztálya és hosszú időn keresztül a megyei I. osztályban szerepeltek. 1962-ben megnyerték a megyei bajnokságot, de nem mentek felsőbb osztályba, hanem évtizedekig a megyei bajnokságban játszottak. Edzőjük: Bereczky Péter volt. Nemrégén megszűntek.

Sí-szakosztály

Először 1932-ben olvashattunk róluk, mert abban az évben indultak először sí távfutó versenyen. Még abban az évben a PSC-vel közösen rendeztek egy versenyt. A PEAC legjobb versenyzője Both János volt. A PEAC 1933-ban országos sífutó versenyt rendezett 18 km-es távon, ezt Both János nyerte meg. A decemberi 13 km-es versenyt pedig Kreutzer György. 1934-ben a PEAC három napig tartó síversenyt rendezett a sí-sport különböző számaiban. Ez új korszakot jelentett a pécsi sísportban, ettől az időtől kezdve rendszeresek voltak az edzések és a versenyek is. A helyi újság tudósítója is nagy lelkesedéssel írt a versenyről. A járőrversenyt és a stafétát a PEAC csapatai nyerték meg. A Mátraházán rendezett OB-n Kereszty (Kreutzer) aranyérmét nyert.

1936-ban a PEAC elméleti oktatást szervezett az egyetemen november végén és a havazás beálltával Budapestről edzőt szerzödtettek. Első ízben rendezte meg a klub az egyéni és csapat lesikló versenyt. Az eredmények alapján a csapat három tagja részt vehetett a szövetség ausztriai edzőtáborában. 1937-ig közel 20 jelentős versenyt rendezett a PEAC. 1940-ben későn jött meg a hó, így csak januárban tudtak egy lesiklóversenyt rendezni. Ezt követően két évet kellett várni a következő versenyre. 1942-ben elkészült a sípálya, ekkor a város kiírta Pécs város sí bajnokságát, amelyen 64 fő vett részt. Ekkor rendeztek első ízben síugró versenyt is. 1944 februárjában a PEAC csapata a Gyilkos tóhoz utazott edzőtáborba.

1945 első két hónapjában a PEAC és a PVSZK rendezett több versenyt. 1946-ban nem volt hó. 1947-ben újból lehetett versenyeket rendezni. A következő

években igen változóak voltak a hóviszonyok. 1958-ban elkészült a lesikló pálya és kitűnő hóviszonyok között több versenyt rendeztek a PEAC versenyzők részvételével. A sí mellett három ideiglenes korcsolyapálya működött a városban a fiatalok nagy öröme. 1961-ben elkezdték a sífelvonó építését, ami 1963-ban elkészült. 1969-ben kiváló hóviszonyok voltak. 1970-ben a PVSK vette át a sísportot.

Tenisz-szakosztály

1925 októberében megalakult a PEAC tenisz szakosztálya és egy jól sikerült versenyt rendezett. A következő években is gyakran rendeztek versenyt a PEAC vezetői, de az első időszakban csak a férfiak számára. Résztvettek a „Bakay Serlegért” folyó küzdelemben. A PEAC legjobb versenyzője Pálfi volt. Hamarosan bekapcsolódtak a nők is. 1932-ben a PEAC írta ki a Baranya megye legjobb női versenyzője c. versenyt, amelyet Cziráky nyert meg. 1933-ban a PEAC jubileumi versenyt rendezett, s az I. osztályú versenyen Pálfi második lett. 1935-ben kiírásra került Pécs város fedettpályás bajnoksága a PVSK csarnokban (épült 1934.09.13.), amelyet Hetényi nyert meg. 1937-ben Horváth Gy. nyerte a versenyeket. A PEAC versenyzői a kerület versenyein rendszeresen elindultak és mindig jól szerepeltek.

1945 elején újjáalakult a szakosztály. 1946-ban a kerületi bajnokságot Tamásy Lia nyerte. A következő évek versenyein Tamásy Lia sorra nyerte a versenyeket és egy külön fejezetet írt a pécsi tenisz történetében.

1957-től a női csapat az NB II-ben szerepelt (Tamásy Lia, Bajtainé, Ambrusné, Salamonné, Varga és Wéberné). Miután megnyerték az NB II. bajnokságát, felkerültek az NB I-be, de a következő évben kiesetek. 1959-ben újból bekerültek az NB I-be. A fenti csapathoz Czibulka Mártonné csatlakozott, 1960-ban újabb teniszezőkkel bővült a női csapat: dr. Schmidt Lászlóné és Barics Mária érkeztek.

1959-ben a férfi csapat is felkerült az NB II-be. A legjobb játékosok Hirt István és Káplán István voltak. A változatosság kedvéért a női csapat megint kiesett az NB I-ből, de 1963-ban újból visszakerültek (Tamásy Lia, Ambrus Lászlóné, Bajtainé, Barics Mária, Czibulkáné és Holota Ildikó). 1964-ben megint az NB II-ben szerepeltek. 1968-ban Barics Mária megnyerte a Dunántúl Bajnokságot, a női párost a Barics-Kiss kettős nyerte meg. 1969-ben Tamásy Lia lett a Dunántúl bajnok, női páros Tamásy-Barics, vegyespáros Tamásy-Mayer (Fűzfő).

1971-ben a nők az NB I/B-be jutottak, majd a következő évben kiesetek. A következő évben a női és a férfi csapat egyaránt felkerült az NB I/B-be. A feljutás, majd a kiesés szinte állandó jellegű volt a PEAC-nál. A tenisz-szakosztály az Universitas PEAC létrejöttével megszűnt.

Természetjárás – Tájékozódási futás

1935-ben alakult meg a PEAC természetjáró szakosztályának keretében a tájékozódási futás és indultak a TTE által kiírt versenyeken. Később a PEAC női és férfi tájfutó csapatai feljutottak az OB II-be. A tájfutó szakosztály az U. PEAC létrejötte előtt megszűnt, de a természetjárók még sokáig működtek.

Torna-szakosztály

1929-ben alakult meg a PEAC egyik legeredményesebb női szakosztálya. Rendszeresen edzettek, de versenyeken ritkán indultak. A fejlődést nagyban hátráltatta, hogy nem volt megfelelő szakember, bár 1932-ben az olimpia után egyetemi hallgató lett Pelle István olimpiai bajnok, de sem a női, sem a férfi szakosztály munkáját konkrétan nem segítette, bár sok bemutatót tartott, s ilyenkor sokat tanulhattak tőle a pécsiek. Pelle annak ellenére, hogy nem edzett intenzíven, az egyes szereken bámulatos dolgokat produkált.

Kiváló utánpótlása volt a PEAC-nak, velük Csokonay Sándor, Bobány Antal és Új Gyula testnevelő tanárok foglalkoztak. 1940-ben a kerület kérte a MOATSZ segítségét, hogy irányítson megfelelő szakembert Pécsre. Ekkor került Pécsre Várkői Ferenc TF hallgató. Várkői átszervezte a tornaszakosztályt, munkáját Csaba András segítette. 1942. február 15-én Várkői egy nagyszerű díszturnát szervezett, amelyen a PEAC-os lányok nagy sikert arattak, de a PAC-PEAC közös férfi csapat is remekelt. A válogatott versenyzők bemutatója hatalmas közönségsikert aratott (Pataki Ferenc, Sántha Lajos, Börsök Jenő, Nemere János és Várkői Ferenc).

1942. december 7-én rendezték a Dunántúl bajnokságot a PEAC csarnokban, a férfiaknál Pillich András és Farkas István, a nőknél Bíró Márta és Sziklai Etelka PEAC versenyzők nyerték a versenyeket. Még ebben az évben újabb díszturnát rendezett a PEAC Jillek Emil és Csaba András vezetésével, majd sikeresen szerepeltek Baján, ahol Gaál Karola ezüst, Akantisz Irán bronzérmet nyert. 1943-ban már kevés volt a verseny, de ezeken Sujbert Pál és Farkas István, valamint Gaál Karola és Bíró Márta szerepeltek kiemelkedően. A férfi és női versenyzők minden lehetőséget kihasználtak, s indultak a TF által rendezett versenyeken, ahol Farkas István, Sujbert Pál és Pillich András ért el jó eredményt. 1943 nyarán Pillich András lett ideiglenesen az edző.

A háború után elsőként állt talpra a PEAC, BTC és a PVSK torna szakosztálya. 1946 júniusában Várkői Ferenc megnyerte a főiskolás bajnokságot. November 3-án létrejött a Pécs-Budapest-Debrecen tornász hármas viadal Pécsen és ezen Várkői Ferenc egyéniben első lett. Az 1948. évi Londoni Olimpiai játékokon részt vett Tass Olga ezüst-, és Várkői Ferenc bronzérmet szerzett. Tass Olga felvételt nyert a TF-re és 1948 őszétől ott tanult és sportolt. A PEAC meggyengült, de nem szűnt meg a szakosztály, sőt újabb kiváló versenyzőket vonultatott fel: Kaszás és Dévai Edit, valamint nagy figyelmet fordítottak az utánpótlás nevelésére. Az edző Söjtör József, a szakosztályvezető Sárvári Jenő volt. Két időszakot különböztetünk meg: az első 1963-68, amikor a női torna magas színvonalon működött a PEAC-nál, majd a második 1969-1973, amikor a női torna megtorpant, az utánpótlás viszont megerősödött. 1973-ban megalakult a PMSC, s a torna is integrálódott. Meg kell említenem az előző kiváló edzők mellett Farkas György és Heckenbergerné Pintér Györgyi edzőket, akik sokat tettek a PEAC tornasportjáért.

Úszás

Úszó szakosztálya nem volt a klubnak, de 1925-ben Keresztes Kamilla a PEAC színeiben második lett a folyami-úszó bajnokságon. Akkor alakult meg az

úszó szakosztályuk, amikor létrejött az Universitas PEAC. A legfőbb feladatának az úszás oktatást, s a hallgatók úszásának biztosítását és időnként versenyeztetését tekintették, főleg a főiskolás bajnokságokon. Edzők voltak dr. Szigeti Lajos, Gaál Csabáné vezetőedző, Tóvári Sándor, s egy időszakban dr. Vlaskovits József. Elnök dr. Barton József volt. 1978-ban Tóvári Sándor főiskolai bajnokságot nyert.

Vívás

A PEAC vívó szakosztálya 1926 őszén alakult meg. 1926 szeptemberében a tanév kezdésekor az egyetem vívómestert szerződtetett, s az ő vezetésével kezdődtek meg az edzések. Ezzel megteremtődött a szakosztály létrehozásának a lehetősége. A vívás költséges sport volt, emiatt jelentős tömegek nem űzték, így versenyt is ritkán rendeztek. 1927-ben a PAC-PEAC-PSC rendezett közösen egy versenyt, amelynek kard és tőr számát is Gallotsik, PAC nyerte meg.

Ez ismétlődött 1928-ban is, de 1929-ben a PEAC részt vett a vidéki csapatbajnokságon, Schur Jakab ismert vívómester vezetésével. Kiváló csapata volt a PEAC-nak: Dziober László, Steinmetz Endre, Meszlényi Egon, Murányi Tibor és László, akik harmadikak lettek. A csapat vezetője dr. Ernőházi Emil volt. Májusban a pécsi klubközi versenyt már a PEAC nyerte. 1930-ban megnyerték a kerületi kard csapatbajnokságot. 1931-től Pécs és a kerület legjobb szakosztálya a PEAC, a kerületben szinte mindent megnyertek. Steinmetz, Dziobek, Kafilis, Keresztes nyerte a kerületi tőr bajnokságot.

PEAC II.

1935-ben új tehetségek tűntek fel. Főiskolai törbajnok Meszlényi, Pécs város tőr és kard bajnoka Schmelcz. 1937-ben újból Schmelcz nyerte meg a versenyeket. Valószínűleg anyagi okok miatt ritkábban vettek részt versenyeken, később ezt befolyásolhatta a háború is. A PEAC-nál gyakorlatilag a megalakulás óta nők is vívtak a szakosztályban, bár az eredményeik szerényebbek voltak, mint a férfiaké. 1944 májusában volt az utolsó verseny.

A II. világháború után a vívósport nehezen talált magára. 1946-ban alakult újjá a PEAC. 1947-ben Dunántúl bajnok Somogyi, PEAC. Meg kell említeni, hogy Varga Mihály a PEAC vívóedzője volt 1945-1975 közötti időben. A háború utáni években nem értek el komoly sikereket, de a szakosztály élt és dolgozott. 1957-ben azonnal talpra állt a szakosztály, és még ebben az évben felkerültek az NB I-be (Méhes Károly, Kollár Kázmér, Keserű Tamás). Ebben az időszakban sok versenyt rendezett a PEAC. 1959-ben kiestek az NB I-ből. 1960-ban Szöllősi Bálint megnyerte a Mecsek Kupát. 1962-ben Gyenge András lett a területi párbajtőr bajnok, 1965-ben Karakán Béla nyerte az országos vidék bajnokságot. 1966-ban a párbajtőr csapat kis híján az NB I-be jutott. 1967-ben a PEAC nyerte a Pannonia Kupát. A férfi törvívásban Várnagy Csaba győzött, ugyanakkor a párbajtőr csapat kiesett az NB II-ből.

1969-ben kötöttek szerződést Gaál Csabával, aki főállású edzője lett a szakosztálynak. 1968-ban megszűnt a PVSZ vívószakosztálya, s a vívók a PEAC-hoz kerültek. 1971-ben a PEAC férfi törccsapata az NB I-be jutott (Bokrétás Csaba, Pusztás Tamás, Csonka Gábor, edző: Gaál Csaba). 1972-ben kiestek. Varga Mihály mellett dr. Szöllősi Bálint is edzősködött, majd ő volt hosszú időn keresztül a szakosztály vezetője, mindenese. Gaál Csaba már 30 éve edzősködik a vívóknál. A PEAC-nál minden fegyvernem megtalálható volt: férfi tőr, kard, párbajtőr, női tőr, s volt, amikor mindhárom fegyvernem az NB I-ben volt, majd kiestek, de visszakerültek. Általában a kiemelkedő teljesítményt elérő versenyzők az egyetem elvégzése után eltávoztak más egyesületekhez.

Az utánpótlást a városi Sportiskola, majd a TÁSI biztosította, jelenleg a Jókai DSK foglalkozik utánpótlás neveléssel Danka Sándor vezetésével. A szakosztály elnöke dr. Cserna Péter, s az elnökség részéről Dancsházy N. Gusztáv felügyeli a vívókat.

Összefoglaló

A Pécsi Egyetemi Atlétikai Club az elmúlt 75 év alatt sok nehézséggel megküzdve teljesítette feladatát, biztosította az egyetemi, főiskolai hallgatók sportolási lehetőségeit több sportágban, s sok esetben a legmagasabb osztályban. Az első időszakban a klub a jogi egyetemre épült, de mindenkor szívesen látták bármelyik egyetem, főiskola, vagy középiskola és a város fiatalságát. A labdarúgó szakosztály jelentette mindig az összefogást, mert ez a szakosztály mindig az összes felsőoktatási intézményre épült és mindenki segítette. Hasonló volt a vívó szakosztály is, mert ilyen szakosztály a többi egyetemen, főiskolán nem működött.

A PEAC-nak mindig közismert, sportot szerető elnökei voltak, mint dr. Bakay Lajos egyetemi tanár, dr. Krisztics Sándor prof, dr. Losonczy István prof. Sokáig

volt a klub ifjúsági elnöke dr. Steinmetz Endre orvos. Több mint 20 évig volt a klub titkára Hegyi István újságíró, 20 éve dr. Pásztory Attila a klub ügyvezető elnöke, akik igyekeztek biztosítani a megfelelő feltételeket az egyes szakosztályok működéséhez. Ez nem volt mindig könnyű feladat, s ma sem az. Mindig jó kapcsolatot kellett kialakítani az egyetemekkel, a városi tanáccsal, majd önkormányzattal, különböző vállalatokkal és vállalkozókkal, s ez legtöbb esetben sikeres is volt, ugyanakkor jó kapcsolatra volt szükség az egyetemet, főiskolát végzettekkel is.

A klub életében jelentős volt az 1976-os év, amikor január elsejével megalakult az Universitas PEAC. Első elnöke Juhász Jenő, a Műszaki Főiskola főigazgatója volt, ügyvezető dr. Szigeti Lajos. Az Universitas PEAC-hoz minden felsőoktatási intézmény csatlakozott. A feladatok megoldásához a legnagyobb támogatást a Művelődési Minisztériumtól kapták, de jelentős volt a Baranya megyei Sporthivatal támogatása is. A PEAC eredményei biztatóak voltak, de nem sikerült elérni az országosan kiemelt címet. Ennek elsősorban az volt a fő oka, hogy a kiemelkedő tudású versenyzők az egyetem, vagy főiskola elvégzése után nem maradtak a klubnál, részben az anyagiak hiánya miatt, másrészt az elhelyezkedési lehetőségek máshol jobbak voltak. A megállapodás szerint minden ciklusban más felsőoktatási intézmény adta az U. PEAC elnökét, így Juhász Jenőt, dr. Hajnal József, POTE, őt dr. Szotáczy Mihály, Jogtudományi Egyetem, majd dr. Iváncsics Imre követte. Amikor Iváncsics megbízatása lejárt, akkor az elnökség úgy döntött, hogy abbahagyják ezt a rotációt, s csak 1998-ban lett újból elnöke a PEAC-nak dr. Vass Miklós személyében. 1986-ban kivált a POTE, de a többiek maradtak és a klub jelenleg is ebben a formában működik.

A feltételek állandóan javultak, hiszen a PEAC használhatta valamennyi felsőoktatási intézmény sportlétesítményeit, termeit, uszodáit. Fűvesítették a labdarúgópályát, 1997-ben az Oktatási Minisztérium jelentős támogatásával megépült a JPTE tornacsarnoka és új fedett uszodája, amelyek nagy lehetőségeket biztosítanak a klub szakosztályai számára.

A PEAC-nál jelenleg az alábbi szakosztályok működnek: asztalitenisz férfi csapat az NB I/A, kézilabda női NB I/B, férfi NB II. Kosárlabda férfi-női NB II. Labdarúgás megyei I.o. Röplabda férfi NB II. Vívás OB I. Külön meg kell említenem a PEAC keretében működő aerobic férfi csapatot, amely jelenleg a legmagasabb minőséget képviseli a klubnál, s nemcsak ott, hanem ebben a sportágban az egész világon. Katus Attila, Katus Tamás, Szentgyörgyi Rómeó 1998-ban megnyertek mindent, ami megnyerhető: Európa Kupát, Világ Kupát, s három világbajnokságot. A pécsi önkormányzat kitüntette őket.

Egyértelműnek tűnik, hogy az egyetemek magasabb szintű koordinációjának, vagy integrációjának létrejötte a jelenleginél nagyobb lehetőséget biztosít majd a PEAC-nak. Meggyőződésem, hogy a jövő az amatőr sporté, s akkor az egyetemi sport sokkal nagyobb szerepet fog kapni.

A Pécsi Szemle 1999. téli számában Bödő László: PEAC rövid története I. című cikkében DR. BODOSI MIHÁLY neve tévesen került közlésre. Az érintettől, az olvasótól és a szerzőtől szíves elnézést kér a Szerkesztőség

HORVÁTH ESZTER – ROMVÁRY FERENC

Száz éve Pécsett... 1900-ban

január	5.	Rendkívüli ülést tartott a város törvényhatósági bizottsága
	7.	Közygylést tartott az Első Pécsi Veterán Segélyező Egylet
	8.	Vármegyei közgyűlés
	9.	Átadták a Hadapródiskolától délre fekvő új katonai gyakorlóteret
	11.	Rendkívüli ülést tartott a város törvényhatósági bizottsága
	12.	Bokor József: Kurucfurfang című népszínművének bemutatója
	14.	A Pécsi Korcsolyázó Egylet közgyűlése
	17.	Millöcker: Szegény Jonathán című operettjének bemutatója
	19.	Offenbach: Dunanán apó és fia utazása című operettjének bemutatója
	26.	Fejérváry Géza honvédelmi miniszter pécsi látogatása
február	27.	A Pécsi Bicycle Club közgyűlése
	28.	A Pécsi Nemzeti Casino közgyűlése
		Az új szentháromság szobor ügyében tanácskoztak a Városházán
	5.	A Kereskedelmi- és Iparkamara közgyűlése
	7.	A Zenekedvelők Egyesületének hangversenye a Vigadóban
	11.	A Mecsek Egyesület tisztújító közgyűlése
		A Pécsi Polgári Kaszinó tisztújító közgyűlése
	12.	A város törvényhatósági bizottságának ülése
	18.	A Pécsi Takarékpénztár közgyűlése
	26.	Bartók Lajos: Thurán Anna című történelmi drámájának bemutatója
március	2.	Bizet: Carmen című operájának bemutatója
	4.	A Pécsi Betegsegélyező Pénztár közgyűlése
	8.	Jan Kubelik cseh hegedűművész koncertje a színházban
	15.	A Pécsi Jogakadémia hallgatóinak 1848-as ünnepe a Vigadóban
		A Pécsi Petőfi Kör ünnepi rendezvénye a Scholz-féle sörcsarnokban
	16.	A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének hangversenye a Vigadóban
	18.	A Pécsi Műkedvelők Egyesületének 1848-as emlékűnepe
	23.	72 éves korában meghalt Zsolnay Vilmos
	25.	A Pécsi Kölcsonös Segélyező Egylet közgyűlése
		Állami kezelésbe került a városi telefonhálózat

Hetvenöt éve Pécsett... 1925-ben

január	3.	Puccini: Bohémek (Bohémélet) című operájának bemutatója
	8.	Bányászsztrájk Mecsekszabolcson
		A népjóléti miniszter rendelete az Irgalmas Rend kórházát nyilvános kórházzá minősítette
	12.	Fischer Béla főjegyzőt Baranya vármegye alispánjává választották
	15.	Shakespeare: Lear király című drámájának bemutatója
	17.	A Pécsi Dalárda közgyűlése
	18.	Közygylést tartott a Pécsi Torna Egylet
	20.	Kortárs művészek képeiből nyílt kiállítás és vásár a Király utcai Fodor-féle üzletben
	24.	Antant tisztek pécsi tevékenykedése ellen tüntettek a Nádor előtt
	28.	Kürthy György: A vörös fonál című bohózatának bemutatója
február	1.	A Baross Szövetség pécsi fiókjának közgyűlése és műsoros jótékonyági estje a Katolikus Körben
	2.	Megalakult a Gyárvárosi Polgári Kaszinó
	6.	Zerkovitz Béla: Postás Katica című operettjének bemutatója
	8.	A Polgári Daloskör közgyűlése
		A Pécsi Kamarazene-társaság hangversenye a Pannónia nagytermében
	15.	Tűz pusztított a Mecseken, három hold erdő égett le
	20.	Ülést tartott a város törvényhatósági bizottsága
	22.	Az ötven éves Pécsi Ügyvédi Kamara jubileumi közgyűlése
	22-23.	Albrecht királyi herceg pécsi látogatása
	26.	Földessy Arnold gordonkaművész és Polónyi Elemér zongoraművész koncertje a Pannónia nagytermében
március		Vajda Ernő: Délibáb című vígjátékának bemutatója
	1.	Megalakult a Magyar Nemzeti Szövetség Pécsi Köre
		A Pécsi Kölcsonös Segélyező Egylet közgyűlése
	4.	Lengyel Menyhért: Waterloo-i csata című komédiájának bemutatója
	9.	Megalakult a Pécsi Népművelési Bizottság

HORVÁTH ESZTER – ROMVÁRY FERENC

- március 10. Kálmán Imre: Marica grófnó című operettjének bemutatója
12. Schubert-est a Pannónia nagytermében
15. Ünnepi megemlékezések a Kossuth szobornál és az egyetem előtt, a színházban
Erkel: Bánk bán című operája került műsorra
20. A Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár közgyűlése
22. A Budapesti Filharmóniai Társaság hangversenye a Pannónia nagytermében
23. Keresztényszocialista nagygyűlés a József utcai színházban
Barrie: Alice ül a kandallóhoz című vígjátékának bemutatója
25. A Mecsek Egyesület közgyűlése
26. Göbel Károly - Petrovich István: Halló Pécs című revüjének bemutatója a színházban
29. Szónoki verseny az egyetemen
30. A Pécsi Kamarazene társaság hangversenye a Pannóniában

Ötven éve Pécssett... 1950-ben

- január 2. Ötéves terv munkaversenyek az üzemekben
7. Scserbacsov: Dohányon vett kapitány című operettjének bemutatója
11. Ülést tartott a város törvényhatósági bizottsága
11. Meghalt Mansfeld Géza, az Erzséber Tudományegyetem élettan professzora
12. Megnyílt a Fáklya mozi, a város első dokumentum-filmszínháza
27. Berki Fülöp bányaasztalos lett Pécs új polgármester helyettese
február 3-12. Újító-kiállítás a Szakszervezetek Házában
6. Henri Lefebvre francia filozófus tartott előadást az egyetemen
11. Munkásmozgalmi kiállítás nyílt a Doktor Sándor Kultúrházban
20-21. Tyihonov szovjet költő pécsi látogatása
26. Munka a művészetben címmel kiállítás nyílt a Városi Múzeumban
március 4. Zelk Zoltán Kossuth-díjas költő előadása a Doktor Sándor Kultúrházban
Megnyílt a Régészeti Múzeum
Néprajzi és bányatörténeti kiállítás nyílt a Városi Múzeumban
15. Díszközgyűléssel és a 48-as téren tartott megemlékezéssel ünnepelt a város
16. Beiktatták hivatalába Simek Árpádot, Baranya első munkás-alispánját
20. Megalakult a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének Dél-dunántúli Csoportja
25. Bányásztechnikai konferencia kezdődött
31. Megnyílt a Széchenyi-téri Népbüfé

Huszonöt éve Pécssett... 1975-ben

- január 3. Városi tanácsülés
9. Átadták a Pécsi Akadémiai Bizottság 1974. évi pályadíjait a PAB-színházban
15. Borsay Pál csembalóestje a Liszt-teremben
17. Déry-Presser-Adamis: Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról, bemutató a Nemzeti Színházban
20. A Pécsi Filharmonikus Zenekar koncertje a Liszt-teremben Lehotka Gábor közreműködésével
24. Viktor Rozov: Kényes helyzet című vígjátékának bemutatója a Nemzeti Színházban
26. Németh József klasszikus dalkoncertje a Csontváry Múzeumban
30. Mozart: Figaro házassága című operájának bemutatója
31. Lvov-kertváros lett a hivatalos neve a legfiatalabb városrésznek
február 1-2. A Brnói Drámai Színház két drámával vendégszerepelt a Nemzeti Színházban
3. Schulteisz Emil egészségügyi miniszter pécsi látogatása
4. Valkó László grafikai kiállítása a József Attila Művelődési Házban
5. Fülep Lajos születésének 90. évfordulója alkalmából emlékülést tartottak a PAB-színházban
10. Eck Imre vázlatkönyvéből, kiállítás a Kísgalériában
12. Kovács Endre orgonaestje a Liszt-teremben
18. Pinczehelyi Sándor grafikai kiállítása a József Attila Művelődési Házban
19. A Bartók Vonósnégyes koncertje a Liszt-teremben
20. Ágai Karola operaénekes és Szendrey Karper László gitárművész estje a József Attila Művelődési Házban
22. PMSC- Újpesti Dózsa: 4-2 (1-2)
Tamási Áron: Búbosvitéz című mesejátékának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színház gyermekszínházában
23. Ligeti András és Jandó Jenő hegedű-zongora szonátakoncertje Balatinecz Márta (ének) közreműködésével

HORVÁTH ESZTER – ROMVÁRY FERENC

- február 24. A 20 éves Mecsek Táncegyüttes jubileumi műsora a FEK-ben
26. Virágh Endre orgonaestje a Liszt-teremben
28. Nemzetközi Pannonia Kupa vívóverseny Pécssett
Szűts Bernát: Istenek csatája című drámájának ősbemutatója a színházban
- március 8. Pécs-baranyai kórusok ünnepi hangversenye a Liszt-teremben, Bárdos Lajos 75. születésnapján
11. Meghalt Várkonyi Nándor könyvtáros, irodalom- és művelődéstörténész, a Sorsunk szerkesztője
12. Jandó Jenő zongoraművész koncertje a Liszt-teremben
13-14. Fiatal geofizikusok országos szakmai tanácskozása
14. Krasinki: Megjönnek a fivéreim című drámájának ősbemutatója a Kamaraszínházban
14-16. IX. Mecsek Rallye
15. Ünnepi megemlékezések a Kossuth és a Petőfi szobornál
20. Átadták a Komarov Gimnázium új tornacsarnokát
25-28. Országos Tudományos Diákköri Konferencia a POTE-n
27. Átadták a délszláv nemzetiségi kollégiumot.
28. Puccini: Tosca című operájának bemutatója a színházban
29. Felavatták Asszonyi Tamás Steinmetz Miklós domborművét a parlament Szabadság út 2. sz. szülőháza falán
A legmagasabb állami kitüntetést, a Munka Vörös Zászló Érdemrendjét kapta a Mecseki Ércbányászati Vállalat

Pécssett ma... 2000-ben

- január 1. Az egyetemi integrációval létrejött a Pécsi Tudományegyetem
5. Levonták a csapatzászlót, elbúcsúzott Pécsről az SFOR
6. Lantos Ferenc kiállítása a Pécsi Galériában
7. A Pécsi Szemle 1999. téli számának bemutatója a Művészetek Házában
A Zorba, a görög című belett bemutatója a Nemzeti Színházban
14. Desszert habbal címmel Kepes András estje az Ifjúsági Házban
Új okmányirodát avattak Pécssett a Polgármesteri Hivatal Kossuth téri épületében
17. Eck Imre Kossuth díjas balettművész, Pécs város díszpolgárának temetése Budapesten
Szász Ilona: Rabló-pandur című darabjának bemutatója a Bóbita Bábszínházban
18. A Nádor felújítására és átalakítására kiírt pályázatra beérkezett pályamunkákiállítás a Művészetek Házában
19. Tel Avivtól Budapestig címmel az izraeli Dudu Carmel (oboa), Horváth Béla (oboa), Elek Szilvia (csemláló) és Vajda József (fagott) koncertje a Művészetek Házában
20. Az Országos Gyermekmentő Szolgálat ajándékát Lévai Anikó, a miniszterelnök felesége adta át a Gandhi Gimnáziumnak
Tillai Ernő: Festői Pécs című könyvének bemutatója a Művészetek Házában
A Magyar Kultúra Napjának országos megnyitója a Nemzeti Színházban
21. A Pécsi Városi Sportcentrum alapkövetétele Áder János, az Országgyűlés elnöke részvételével
Váradi Péter Pál - Leöwey Lilla: Erdély, Székelyföld, Nagy-Küküllő és Udvarhely vidéke című fotóalbumának bemutatója a Várkonyi Nándor Könyvtárban
Tejtermelő gazdák demonstrációja Pécssett a MiZó központja előtt
A Pécsi Akadémiai Bizottság elnökségének és a Dél-Dunántúl országgyűlési képviselőinek tanácskozása a régió tudományos feladatairól
24. Forgó György zongoraestje a Művészetek Házában
27. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzata
28. Élet az út végén címmel jótékonyági koncert a Bazilikában a Magyar Hospice Egyesület szervezésében
A Fekete Gyémánt Koncert Fúvószenekar hangversenye a Liszt-teremben
31. Ülést tartott Baranya Megye Önkormányzatának képviselőtestülete
- február 1. A Baranya. című folyóirat 1848/49-es emlékszámának bemutatója a Pécsi Kulturális Központban
2. A Pécsi Szimfonikus Zenekar hangversenye a POTE-n Hamar Zsolt vezényletével
A Pécsi Madrigalkórus hangversenye Jandó Jenő vezényletével az Ágoston templomban
3. Izrael: régészet a levegőből címmel DUBY Tal fotókiállítás a Művészetek Házában
Gárdonyi Tamás: Színe és visszája című könyvének bemutatója a Várkonyi Nándor Könyvtárban
4. Mándoki László néprajzkutató temetői búcsúztatója
Ábrahám Pál: Viktória című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban
7. Július Gyula festőművész és négy portugál művésztársának kiállítása a Művészetek Házában

HORVÁTH ESZTER – ROMVÁRY FERENC

- február
8. Sven Abraham német fotóművész kiállítása a Mecseki Fotóklubban
  10. Szalai Antal (hegedű) és Kovalszki Mária (zongora) hangversenye a Liszt-teremben
  - 10-15. Fürdőzők címmel König Frigyes festőművész kiállítása a Pécsi Kiszalériban
  12. József Attila pszichoanalitikus írásai címmel nemzetközi konferencia a PAB-székházban
  15. Farsangoló "HANGoskodás" a Bóbita Bábszínház rendezvénye Hang Gábor bábszínész emlékére
  15. Megújuló energia címmel tudományos konferencia a PAB-székházban
  17. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzata
  - Branimir Dorotic horvát képzőművész kiállítása a Csoport(t) Horda Galériában
  - Hangverseny a Bazilikában a Gyermán István Alapítvány javára
  18. Dobozy Imre: Villanegra című tragikomédiájának bemutatója a Kamaraszínházban
  - Egy polgár vallomásai, Márai Sándor emlékest a Várkonyi Nándor Könyvtárban, Márai Enikő tolmácsolásában
  19. Nyári Zsolt szobrászművész munkáiból nyílt kiállítás a Parti Galériában
  21. Giovanni Battista Vardera olasz nagykövet látogatása Pécssett
  - Bánky József zongoraművész koncertje a Liszt-teremben
  22. Ryszard Kruza Abszurd Jazz Quartettjének koncertje a Művészetek Házában
  24. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzata
  - A Pécsi Szimfonikus Zenekar koncertje a POTE aulájában Werner Andreas Albert vezényletével
  - Pillantás az időbe címmel beszélgetés Keserű Ilona festőművésszel a Művészetek Házában
  - 24-25. Épületgépészeti-gépészeti szaknapok a PTE PMMF Karán
  25. A Pécsi Sajtóklub vendége volt az Élet és Irodalom főszerkesztője, Kovács Zoltán és helyettese, Tarnói Gizella
  - A Grastyán Alapítvány díjátadó ünnepsége a Művészetek Házában: Bécsy Tamás, az irodalom- és színháztudomány professzora, Tóth László csillagász és Tóth József, a földrajztudomány professzora, a Pécsi Tudományegyetem rektora
  - Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság és az OIT elnökének látogatása Pécssett a Baranya Megyei Bíróság összbírói értekezletén
  28. Ülést tartott Baranya Megye Önkormányzata
  29. Jiddis népdalok Kányádi Sándor fordításában. Gryllus Vilmos és Gryllus Dániel koncertje a Művészetek Házában
- március
1. Kyle Gregory (trombita) és Paolo Birro (zongora) koncertje a Művészetek Házában
  2. A Pécsi Szimfonikus Zenekar hangversenye a Nemzeti Színházban
  3. Pécs-Baranya 2000 – tárlat, 52 képzőművész kiállítása a Pécsi Galériában
  4. Tejtermelő gazdák MiZo elleni tüntetése a Széchenyi téren
  5. A Tengerek királya című kalóztörténet bemutatója a Bóbita Bábszínházban
  8. Gyarmathy Tihamér festőművész 85. születésnapján nyílt kiállítás a Modern Magyar Képtár kamaratermében
  - Gyöngyössi Zoltán (fuvola), Horváth Béla (oboa), Lakatos György (fagott) és Dobozy Borbála (csembaló) koncertje a Művészetek Házában
  9. Az MTA Pécsi Akadémiai Bizottságának közgyűlése
  10. Utazás 2000 címmel idegenforgalmi kiállítás és vásár a Lauber Dezső Városi Sportcsarnokban
  13. Fujimoto Mami (zongora) és Both Lehel (zongora) koncertje a Művészetek Házában
  - Pécs város pecsétjének adományozásával köszöntötték 70. születésnapja alkalmából Ádám Antal alkotmányjogász professzort, Gergely János főiskolai tanárt, Tüskés Tibor író
  14. Megkezdődött a Pécsi Tavasz Fesztivál
  - A Magyar Sajtó Napja alkalmából Pécs város sajtódíját Báling József, poszthumusz sajtódíjat Rab Ferenc, a Dunántúli Napló Magyar Lajos-díját Nimmerfroth Ferenc kapta
  - Philippe Pache fotóművész kiállítása a Parti Galériában
  - A MiZO-PVSK női kosárlabda csapat nyerte a Délhús Magyar Kupát
  15. A Pécsi Polgári Szalon díszvendége Martonyi János külügyminiszter volt. Görgy szerepe címmel elhangzott dr. Páva István történész és Lőrincz Miklós honvéd alezredes előadása
  - A Nemzeti ünnep alkalmából megemlékezések, koszorúzások Pécssett és a megyében.
  - A Nothern Iowa Egyetem Szimfonikus Zenekara és a Pécsi Vasutas Koncert Fúvószenekar közös hangversenye a Liszt-teremben
  - 16-22. A Frankofon Hét rendezvényei
  17. A 45. évét ünneplő Mecsek Táncegyüttes jubileumi előadása a Nemzeti Színházban
  18. Szabados Árpád festő kiállítása a Múzeum Galériában
  22. Zsolnay Vilmos halálának 100. évfordulóján emlékkonferencia a Városházán
  - 23-24. Király Csaba zongoraestje a Művészetek Házában

